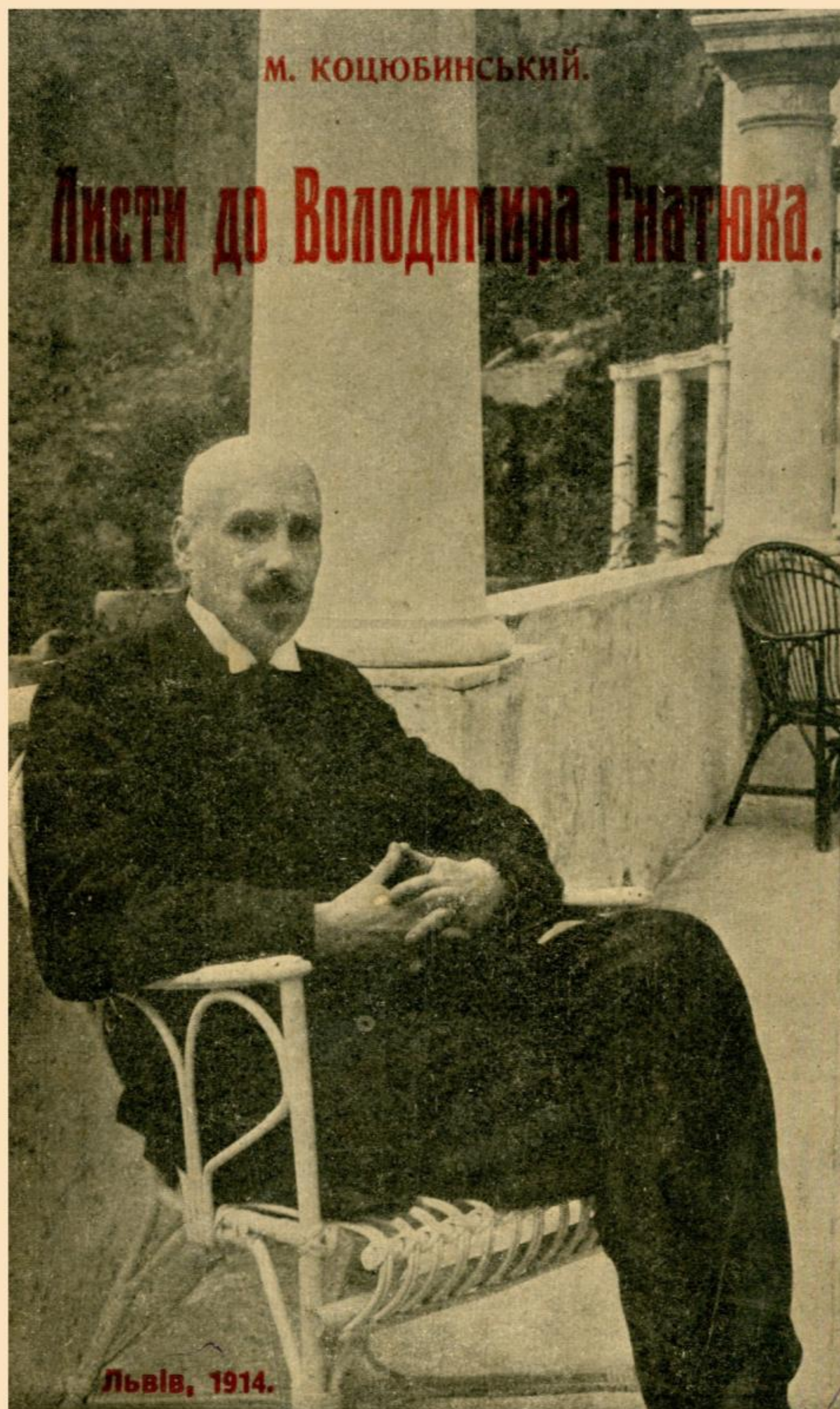

Ш43(44кр)
К 75

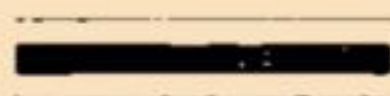
БІБЛІОТЕКА „ДІЛА“
під редакцією
ВАСИЛЯ ПАНЕЙКА.

МИХАЙЛО КОЦЮБИНСЬКИЙ

ЛИСТИ ДО ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА

З передмовою і поясненнями

ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА.

Львів, 1914.

Накладом Видавничої Спілки „Діло“ стов. зар. з обм. пор.

НАЦІОНАЛЬНА
ПАРЛАМЕНТІВСКА
БІБЛІОТЕКА
УКРАЇНИ

Переглядаю листи покійного письменника і вся його мила, симпатична постать виринає перед моїми очима немов жива. Здається, що ось він порушить ся, усміхнеть ся і промовить тихим голосом: Добрий день! Єк спали? — як звик був витати ся побувавши на Гуцульщині.

Не можу собі відмовити приємности, щоби не подати хоч коротенької характеристики сеї незвичайно добрячої і так небуденної людини.

Середного росту, стрункий, худорлявий, в останніх часах трошки в перед похилений, одягнений скромно, але все без найменшого закиду, і конечно з якоюсь цвіткою в бутонерці. Цвіти — се була його пристрасть і розкіш і треба було бачити, як його очі іскрили ся і гуляли з утіхи, коли переходив царинкою, засіяною сотками різних родів цвітів, що миготіли та виблискували до сонця всякими знаними барвами. Не міг здержати ся, щоб не запитати когось про їх місцеву назву, яку не раз записував собі, додаючи до неї й ботанічну назву. Дуже рад був знати, чи уживається цвітка до чого та чи не звязане з нею яке народне віруванє.

Високоінтелігентний, умів вести і піддержувати всяку розмову так, що кождий мав сатисфакцію розмовляти з ним. Усе делікатний, старав ся ніколи нікого нічим не вразити, а іронія, хоч би й легка, не являла ся на його устах. Понад невинний, мягкий жарт не посузав ся далі.

До кожного привітливий, скромний, ні трошки не зарозумілий, умів усе ввійти в чуже положенє, відчувати його, зрозуміти чужу душу. Особливо був чуткий на чужий біль, терпінє або нещастє, і на скільки се було в його силах, силкував ся зменшити їх або хоч злагіднити.

Вирозумілий для кожного, старав ся виправдувати та пояснювати чужі похибки чи вади та протиставити їм добрі прикмети індивіда, які все дуже зручно потрафляв винайти та сумлінно оцінити. Любязний, лагідний, бояв ся вчинити кому найменшу неприємність, тому заздалегідь обдумував, як обминати такі рафи, коли вони трапляли ся на житейськїм морі.

Любив пристрасно природу і давав сему вираз на кождім кроці. Любив добрих людей, любив приємне товариство, а знайшовшись у ньому, любив вести безконечні розмови, аж нераз умучував ся ними. Незвичайно любив дітий і ніколи не пройшов коло них, щоб їх не зачіпити, не заговорити та не пожартувати трохи.

У всїм щирий, отвертий, але коли треба було, дуже дискретний, умів у всему знайти міру та поставити границю, поза яку ніколи не дозволяв собі висувати ся.

Безкористовний аж до пожертвованя, усе робив із внутрішнього переконаня, а нічого з інтересу, через що нераз давав сам себе використовувати тим людям, що на сїй точці мали зовсім супротивні погляди. Горячий патріот, любив свій край і народ над усе, готов був йому віддати всі свої сили, все своє знанє, весь свій талант. Не був одначе при тім фанатиком, загорільцем та пристрасним поборником якихось кличів чи струй. На всі прояви життя задивляв ся філософічно і приймав усе з філософічним спокоєм, хоч бурливі події, що просували ся перед ним, денервували його та були причиною, що йому не все вдавало ся удержати рівновагу.

Коли недуга не гнітила його, був усе в бадьорім настрою, повний гумору, веселий і жартовливий та розмовний. Коли-ж недуга придавлювала його, вираз болю відбивався зараз на його лиці, хоч як він се силкував ся скрити та терпів, що міг, аби лиш своїм терпінєм нікого не непокоїти.

Загалом був покійний письменник незвичайно любою, приємною і товариською людиною. Задля великої скромности його жите одначе до того степеня не знане ширшому загалови, що коли умер, ті, що писали його некрольоги, не знали нічого майже подати з його біографії понад дату уродин, тай то не докладну.

З уваги, що житєпись такого визначного письменника, як М. Коцюбинський, зовсім не може бути байдужна для нас та що лише в парі з її знанєм може бути належно розяснена та відповідно оцінена його літературна творчість, зважую ся видрукувати його листи до мене з доволі довгого протягу часу, бо вони дають першорядний матеріал до пізнання тих обставин, серед яких приходило ся йому жити та працювати. Надію ся, що через те віддам найкрасше честь пам'яті покійного письменника та особисто дорогої для мене людини.

*

*

*

Розповім вперед, як прийшло до переписки між мною і М. Коцюбинським.

В 1898 р. святковано в нас столітню річницю нашого нового письменства. Головне свято відбуло ся в осени у Львові, але й по провінції відбували ся разураз святочні обходи по ріжних місцевостях. Із тої нагоди підношено по часописах ріжні гадки і проекти, яким одначе ніколи не судило ся здійснити ся. Між університетською молодіжю виринула тоді гадка заснувати в нас товариство письменників, яке мало би за задачу не тільки видавничі ціли, але яке згуртувало би по можности всіх наших письменників в одну спільну організацію та запевнило би їм і матеріальну по-

міч на випадок безробіття, хороби або старости. Безпосередню принуку до таких думок піддавав факт, що коли в попереднім році, 1897, І. Франко, якого ювілей 25 літної літературної діяльності святкувала молодіж рівночасно зі святом І. Котляревського, стратив місце співробітника „Kurjera Lwowskiego“ наслідком надрукування в віденському тижневнику „Die Zeit“ статі про А. Міцкевича, дуже неприємної для Поляків, то опинився в такім прикрім становищі, що його прихильники побоювалися, чи загально зможе він продовжати свою літературну діяльність. Розпочалася дискусія по газетах на тему засновання товариства письменників („Діло“, „Руслан“, „Буковина“), в якій між иншим забирав і я голос, Д. Лукіянович, О. Маковей і ин. В „Академічній Громаді“ вибрано окремий комітет, який мав зайняти ся урядженем ювілею І. Франка, бо про старших громадян не могло бути тоді й мови, вони майже поголовно відносилися неприхильно до Ів. Франка наслідком видрукування передмови до *Obrazków galicyjskich*, в якій заявив: „Nie Kocham Rusi“ і старався уаргументувати сей свій вислів. Між проєктами, що мали зреалізувати ся ще в тім ювілейнім році, прийнято й мій: збирати добровільні датки на фонд літератів, а опісля передати його в заряд товариству письменників. Комітет вніс зараз до намісництва просьбу про дозвіл збираня складок і дістав його. Видруковано окремі бльочки і я розсилав їх на різні адреси. Деякі з тих адресатів, хоч збирали датки, не пописилали їх до комітету, але переважна часть пописилала і з того повстав фонд ім. І. Котляревського. По заснованю „Видавничої Спільки“ передав я той фонд у її заряд і вона була зразу призначила навіть якийсь процент зі свого чистого річного доходу на його збільшуванє. Коли ж опісля змінила свою ухвалу, я передав його в заряд Наукового Товариства ім. Шевченка, де він є й тепер і з кінцем 1912 р. виносив квоту 2.752·12 кор. Додам, що він зростає виключно

з процентів, тому й так слабо, а жертв не впливає на нього ніяких.

Так отже один плян молодіжи здійснив ся, хоч для мізерности фонду він не увійшов до нині в жите і певно не швидко увійде, бо кому допоможе процент від такого малого капіталу? Чей зміняться одначе колись обставини, фонд зросте і стане дійсно підмогою у прикрих хвилях нашим письменникам.

Друга гадка, про заснованє товариства письменників, пішла иншою дорогою. На комерсі, урядженім із приводу свята І. Котляревського, підніс її між старшими громадянами проф. М. Грушевський, вони приплеснули їй і деякі зложили від разу датки на перші потреби при заснованю товариства. По ювілею скликано зараз нараду в справі заснованя товариства і порішено заснувати його як спілку на уділах, при чім одначе надано йому переважно видавничий характер, а поминено за допомоговий та емеритальний, бо мотивовано, що й се буде добре для письменників, коли вони будуть мати де друкувати свої твори та мати змогу заробляти щось при тім. Уложено статут, внесено до намісництва, відбуто загальні збори і вибрано на них надзираючу раду та дирекцію; останній поручено ввести товариство в жите і вона справді взяла ся горячо до діла, бо вже з початком марта 1899 р. статут був затверджений та товариство розпочало свої функції друкуючи як першу книжку збірку оповідань Ст. Ковалева. Мене вибрано також до дирекції і поручено мені секретарські обовязки. Як секретар мав я вести переписку з письменниками, укладати пляни видавництва та предкладати пропозиції що до друку видань, а крім того редагувати одну частину книжок; другу частину книжок мав редагувати (і корігувати) другий директор, яким був від 1901 р. І. Франко. На тім становищі секретаря пробув я аж до половини 1912 р., (доки мене не усунули зовсім не по товариськи самі товариші директори),

та зредагував поверх 140 більших і менших книжок, при чім за редакцію не діставав ніякої винагороди, лиш незначну за коректу, при якій не раз так насліпав ся, що аж очі боліли від того.

Товариство мало хиби одначе вже при своїм заснуванню і тому не стало ніколи осередком, докола котрого гуртували би ся письменники, чого бажано і про що писано та говорено в 1898 р. Насамперед виникли непорозуміння між надзираючою радою і дирекцією, які скінчили ся зміною статута та усуненєм із нього ради надзираючої. Сей факт зменшив одначе заінтересованє до товариства в ширших кругах і не дав йому розрости ся та зміцнити ся так, щоб воно не тільки не стояло на однім місци, але щоби чим раз далі розширяло свої агенди та обсяг діяльності. Потім настали комеражі між самими письменниками, які брали або хотіли брати участь у діяльності товариства, аж нарешті воно стало виключно накладовим, без ширших аспірацій, чим може стати яканебудь особа, що розпоряджає трошки більшим капіталом та може його вложити в видавництво. І вправді навіть при таких обставинах воно має свої заслуги, хоч би тим, що з його видань можна зложити вже малу бібліотечку та що ті видання випирають чужі з рук нашої публики, та все не є воно тим, чим могло стати при иншій організації.

Недостачу товариства письменників відчували найліпше самі письменники і кілька разів робили проби заснувати його, але доси все безуспішно. Найдальше була посунена проба в 1909 р. на весні, коли вже виготовлено навіть статут і передискутовано його в поміщеню редакції „Діла“, але й тоді справа заковязла.

Літом 1912 р. поновив сю гадку в часі побуту в Криворівни поет О. Олесь, а до неї запалив ся був сильно також покійний М. Коцюбинський. Я маючи вже досвід у сїм напрямі, висловлював ся про се скептично, але коли до обох по-

передних прилучив ся й Антін Крушельницький, а потім і ще дехто, постановлено передискутувати в нашім кружку всю справу, а потім віднести ся до різних письменників із запитом про їх думку. З дискусії вийшло, що для засновання товариства письменників треба конечно скликати їх з'їзд у Львові, бо в Київі на нього не одержано би дозволу; що найвідповіднішою порою для нього були би великодні свята, бо тоді ті письменники з російської України, що заняті по урядах, мають кілька днів вільних і могли би приїхати до Львова. Намічено головні теми для рефератів на з'їзд і особи, що опрацювали б їх, та головних організаторів з'їзду. Висловлено погляд, що організаційний комітет повинен складати ся з двох рівнорядних відділів, київського і львівського, та що ініціатива повинна вийти від київського, бо коли звідти буде запевнена участь письменників, галицьких буде легко зібрати. Признано, що товариство може бути лиш одно для всіх письменників, бо окремі для рос. України і Галичини не мали би виглядів на успішний розвиток. Підношено, що одною з головних задач товариства було би здобутє такого фонду, з якого процентів можна би визначувати визначнішим письменникам, які працюють по урядах для хліба, річні ренти з тим, що вони мають виступити з уряду і віддати ся виключно літературній праці. Реферат про сі наради мав зложити в Київі О. Олесь, а остаточний результат предложити Львовянам. Що стало ся одначе з усею справою, чи радили над нею київські письменники і що постановили, мені невідомо; в кождім разі до Львова не відносив ся ніхто, а на самий великдень, 1913 р., коли у Львові відповідно до проєкту мав відбувати ся з'їзд письменників, у Чернигові ховано його одного головного ініціатора..

Ставши секретарем Видавничої Спілки почав я виробляти плян видань, який мав предложити дирекції до одобрень та затвердження. Між иншим

запропонував я видати всі праці М. Коцюбинського, які мені дуже подобалися, особливо-ж узяті з бесарабського життя. Дирекція згодила ся на мій проєкт і я мусів тоді віднести ся до автора та дістати його згоду. Так розпочала ся наша переписка, що протягла ся більше як чотирнацять літ.

Майже рівночасно з тим, як мене вибрано секретарем Вид. Спілки, ввійшов я і до редакційного комітету Літ. Наук. Вістника, до якого належав іще д-р Ів. Франко, як головний редактор і проф. М. Грушевський. Вістник видавало тоді Наук. Тов. ім. Шевченка і аж 1906 р. передало його на власність Вид. Спілці. Як член ред. комітету мав я такі обовязки: 1) Нести відповідальність за редакцію. 2) Редагувати відділ хроніки, яка тоді вела ся, та писати до неї. 3) Давати від часу до часу оригінальні статі або переклади. 4) Вести одну коректу (одну вів І. Франко). 5) Вести переписку з письменниками. Таким чином дістав я ще другу нагоду до переписки з М. Коцюбинським. Зміст перших листів обертав ся майже виключно коло друку його писань, а звільна почав розширяти ся на всякі інші справи. Для будучого біографа М. Коцюбинського мають у листах найбільшу вагу звістки про його здоровлє, службу та матеріяльні відносини. На них я й спиню ся трохи довше.

М. Коцюбинський відбувши студії в київській університеті, вступив на службу до міністерства рільництва, яка відповідала найбільше його характерови та симпатіям. Він дістав припорученє нищити філюксеру по виноградниках, зразу в Бесарабії, потім у Криму. Начальна його власть сиділа у Петербурзі, а на місци був він сам собі володарем і виконавцем приказів. Наслідком того не міг мати ніяких службових конфліктів, які могли дуже шкідливо впливати на нервовий систем такої перечуленої, як він, людини. До помочи мав під собою відділ вояків, якими мав розпоряджати по своєму переконанню, а при тім держати їх у військовій дисципліні. Він не звертав одначе ніякої

уваги на військові формальности і через те вояки любили його дуже. Пробуване на свіжій повітрі, на сонці, посеред природи, було йому також по нутру. Тут мав він нагоду не тільки навчитися мови місцевої людности — румунської та татарської — але й вистудіювати її жите, якого знанєм покористувався опісля в таких прегарних своїх оповіданих, як: *Пе Коптьор*, *Для загального добра*, *На камені* і ин. Поводжене йде одначе все в парі з нещастем. Переїздячи якось із котрогось кримського порту до Одеси, він, як звичайно поет, що захоплюється більше окруженєм, ніж зважає на самого себе, провів зовсім легко одягнений цілу холодну ніч на палубі, перестудився сильно, по чім пішли якісь інші комплікації хороби, і він прохорувавши тяжко кілька місяців та не маючи надії на дальше повнене попередньої служби — довгий час мусів ходити на палицях — зрезигнував із неї. Коли пізнійше прийшов до себе, був приневолений оглянути ся за іншою службою; знайшов її у статистичнім відділі чернігівської земської управи — де служили також якийсь час Б. Грінченко, В. Самійленко, М. Вороний — і пробував на ній аж до кінця серпня 1911 р. Тоді зміг уступити з неї, бо завдяки заходам приятелів дістав річну ренту від київських земляків у квоті 2000 рублів, та міг всеціло віддати ся своєму улюбленому занятю — літературі. І коли б сей факт був мав місце бодай десять літ вчаснійше, то певна річ, що нині могли б ми любовувати ся далеко більшою духовою спадщиною письменника. На жаль прийшов він занадто пізно, коли здоровле письменника було до краю розшастане та коли задля нього мало що більше часу міг присвятити літературі, як давнійше у службі. Та всеж такий шедевр, як „Тіни забутих предків“ був вислідом сього нового періоду його життя.

Додам іще тут, що М. Коцюбинський оженився 1896 р. та що крім вдови, Віри, яка також служить у земстві, полишили ся сиротами четверо

дїтий: два хлопчики і дві дївчинки; настарший син скінчив тепер п'яту класу гімназії. Крім того жили при нїм іще сестра та старенька, отемніла мати.

Характер служби в земстві був зовсім відмінний від попередної; письменник уважав її за тягар, який мусїв двигати, щоби мати чим прожити родину. Для літературної продукції служба в замкнених чотирох стїнах не могла дати нічого, тому щоби не стратити лучности зі світом та набрати нових вражінь, він користав, кілька міг, з відпусток та виїздив туди, де міг не тільки стрітити ся з людьми, але й налюбувати ся природою. Се був для нього заразом і духовий відпочинок та ратованє і скріплюванє слабого здоров'я. В листах можна слїдити за такими поїздками повних десять літ. В 1903 р. їздить він по Поділю, потім відбуває подорож на Полтаву, Миколаїв, Херсон, Одесу, Київ. У 1904 р. жиє літом у Криму. В 1905 р. їде на Львів до Берліна за лікарською порадою, а потім відбуває довшу подорож по Італії та Швейцарії. В 1906 р. проживає літом на Волині та відбуває по селах доволї великі екскурзії. В 1907 р. проживає літо у Славуті, а 1908 р. в маєтку Е. Чикаленка, мабуть у Херсонщині. Від 1909 р. починає що року виїздити на Капрі; 1909 р. їде через Львів, Відень, Неаполь; 1910 р. з Одеси через Чорне і Середземне море, а вертає на Відень, Львів і заїздить перший раз до Криворівні; 1911 р. пробуває в червні на Криму, в липни у Криворівні, а в осени виїздить на Капрі та пробуває аж до Великодня. 1912 р. Пробувши до липня в Чернигові, приїздить на п'ять тижнів до Криворівні. По поповороті ослабає чим раз дужше і вже не підносить ся з постелі до кінця.

З огляду, що здоровлє М. Коцюбинського було дуже тендітне, він мусїв напружувати всю свою енергію на те, щоби відбути урядові години, тому й не диво, що опісля чув ся умучений та нездібний до праці, особливож коли для зарібку

мусів працювати ще й поза урядовими годинами. Через те доволі часто чуємо у нього нарікання на брак часу: „Більшу річ пишу, але маю дуже мало вільного часу і багато клопотів службових“ (лист, ч. 3). — „Останніми часами я так обтяжений всякою службовою роботою, що не маю часу писати. Написав ще з початку року оповіданє „Fata morgana“ — тай не маю часу переглянути його“ (ч. 32.) — „Моя урядова праця забірає у мене весь час та ще здоровя не служить... Давно вже хочеться мені спробувати свої сили на чомусь більшому. Хочеться написати роман — та нема часу й сили. Так коли б спочити хоч кілька місяців, залишити десь далеко свої щоденні клопоти й турботи — то може б чоловік що й зробив. Та проте нічого й думати. Жорстоке життя потребує офір. І навіть та дрібниця, яку робиш, робить ся хапаючись й через те невдовольняє мене. Все виходить бліде, анемічне, необроблене і тільки дратує“! (ч. 35) — от як сам характеризує письменник свою творчість, розуміється, занадто остро і несправедливо, бо між його „дрібницями“, маємо правдиві перли, які все будуть зворушувати людські душі і служити взірцем правдивого артизму. — „У мене тепер так мало вільного часу, я такий обтяжений службовою працею, що не маю навіть часу пройти ся на свіжім повітрі, через що часто занепадаю на здорові. Таке погане маю життя, що і уявити собі не можете. Тут хочеться писати, хочеться якоїсь більш живої та продукційної праці, але годі про це й марити: все забірають службові та інші обовязки“ (ч. 36). — „Проклята бюро́ва праця захопила мене у свої тверді лаби так, що чоловік не що дня має час перейти ся годинку, хоч від того залежить здоровля. Все попсувала мені та клята робота — і здоровле, і гумор і мої літературні заміри, а тут ще мушу заробляти приватно на житє, бо пенсії не стає. Біда тай годі“ (ч. 48). — „А коло мене зовсім зле: знов хорий, знов нерви, а з ними в купі і шлунок. До того змучений, що

нічого писати не можу і це мене гризе найбільше. Не знаю вже, що з собою діяти. А все через перевтому. Мушу працювати годин по 10—12 на добу, а се шкодить. А ще ціла зима передо мною, коли найбільше праці буває“ (ч. 40) — ось яка струна бренить у листах письменника, коли він заговорить про працю на хліб. А се говорить він інтимно, де відкриває цілу свою душу, отже нічого не прибільшує, ані не видумує.

З занятєм і працею чоловіка вяжеться все тісно стан його здоровля. Бюрова праця не була зовсім відповідна для М. Коцюбинського тим більше, що він був хронічно хорий і то не на одну хворобу. Вже в повисших цитатах згадує він про хворобу жолудка та нерви. Хвороба жолудка повстала у нього через затроєнє рибою. Вправді берлінський лікар не знайшов у нього (1905 р.) нічого поважного, але факт, що хвороба повторялася часто, вказує, що вона була хронічна. Про нерви нема що багато розводити ся: таку високо ідеальну, вичулену до найвисшого степеня людину мусіло безнастанно дразнити і денервувати до крайности, коли вона бачила й розуміла, що кругом неправда і неволя, народ замучений мовчить— а на те не можна нічого порадити, лиш полишати все натуральному бігови й еволюції... Тож коли йому вдавало ся вирвати ся з того пекла, яке розтягало ся довкола нього, він зараз переміняв ся, приходив до рівноваги, сам відчував се і заявляв виразно. Коли в 1905 р. приїхав незвичайно прибитий до Львова, то скоро пробув короткий час між щирими і прихильними йому людьми, відразу змінив ся: оживив ся, набрав бадьорости, запалу; колиж опісля поїздив іще по Європі, то вже про сю зміну говорить навіть у листі. Такий духовий стан можна було зауважати при кожній його заграничній поїздці.

Не мало мучила покійного також астма, яка не давала йому багато ходити, що знов було в колізії з вадою серця, яка якраз вимагала руху,

щоби примушувати серце до праці. Серцева вада найбільше мучила покійника і мабуть була головною причиною смерті. Серцеві атаки нападали його часто і робили на якийсь час зовсім безсильним. Такий атак бачив я у нього у Львові 1911 р. при його переїзді на Капрі і 1912 р. у Криворівни. В часі атак заживав він якісь кроплі, що возив усе з собою, та лежав безповоротно і безмовно. По атак виглядав усе умучено і не швидко приходив до себе.

При тім усім гнобила його ще й туберкульоза легких, про яку покійник сам не знав, але яку сконстатував 1912 р. д-р Я. Невестюк, що його обслуговував. Звідти деколи появляла ся у покійного кров при кашлю, яку одначе пояснювано йому якимись іншими причинами. Перебіг хвороби не був одначе тяжкий і мабуть учепида ся вона його вже в старшій віці, тому й не розвила ся занадто сильно.

Маючи такий образ здоровля письменника, можна дивувати ся, що він міг стільки працювати, кілька працював; тоді й легко пояснити ті численні згадки про його здоров'я які подибуємо у листах: „Про себе нічого доброго не можу подати — слабую теж“ (ч. 31, 1902). — „Зараз цього не можу зробити, бо страшенне перевтомлений і хорий. Мушу собі дати якийсь спочинок бодай на два тижні“ (ч. 39). „Можу Вам похвалити ся: лікар нічого страшного не знайшов у мене, хоч я гадав собі, що у мене рак або які рани на кишках. Всю біду наробили мені нерви і коли б я міг підлічити їх, то все було б добре“ (ч. 45). — „Погода весь час препогана, холодно, хмарно, дощі, так що застудив ся, кашляю, нежит“ (ч. 46), — „А я все хору. Позавчора повернув з Київа. їздив до лікаря. Найгірше, що не можу нічого робити, нерви перевтомлені, треба спочити, а тут бюро́ва робота не дає навіть дихнути вільно. Дуже погано“ (ч. 53). — „День біжу, а три дні лежу“ (ч. 55). — „Вже тиждень, як лежу в ліжку,

застудив ся дуже і ледве дихаю“ (ч. 60). — „От і недавно — поховзнув ся якось, розтяг щось у середині, коло серця і мало не вмер, а тепер все болить і не можу довго сидіти за столом. А тим часом так хочеть ся писати — і навіть маю що писати. В голові повно, а на папері пусто. Жаліюсь через те, що й Ви тепер не в кращому стані і Вам зрозумілі муки Танталя“ (ч. 67). — „Погано, знаєте, зо мною. Треба ратувати ся, спочити, полежать в шпиталі або в санаторії, а нема за що. Доведеть ся пропадати. Служба ледве-ледве дає шматок хліба, а література... Соромно навіть признати ся представникові культурної нації“ (ч. 68). — „Пригадуюсь, бо я ще живий, хоч ледве дихаю“ (ч. 73). — „Тепер я вже не тільки постогную, а часом мало не плачу од шаленого болю у грудях та браку вільного віддиху. Як запре дух у грудях, то й кроку ступити не можу, а нерви такі, що кожна дрібниця, наприклад якийсь факт в прасі, або стаття робить мене хорим на кілька день. Досадно і торомно навіть, а нічого не вдієш“ (ч. 79). — „Написав одно оповіданє і пишу друге, в антрактах, звісно, коли серце не заважає, І на що те серце в людини? Мучить по ночах, звалює в ліжку у день заважає жити, Особливо в останній місяць воно розвинуло свою „діяльність“ і мимохіть дивиш ся назад вже, а не вперед“ (ч. 87). — „А вся біда як раз у тім, що сили не маю робити щось поза службовою працею. Як промучусь 5 годин у своєму бюро, то вже ні до чого не здатний. І так мені гірко, що й сказати не можу, бо все-ж жите моє в літературі. Так мало і так невдатно робив (тепер, як став старший — всі гріхи видніщі мені), а тут вже й край“ (ч. 88). — „От зо мною було дуже погано, та і тепер не добре, збірив ся вмирати, але одклав, бо хочу побачитись з Вами на великодні святки“ (ч. 106). — „Похвалити ся здоровєм не можу, серце все більше псуєть ся, астма мучить частіше

і взагалі сил не багато. Однак всеж сподіваюся поїхати до Криворівні“ (ч. 109).

Оттак обзивається М. Коцюбинський про своє здоров'я, а коли хоче зазначити його ліпший стан, пише: „Я скриплю“ (ч. 62)! І пересади нема в його словах, він дійсно ледви скрипів, доки остатня струна не перервала ся... Хоруючи так довго, він розумів дуже добре слабкість другого і відчував, а звідти й так часті запити в листах про моє здоров'я та моєї жінки, коли дізнав ся, що й вона занедужала.

Матеріальні відносини покійного письменника були мені зразу невідомі, через те я з початку на засіданнях дирекції Вид. Спілки не ставив внесення, щоби за його книжки заплачено хоч дещо, відповідно до тодішніх фінансових сил товариства. Зрозумів я їх аж із отсего місця в листі: „Ви не знаєте, як мені важко писати. Умови у мене такі, що я мушу сливе весь вільний час оддавати службовій праці та такій приватній, що дає заробіток, бо у мене велика родина і потребує гроша, а платню беру невелику. Та ще хорую. Лікарі кажуть покинути таку працю, більше гуляти, спочивати, а я мушу каменем седіти. При таких умовах займатись ще літературною працею дуже важко“ (ч. 38).

Коли в 1905 р. М. Коцюбинський побував у Львові і я поговорив із ним більше, та пізнав докладнійше його відносини, тоді поставив внесення, щоб йому заплачено невеличку округлу квоту, про що й повідомив його. У відповідь на те писав він: „Коли можна вислати мені ремунерацію, то зробіть се ще сього місяця, бо вкінці вересня маю платити до банку, як не заплачу, то з'їдять мене живцем“ (ч. 48)! — Гроший не вислано йому одначе на час, через що він пригадував ся: „А мене теж мабуть не мине цюпа, бо банк уже точить на мене зуби, що не плачу довгів, а Ви й не пишете мені, що таки дирекція Вид. Спілки, чи має мене ратувати, чи ні. Хай би

вже знав, чи маю пускати ся на дно, чи ще можу ногами дригати“ (ч. 49). Розходилося тут мабуть про сплату рати банкового довгу, який покійний письменник затягнув був на купно дімка з городом і садом. Здається, що він його й до смерті не вів виплатити в цілості.

Таких згадок не приходить багато в листах покійника, але й ті, що приходять, показують, як йому потрібні були заробітки та як вони ставали йому у пригоді, хоч були невеличкі: „Гроші, що мені належать ся за новельку, будьте ласкаві, коли Вам не дуже трудно, пришліть зараз, бо сию без копійки, голий як турецький святий. А голодному псові бодай муха, як каже приповідка“ (ч. 64). Та такі випадки не новина для переважної частини наших робітників на ниві літератури, чи науки: „Часто бував так, що мені мало 24 годин на добу. Накидаюсь на роботу, горю, а здоров'я тріщить і сили вичерпують ся. Не шкода б було, як би витрачував сили на роботу потрібну для нас, а то марнуюсь тільки на те, щоб було що їсти родині. Але годі, се стара пісня“ (ч. 84).

Яка легка при таких обставинах покуса, кинути ся на заробітки туди, де можна більше заробити, особливо коли трапляється нагода. А нагоди такої не бракувало: „Амфітеатров пише, що він охоче містити ме навіть по українськи мої оповідання, аби лиш згодив ся я писати до його журналу „Современникъ“, який має виходити у Петербурзі з нового року і обіцяє бути найкращим з місячників. Мені не хочеть ся залазити у чужу хату, коли є власна. Може в перекладі дам щось“ (ч. 87). — Ще й інші фірми звертали ся до М. Коцюбинського з подібними пропозиціями та намаляли писати по російськи, обіцяючи по 300 рублів (762 кор.) за аркуш оригінального писання та по 100 рублів за переклади. На переклади він згодив ся радо, але оригіналів не хотів ладити і дійсно до самої смерті не надрукував нічого в російським оригіналі.

Тут іще одна характеристична подробиця.

Побувавши на Гуцульщині, він незвичайно захопився нею: „Я, у свій час, з головою пірнув у Гуцульщину, яка мене захопила. Який оригінальний край, який незвичайний казковий нарід“ (ч. 87). Подобалася йому не тільки природа, але й люди і на сю тему вели ми не раз довгі бесіди, при чім я вказував на талановитість Гуцулів та на незвичайну їх здібність у приймаю всіх культурних здобутків із одного, та на велике багатство культурних, старинних пережитків серед них у різних напрямках життя — з другого боку. М. Коцюбинський так запалився, що постановив конечно набутися в Криворівні кусник землі — вибрав навіть місце на горбку над капличкою — та побудувати там спільними силами зі мною хату на дві партії, по два покої й одній кухні, з великою верандою, на якій ми могли би урядити собі робітню, із галерією довкола хати, щоб на випадок слоти можна було по ній прохажувати ся. Нарисував цілий план хати, план городу і навіть повизначував, які цвіти й дерева мають бути в ній засаджені. Попросив навіть місцевого пароха, щоби перетрактував із власником про закупно ґрунту, і коли договориться з ним, щоби повідомив його, а він мусить постаратися про гроші та вислати на закупно. Розуміється, що ні в мене, ні в М. Коцюбинського не було ніяких грошей, але се зовсім не журило його, він був певний, що заробить, кільки буде треба, а я свою пайку буду поволи йому звертати. Не бажаючи убивати в ній доброго настрою, я притакував, що се можливе і вказував йому коротку дорогу до досягнення мети: написати триаркушеве оповіданє по російськи і коли дістане 900 рублів— приступити до здійснення плану, при чім уже й я, хоч прийдесться зазичити ся, возьму участь у його довершеню. Та він заявив, що волить за ту суму написати 9 аркушів по українськи (по стільки плачено йому в остатних роках від арку-

ша) і сповнити свій плян, ніж по російськи. Розумієть ся, що мрія полишила ся мрією.

М. Коцюбинський дуже цікавив ся ріжними проявами нашого життя в Галичині, а особливо літературного та наукового. Він бажав мати усякі літературні новинки і через те так часто повторяють ся в його листах просьби про висилку їх. Але дістати українську книжку з Австрії в Росії не так легко. Давнійше можна було висилати їх тільки в ковертах, через що висилка одної книжки тягла ся місяцями та й коштувала багато. Не все також була певна ся дорога для одержання книжки. Коли урядникови видала ся посилка підозрілою, він без церемонії конфіскував її, знаючи, що за те не може мати ніякої кари, а швидше похвалу за нищенє „крамолы“. Певнійші були пересилки на адреси людей, що з титулу свого становища мали право діставати по одному примірникови всяких заграничних видань, але таких людей не було багато і не кождий згоджував ся на те, щоби при його помочи росла „українофільська пропаганда“. Не один український письменник із Росії не бачив навіть свого твору, друкованого у Галичині. По заведеню „конституції“ пропущано якийсь час наші книжки, але дуже швидко наложено на них високе мито, а побіч того відновлено знов давню практику завертання їх, як заборонених, або по просту конфіскованя. На скільки я міг, старав ся все бажання М. Коцюбинського що до висилки книжок заспокоїти і ще в самім тижни його смерті вислав йому дві свої книжки та одну відбитку, яких одначе він уже не побачив.

Як письменник М. Коцюбинський писав поволи, а при тім звертав усе увагу на обробленє: „Ніколи я не хотів стільки зробити, як власне тепер, а що працюю завжди поволі і дуже поволі, то за 1½ місяця встиг написати два невеликих оповіданя... Врешті не те мене трівожить, що я так мало написав, а те, що написане не вдовольняє мене, що треба б краще обробляти й виконувати

річи, бо важна не кількість, а якість“ (ч. 103). — До писання не забирав ся, доки не простудіював докладно найріжнороднійших матеріалів, які мали йому послужити при новім творі. Я мав нагоду придивити ся його приготуванням до писання у Криворівни. Наперед студіював він місцеву природу ходив по лісі та по царинках, вертаючи все з повним обережком ріжних цвітів, про яких назви і призначенє випитував опісля селян. Робив собі всякі записки, розмовляв із селянами на ріжні теми, заходив до їх хат, придивляв ся усе му пильно, не поминаючи нічого, навіть найменшої дрібниці. Крім того прочитував усяку доступну літературу, артистичну й наукову. Мав намір написати більшу повість із гуцульського життя і приготував ся до неї дуже ґрунтовно. В 1910 р. був у Криворівни на Спаса, коли сходять ся багато людей до церкви, що приносять до свячення зілв й овочі. Тоді чув перший раз українську проповідь, якою дуже любував ся і все повтаряв: От як би в нас так було, то наша національна свідомість стояла би інакше! В 1912 р. був знов на храмі, коли збираєть ся ще більше селян і то не лише зі свого, але й сусідних сіл. У 1911 р. робив прогульку до Голов, звідки разом із учителем Л. Гарматієм їздив на полонину Скупову, ночував там при ватрі, їв бануш і приглядав ся полонинському житю. У Головах ходив також на „посїджіне“ (забави про мерци); оглядав понадто похорон і весіле. Задумував іще зробити кругову подорож до Буркута (Криворівня, Жабє, Бистрець, Зелене, Буркут, Гринява, Довгополе, Устеріки, Ясеново, Криворівня) і прогульку дарабою з Криворівні до Вижниці, до чого пороблені були вже всі потрібні заходи, але дощі стали на перешкодї намірови і він відложив їх „на колись пізнійше“. В 1911 р. приглядав ся повени, що робила з малого Черемоша величезну ріку, яка летіла гураганом у долину, несучи з собою, що схопила. Повінь відтяла нас на кілька день від лівого, центрального боку, через що ми

не мали ні почти, ні поживних продуктів. Тому одначе, що на обох боках були молоді хлопці, студенти, ми третього дня повени урядили собі штучну пошту: найліпші метачі перекинули до нас камінець із привязаною до нього ниткою, до нитки привязано довгий дріт, який ми перетягнули до себе і зробили з нього над цілою рікою величезне колесо, що в наших руках оберталося рівнобіжно до поверхні води, на дріт зачіпали листи, газети, хліб, тютюн у кошику, ба навіть курку, і так пересували на свій бік, при чім була незвичайна втіха, коли посилка дійшла до нас щасливо. Така пошта фунгувала в нас щось три дні, поки опала вода на стільки, що Гуцули могли перевезти нас на другий бік дарабчиною. А щоби нам не навкучилося, відтятим від „світа“, видумували собі різні жарти. Між иншим бавилися в „насто-ящихъ русскихъ“, попереми́нявши імена на московські та балакаючи якийсь часок по російськи; М. Коцюбинський звався тоді — Кочергинъ, я — Игнатъевъ, студент О. Вовк — Волковъ, студ. С. Устименко — Губановъ, а його товариша М. Савенка, якого трудно було зросийщити, прозвали ми Сытиномъ¹⁾; з „тогобічних“ прозвали ми Л. Гарматія²⁾ — Пушкиномъ, Ів. Галущинського, як досить грубого, Толстымъ і т. д. М. Коцюбинський, як нервова людина, кури́в тоді папіроску за папіроскою так, що нову закурював до давньої. Бажаючи перервати йому трохи куреня, я попросив, щоби мені віддав пушку з папіросами, а я буду йому видавати їх умірковано, по впливі з гори означеного часу. Він згодився дуже радо і віддав пушку, але я ще не встиг обернути ся, як він закури́в нову папіроску. Виявило ся, що він так радо згодився мені віддати пушку бо мав у кишени другу

¹⁾ Губановъ и Сытинъ — звісні видавничі фірми російські.

²⁾ Він задержався тоді був на коротко у проїзді через Криворівню.

повну папіросок і так „надув“ мене. Отак на жартах та на безконечних розмовах проводили ми увесь вільний час не лише тоді, але й за всі рази побуту М. Коцюбинського в Криворівні.

Найбільше зацікавили його були отсі прояви гуцульського життя: 1. Родова месть, яка заховала ся між Гуцулами ще в такій майже силі, як італійська вендета на Сицилії. 2. Інституція годованців, яка дає старим якийсь час жити безжурно, „набувати си“ на сїм світі. Він добачував у ній глибокий філософічний підклад і хотів ним закрасити задуману повість. 3. Вільна любов, яка проявляється у тім, що майже всі — з малими виїмками — Гуцули не доховують подружної вірности і поза легальним подружжєм знаходять собі любасів та любасок, з якими проводять далеко красші хвилі, як із вінчаним подругом чи подругою. До всіх тих прояв зібрав він дуже багатий матеріал від учителя Л. Гарматія, що пробувши довший час на Гуцульщині, пізнав дуже докладно тамошні відносини, та від Гуцулів: Петра Шекерика з Голов, братів Потеків Петра та Миколи, і Василя Якибюка з Криворівні та інших. Тлом повісти мала бути правдива подія, зачерпнена з боротьби двох гуцульських родів у Головах і Красноїлі, але змальована в ній мала бути ціла епопея гуцульського життя. А що він потрапив би був нам дати, про те свідчать найкраще „Тіни забутих предків“, писані тільки по дворазовім побуті на Гуцульщині. На жаль — не довело ся йому вже засідати до повісти, а багатий матеріал пропав раз на все безповоротно. В однім з остатних листів жалусь він за ним, немов прочуваючи, що вже ним не покористуєть ся. Так само не встиг він уже нічого приладити до ювілейного збірника в честь Ів. Франка, хоч як бажав, ба навіть обіцяв з'єднати для нього декого з російських письменників.

Твори М. Коцюбинського писані так, що не можуть старіти ся, тому він усе буде мати читачів у широких кругах. Любов і краса — се ті діаман-

ти, які він вишлюфовував із непоказних камінчиків та заховував у вічний скарб нашої національної культури. Він не дав нам стільки, скільки міг був дати при інших, відраднійших обставинах, але те, що дав, належить до першої проби і певно здобуде собі місце навіть у всесвітній літературі.

Велику вагу привязував він до народньої устної літератури і студіював її дуже пильно, прочитуючи збірники навіть у таких діалектах, що инший і не торкав би їх. Але через те знав він добре народню мову і народню психологію і в сім напрямі не має між сучасними письменниками багато рівних.

Був високоосвіченою людиною і читав дуже багато. Знав дев'ять мов; три славянські: українську, російську, польську; три романські: французьку, італійську, румунську; і три східні: татарську, турецьку та циганську. Почерк мав дуже гарний і виразний, але у зденервованню зміняв його не раз дуже сильно.

Любив дуже свою родину, згадував часто про неї та писав їй ще частійше. На зиму 1912/13 р. задумував виїхати в Еспанію сам, а на літо в околиці Льоврани вже з родиною, куди й мене з родиною вербував заздалегідь. Люта смерть скосила всі надії і розтоптала всі наміри...

Жабє, дня 17. VI. 1913.

Володимир Гнатюк.

ЛИСТИ.

1.

Високоповажаний Добродію!

Обидва листи Ваші дістав, але що мене не було деякий час в Чернигові, а відтак мав я усякі клопоти, то й не одписав досі на Ваш перший лист, тим паче, що як Ви писали, перший томик моїх праць мав би друкувати ся лише в осени.

Очевидячки, я згоджую ся на всі пропозиції „Спілки“, з винятком тої, щоб перший томик складав ся з самих йно нових новель, бо до осени у мене не набереть ся стільки нових праць, аби дало ся з них скласти цілий томик. Тому то я прохав би, щоб і в першому томикові містили ся разом з новими і друковані вже роботи.

Прислати рукописи зараз не можу, бо дещо ще не викінчене, а то треба переписати й виправити. Не ранійш, як за 2 місяці я зможу прислати дещо на Ваші руки. Постараю ся зробити се скоріще, але як крайній термін — визначаю два місяці.

Я був би дуже вдячний Вам, колиб схотіли вислати міні список книг, які видала досі „Спілка“: і я і дехто з моїх знайомих цікавлять ся виписати Ваші видання та не в'даємо, що саме вийшло.

З правдивим поважанєм
М. Коцюбинський,

Чернигів, 15/27 серпня, 1899.
Сѣверянская, N. 3.

2.

Високоповажаний Добродію!

Листа Вашого дістав, а книжок нї. Певно Ви вже дістали їх назад з написом „refuse“. Що до сих останніх, то я дуже прохав би Вас вислати їх міні на таку адресу: Київ, Ун..., більш ніякого напису не треба. Там уже знатимуть, що то книж-

ки мої. Отож сподіваю ся дістати незабаром видання „Спілки“ і наперед дякую за них.

Найдалі за місяць я пришлю Вам рукописи і бажаний міні порядок оповідань. Щож до того, щоб їх вийшло як раз 8 або 10 аркушів, то, признаю ся, міні це трудно буде зробити не знаючи ані друку, ані формату Ваших видань. Хіба вже Ви будете ласкаві і поможете міні в той спосіб, що або викинете зайве, або додасте ще яке оповідання з моїх до 10 аркушів.

Ще мав би до Вас велику просьбу. Позаяк давні мої оповідання Ви будете передруковувати з „Правди“ „Зорі“ та „Житя і Слова“ (бо міні годі переписувати їх та присилати Вам, коли маєте під рукою готове, друковане), то міні дуже хотілось би де-що змінити, де-що викинути або поправити і для того чи не моглиб Ви присилати міні листами коректу, яку я очевидно з'обов'язуюсь як найскорше одсилати Вам готову. Ви зробили б міні тим велику ласку — та може-б це було й на користь виданню.

Сподіваю ся, що може ще напишете до мене в цій справі кілька слів, оповіщаючи про висилку книжок.

З високим поважанем
М. Коцюбинський.

Чернигів, 12. ст. ст. вересня, р. 1899.
Сѣверянская, Н. 3.

3.

Високоповажаний Добродію!

Насамперед прошу вибачити за пізню відповідь на Ваш лист. Сталось це головним чином через те, що ніяк не міг дістати видань Спілки, хоч Ви й писали, що висилаєте їх. Учора врешті дістав (опріч „Покори“ Кобилянської) і дуже, дуже вдячний Вам за те, що дали міні можливість по-

знайомити ся з Вашими виданнями. За два дні я навіть встиг прочитати 3 книжки — і дуже міні сподобались всні. Маю надію, що Ваші видання гарні змістом і поверховністю, звернуть на себе загальну увагу та будуть розходити ся. Другим разом я позволю собі ширше висловити свою думку про книжечки Спілки.

Посилаю Вам тим часом маленький нарис „В путях шайтана“. Більшу річ пишу, але маю дуже мало вільного часу і багато клопотів службових, а через те дай боже, щоб я цього місяця — що кажу! в половині падолиста — скінчив його. Тому гадаю собі, чи не могли-б Ви обійти ся для першого томику тільки одною, зпосеред давніх, новою новелькою моєю; друге-ж оповідання „Дорогою ціною“, яке саме стараюсь викінчити, могло б увійти до другого випуску. Що думаєте про те?

Що до об'єму томиків, то справу цю з дорогою душею полишаю Вам. Пійду навіть далі: даю Вам повне право помістити в першому томику ті праці (давніщі) мої, які Ви знайдете відповідним містити; тільки прошу прислати міні друковані одбитки або вирізки в ковертах (найскоріща дорога), а я обіцяю Вам за три, максимум чотири дні повернути з поправками теж таким способом.

Щоби улекшити Вам одшуковане моїх праць, друкованих по часописах, подаю Вам до відомості отсе:

„На віру“, повість, друков. в „Правді“ 1892 р. серпень, вересень, жовтень.

„П'ятизлотник“, опов. „Зоря“ — 1892 р. ч. 23.

„Ціповяз“, опов. Зоря, 1893, ч. ч. 17 — 18.

„Помстив ся“, образок. Зоря, 1894, ч. 2.

„Хо“ — казка — Зоря р. 94, ч. 24 й окрема відбитка.

„Пісня“ — образок — Зоря, 1895 р. ч. 22.

„Для загального добра“, Зоря, р. 96. ч. ч. 1 — 6 й окремо.

„Пе-коптьор“ — Зоря, р. 96. ч. ч. 23 — 24. й окремо.

„Посол від чорного царя“, Життє і Слово, 1897, лютий.

Вибірайте, що Вам до вподоби та додавши те, що посилаю, друкуйте перший томик.

Ще раз простіть, що так загаяв ся з тою справою.

З високим поважанєм
М. Коцюбинський.

27 ст. ст. Х.
1899.

4.

Високоповажаний Добродію!

Добре, хай буде наголовок „В путах шайтана“. На зміст першого томику теж згоджуюсь. Щож до коректи, то я прохав би Вас вислати міні або ті частини, в яких надруковано мої оповідання, або вже наново складені аркуші першого томику.

Очевидячки, я розумію вагу негайної висилки Вам поправленого матеріялу. Особливо цікавлюся давніщими працями своїми, як „На віру“, „Ціповяз“ — бо я хотів би де-що поправити або й змінити там.

Повторяю, постараю ся як найшвидче одсилати Вам коректу. „Гамлет“ Шекспіра і „Народність“ Кавцкого дуже прохав би Вас вислати на відому Вам адресу. „Покори“ не висилайте, я дістав уже її.

Видання „Спілки“ дуже подобають ся не тільки міні, але й усім, хто з ними познайомив ся. До гарних прикмет Ваших видань належать: європейський вигляд книжок, добірний зміст і де-

шева ціна. До дефектів — не дуже старанна коректа, що неприємно вражав при читанню¹⁾).

Ті книжки, на які у Вас нападають клерикали — найбільше вподобались міні²⁾).

Найслабше ж з видань Спілки на мою гадку „Громадські промисловці“. Поминаючи вже те, що самі оповідання написані не дуже вдатно, мова їх вражає занадто льокальним характером і навіть міні, який вважає галицьку мову рідною, годі часом зрозуміти те, що пише в тих оповіданнях д. Ковалів.

Взагаліж, коли б удалося експортувати Ваші видання до нас, вони купувалися би охоче і книжки може б розходились швидче, ніж у Вас³⁾).

Бувайте здорові!

З високим і правдивим поважанєм

М. Коцюбинський.

10. ст. ст. XI., 99.

Чернігів.

5.

Високоповажаний Добродію!

Посилаю Вам назад 48 сторін коректи, які я переглянув. Сподіваюся, що Ви ще перегляне-

¹⁾ В перших двох роках діяльності Вид. Спілки редагував і робив коректу деяких книжок один із директорів, що не прикладав ваги до зверхного вигляду видань, а се як раз давало причину до незадоволення тим людям, що у всіх вимагають старанности і дбалости.

²⁾ Деякі видання Вид. Спілки викликали в перших роках заїлі, але зовсім безґрунтовні критики „правовірних католиків“, що бажалиб мати у кожній книжці причинок до богословської літератури; пізнійше устали ті напади, бо їх аранжери переконали ся мабуть, що своїми виступами не дійдуть до ціли, а лиш осмішать себе.

³⁾ Се була очевидно лише благородна ілюзія, бо хоч у кілька літ пізнійше перенесено до Київа не лише друк Літ. Наук. Вістника, але й деяких книжок, то через те загальний фінансовий стан видавництва зовсім не поправився і треба було аж переводити деякі значнійші операції фінансові при помочи інших товариств та деяких осіб, щоб він не захитався.

те її та звернете увагу на ортографію. Простіть, що трохи задержав, та я сими днями так мало мав часу, як ніколи. Присилайте далі, звертати му на другий день.

З високим поважанєм
М. Коцюбинський.

25. ст. ст. XI. 99.

6.

Високоповажаний Добродію!

Посилаю Вам коректу 49—96 стор. На Ваш правопис гожу ся.

Не пишу зараз нічого — бо дуже міні ніколи, саме у нас земські збори.

Присилайте далі.

Тільки що довідав ся з „Вістника“, що Руське Педагогічне Товариство видало книжечкою мої дитячі оповідання й вірші. Будьте ласкаві попрохайте, кого слід, щоб міні вислали зо 2 примірники у ковертах, адже книжечка невеличка.

Бувайте здорові!

Tout á vous

М. Коцюбинський.

7. ст. ст. XII.

99.

7.

Високоповажаний Добродію!

Ще 7-го ст. ст. сього місяця послав я Вам коректу з 49—96 сторін мого томику п. з. „В путях шайтана“ — і досі не дістав дальших аркушків. Що воно за знак? Чи то різдвяні ферії зробили такий перерив, чи може посилка Ваша пропала десь по дорозі до мене?

В кожному разі я прохав би Вас прислати для коректи дальші аркуші того видання, аби я міг як найскорше одіслати Вам поправлене.

А може Ви не дістати тих аркушів (49—96 стор.), які я поправивши звернув Вам? Тоді будьте ласкаві прислати міні їх удруге.

Ч. ч. 10, 11 и 1 Вид. Спілки дістав і дуже велику та щиру подяку складаю Вам за них.

Незабаром маю написати до Вас в справі видання Вашого, а поки що щиро-сердечне бажаю Вам веселих свят!

З правдивим поважанєм
М. Коцюбинський.

21. ст. ст. XII.
1899.

8.

Високоповажаний Добродію!

З новим роком — усього найкращого!

Пишу до Вас ось в якій справі: місяць минув, як я послав Вам коректу з 49—96 стор. „В путах шайтана“ та прохав Вас прислати далі. Не дістаючи довго дальших аркушів, я писав до Вас запитуючи — що воно за знак. На обидва мої листи й досі не маю жадної одповіді, ба не дістаю й дальших аркушів для коректи, що мене дуже дивує¹⁾. Чи не булиб Ви ласкаві розпорядити ся, щоб міні прислана була коректа з 97 стор. і до кінця книжки? Був би дуже вдячний.

Сподіваю ся відповіді.

З високим і правдивим поважанєм
М. Коцюбинський.

5. ст. ст. I. 900.
Чернігів.

¹⁾ Перерви в друку спричинювані не раз не лише з технічних причин, особливо коли коректи роблять ся не в мі-

Високоповажаний Добродію!

5 книжечок вид. „Спілки“, а межі ними і „В путах шайтана“, спасибі Вам, дістав. Книжка видана так добре, так чепурно, що міні лишається скласти Спілці в особі Вашій, яко директора її, велике спасибі.

Міні соромно, що я й досі не прислав Вам того оповідання, яке призначено мною до другого томику. Коли-ж як на злість мов з мішка посипались на мене деякі пригоди — і важкі хороби в родині, і якісь несподівані бюрові роботи, що не давали міні й дихати, не то писати щось. А проте почуте вини тяжить на сумління і я прошу вибачити міні.

Разом з тим просив би визначити міні якийсь термін для присилки рукопису — бо тоді міні лекше булоб зресумовати свій час і роботу. Теж просив би звістити, які саме новелі мої гадаєте помістити в другому томикові, рахуючи нове оповіданє на сторін 80—100 друку — і коли можете розпочати друк. Я був би дуже вдячний за такі відомости.

Памятаючи ласкаву обіцянку Вашу — переслати міні авторські примірники „В путах шайтана“ — звертаю ся до Вас з проханням висилати їх на туж саму адресу, на ун....., не більше як по 2 прим. на раз і не частіше, як раз на тиждень.

Звістїть, коли ласка, на яке число примірників книжки можу рахувати?

Що тепер видаєте? Чи вийшла ще книжка після моєї? Як розходять ся Ваші видання? Все

сци, але і з матеріяльних, бо лїпше платні виданя або термінові мають першенство. Автори, що не знають сього, думають про що инше і звідти їх неспокій.

це мене дуже інтересує, як одного з найширіших прихильників так гарно розпочатого Вами діла.

Чекаю одповіді.

З високим і правдивим поважанєм
щирий

М. Коцюбинський.

15. ст. ст. III. 900.

Чернигів.

10.

(Білет.)

Умови змінили ся. Будьте ласкаві не висилайте міні нічого на вказану в останньому мому листі адресу. Швидко напишу, а поки що вітаю Вас усім найкращим.

Щиро прихильний
М. Коцюбинський.

17. ст. ст. III. 900.

11.

Високоповажаний Добродію!

Незабаром пришлю Вам своє оповідання до другого томуку, тоді Ви самі визначите, які увійдуть туди з друкованих уже новель, бо міні однаково, що буде видано ранійш, а що пізнійше. За призначені 50 примірників „В путях шайтана“ дуже дякую, просив би тільки, коли можна, щоб 20 з них було опрацьованих, а 30 брошюрованих¹⁾. Поки що — не знаю, яким способом дістати їх. Як тільки знайду шлях — повідомлю Вас. Ваша гад-

¹⁾ Сї примірники книжки мали заступити гонорар, але до їх пересилки не дійшло ніколи, бо не було способу доставити їх і кождий автор був задоволений, коли дістав хоч 5, а не 50 примірників.

ка звернутись до цензури нашої за дозволом пускати в Росію видання Спілки — міні дуже вподобала ся. Порадившись де з ким, як це діло обставити краще, раджу Вам подати просьбу на йменя „Начальника Главнаго Управленія по дѣламъ печати князя Николая Владиміровича Шаховского“ (в Петербурзі).

Пошліть йому разом з просьбою свої видання белетристичні, прохайте, щоб він звернув увагу на їх невинний зміст і дозволив їх продавати в Росії¹⁾.

Рівночасно з цим пані Куліш (яка з ним особисто знайома) звернеть ся до кн. Шаховського, памятаючи той пієтизм, з яким він відносив ся до її покійного чоловіка, та прохати ме його дозволити в Росії видані Спілкою переклади Кулішеві Шекспіра²⁾. Є певна надія, що такою дорогою дасть ся щось зробити. Колиб пустили сюди Ваші видання, я певний — вони знайшли б покупців. Кни-

¹⁾ Се зроблено, але очевидно безрезультатно. До самої „конституції“ не могли йти вільно ніякі українські видання з Галичини до Росії, хочби вони були такі „революційні“, як математичний або лікарський збірник, як жерела до української історії або пам'ятки української літератури. Від часів „конституції“ одні не йдуть як „defendu“, значить, революційні (прим. книжка А. Крушельницького про І. Франка, брошура М. Лозинського з полемікою проти клерикалів і т. д.), другі задля високого мита, а ціль російського правительства все при тім осягнена.

²⁾ З Кулішевими перекладами Шекспіра вийшла ціла історія. О. Кулішева просила не лише кн. Шаховського про дозвіл пустити їх до Росії, але вносила навіть просьбу до самої цариці. Здаєть ся, що наслідком останньої просьби, О. Кулішева дістала по довгих заходах прихильну відповідь. Але відома річ, що в „Россії нѣтъ закона, только столбъ, а на столбѣ корона“ та що менші уряднички сповняють на стільки бажання старших, на скільки вони конвеніюють із їх поглядами, колиж ні, то вони самі устанавляють для себе приписи та параграфи. Так було й тут. До загальної, свободної висилки Шекспірових творів не дійшло ніколи, колиж Вид. Спілка вислала О. Кулішевій по 20 примірників кожної книжки, то адресатка вправді дістала їх по кількох місяцях, але аж тоді, як Вид. Спілка заплатила грубе мито та залізничі магазинові кошти.

гарня „Кієвської Старини“ робила б Вам значні замовлення.

Отож коли Ви згодитесь звернути ся до кн. Шаховського і подасте просьбу — звістить мене зараз, щоб у слід за Вашою просьбою пішла і п. Кулішевої.

Чи не могли б Ви прислати міні в ковертах повість Мирного „Лихі люде“.

Я був би Вам дуже вдячний, бо іншого способу дістати цю книжку зараз не маю, а міні дуже хочеть ся познайомити ся з повістю Мирного. Адресу мою Ви знаєте.

Булоб дуже добре, коли б Спілка видала і другу повість того автора — „Хіба ревуть воли¹⁾“.

Чекаю од Вас звістки, а поки що бувайте здорові.

З високим поважаннем щиро-прихильний
М. Коцюбинський.

12. ст. ст. квітня, 900.

12.

2. ст. ст. V. 900. Чернігів.

Високоповажаний Добродію!

Вибачайте, що замість обіцяного довшого оповідання посилаю Вам отсю дрібничку для другого томику моїх оповідань. Сталось це через те, що міні не сподобалось моє оповіданє п. з. „Дорогою ціною“, і я хочу переробити його. Очевидячки, що я не встиг би зробити цього для другого томику, який маєте намір видати до липня. Переробивши, пришлю Вам обіцяне оповіданє, воно піде вже до III-го випуску.

¹⁾ На засіданнях дирекції Вид. Спілки ставив я внесення видати не тільки „Хіба ревуть воли“ П. Мирного, але й усі інші його твори, та до зреалізованя їх не дійшло до нині.

Зміст і заголовок другого томуку буде залежати від Вас, тільки прохав би написати міні, що має туди увійти і як думаєте його охрестити. Коректу прошу вислати, обіцяю не затримувати її.

Чи дістали мого листа з 13 ст. ст. IV.? В тому листі я давав раду звернути ся до кн. Шаховського за дозволом для видань Спілки, а також прохав вислати міні (у ковертах) повість Мирного „Лихі люди“. Вертаюсь до II-го мого томуку. Коли можна, буду прохати, аби обєм книжки був не менчий, як „В путах шайтана“. Було б краще, коли б книжка була трохи грубша.

Сподіваю ся негайної одповіді, а поки що сердечно вітаю Вас,

поважаючий
М. Коцюбинський.

13.

Чернігів, 12 ст. ст. травня 1900.

Високоповажаний Добродію!

Листа Вашого і останні 2 аркуши повісти Мирного, спасибі Вам, дістав. Чекатиму дальших посилок.

На титул книжки і зміст її гожу ся, прошу лише, коли томик буде менчий, ніж „В путах“ — додати ще одно невеличке оповідання моє п. з. „Помстив ся“ (надруковане в Зорі, 94 р. ч. 2.). Цей нарис цілком буде підходити до другого томуку. Коли почнете вислати коректу? Чи не можна б послішити ся з присилкою її?

Дуже добре, що Ви вислали вже подане до кн. Шаховського. Пані Кулішева написала вже в відомій справі до нього, може що вдасть ся зробити.

Я якось не зрозумів того місця — де Ви пишете, що не можете порозуміти ся з Мирним

в справі видання його повісти: чи автор не годиться з Вами в де чому, чи Ви не маєте з ним зносин"? В останньому разі я міг би допомогти Вам, бо листую ся з д. Мирним.

Поки що бувайте здорові!

Чекаю коректи і двох обіцяних посилок.

З високим поважанєм

М. Коцюбинський.

14.

Чернігів, 6. липня ст. ст. 900.

Високоповажаний Добродію!

Два перші аркуши „По людському“, виправивши коректу, ще перед місяцем одіслав я на адресу п. К. Беднарського¹⁾. Не знаю, чи добра адреса і чи добре я направив коректу, але другої адреси не знаю, Ви забули написати міні, куди й кому посилати. Турбує мене, що й досі не присилають міні далі, може друкарня не дістала од мене посилки. Може б Ви були ласкаві й запитали друкарню, що цей сон має значити.

З д. Мирним листував ся в справі видання його творів. Він не дуже прихилиється до заміру Спілки видати його твори. Він має надію, що в Одесі видадуть усі його писання, а поки що — думає містити в „Київській Старині“ „Повію“, яка ще не виготовлена. Тільки третя частина готова, а 4 й 5-ту мусить ще викінчити. Не хоче Мирний й Повії заслати Вам. „Вони там, пише, як що схотять, то й самі видадуть, що їм до вгоди“.

Незадоволений він і тим, що Спілка на перший томик пустила „Лихі люде“. Він їх перехрестив був у „Товариші“ і подав до цензури, але

¹⁾ Я тоді виїхав був зі Львова до Криворівні. К. Беднарський був довгі літа директором друкарні Науков. Товар. ім. Шевченка.

там наробили гвалту, що як мов можна подавати такий твір до цензури. На превелику силу одному знайомому Мирного вдалося узяти рукопис з цензури і умовити, щоб авторові не чинили халепи. „От уже через це одно, пише Мирний, Галичане зовсім не до путя зробили, що перш усього надруковали „Лихі люде“ — наче гострим кільком пхнули! Коли вони вдадуться до Главн. Управ. по дѣламъ печати, то там не тільки заборонять „Лихі люде“, а й до других видань моїх творів будуть і геть-то додивлятися“. Прохає, щоб з тою повісткою не вдавалися до Петербурської цензури.

Фотографії своєї й біографії не хоче давати, вважає це непотрібним.

А все таки було б дуже добре, думаю, коли б Спілка видала хоч „Хіба ревуть воли“ — цю найкращу й найбільшу роботу Мирного, що стала тепер раритетом.

Дуже міні прикро, що не вдалося умовити Мирного погодитися з Спілкою в справі видання „Повії й других нових, не друкованих праць його, та щож вдієте!

Сподіваюся дістати од Вас звістку і то незабаром, а поки що бажаю добре скористати з вакацій й спочити на селі!

З високим поважанєм
М. Коцюбинський.

15.

Високоповажаний Добродію!

Посилаю Вам 65—80 стор. коректи. Попередні аркуши я одіслав на адресу д. Беднарського, певно вони вже друкують ся.

Пишете, що як дістанете отсю посилку, вишлете кінець. Коли в друкарні закінчили складання книжки, просив би все останнє вислати міні разом, в одному коверті.

„Сам. Укр.“¹⁾, спасибі Вам, дістав. Вона не стільки сподобалась міні, як зацікавила. Дуже буду дякувати, коли пришлете другий випуск. Тоді напишу ширше.

Тепер у нас така спека, що годі щось писати, тож зараз нічого не робю, хоч сподіваюся на час вилагодити обіцяну новелю для третього томику.

Дуже міні прикро, що ніяк не можу дістати авторських примірників „В путях шайтана“, а маю в них потребу. Чи не спробували б Ви вислати міні оден примірник під опаскою, ачеї цензура пустить!

Що з Вашою просьбою до кн. Шаховського? Нічого не чути? Звістить, коли ласка, чи помістить „Літ. Наук. Вістник“ допись про оплаканий стан могили Шевченка? Я недавно там був і міні хотілоб ся поділити ся з читачами Вістника своїми вражіннями.

Вибачайте, що я так часто турбую Вас всякого роду проханнями. Радий буду обслужити, чим зможу.

Щире бажаю Вам усього найкращого!

З високим і правдивим поважанєм
М. Коцюбинський.

1. ст. ст. серпня, 1900.
Чернигів.

16.

27. ст. ст. VIII. 900.

Високоповажаний Добродію!

Одповідаю на Ваш ласкавий лист з 18|VIII. На самперед дуже дякую за „Д. Дм.“²⁾ і жалую, що не можу дістати „В путях шайтана“, бо хоч

¹⁾ Самостійна Україна.

²⁾ Брошура п. н. „Дядько Дмитро“.

у нас й чимало є „Превосходительних“ — та все такі, що побоять ся навіть такої невинної книжки ¹⁾).

Може таки трапить ся яка нагода.

До Львова мене страшенно кортить. За той час, що я перебував там (16 літ перед сим), я не зміг докладно пізнати Вашого життя та ближше запізнати ся з молодіжю. Взагалі не багато пізнав я тоді людей тай то переважно одної барви.

Вибрати ся міні до Львова не так то легко тепер, бо службові обовязки приковують мене до місця тай не дешева така подорож за кордон, бо зі Львова скортіло б поїхати далі. Проте не трачу надії, що таки колись, може навіть на той рік, таки виберемо ся з жінкою у Галичину ²⁾).

Замір „Спілки“ видавати популярні брошури для молодіжи — дуже міні до вподоби. Радю візьму ся зладити 2—3 таких брошурки, моя пані теж має охоту причинити ся до цієї справи, тай постараю ся популяризувати Ваш замір у нас. Дуже був би Вам вдячний, коли б звістили, що вже маєте для цього видання, щоб не довело ся писати на таку тему, на яку вже написано ³⁾).

Що до статі про стан Шевченкової могили, то я вже не буду її писати, бо той нелад, який

¹⁾ Деякі висші урядники мали тоді право в Росії доставати по одному примірникови всяких заграничних видань.

²⁾ М. Коцюбинський мріяв довгі літа про те, щоби зі своєю подругою приїхати на трохи довше до Галичини, але ся мрія не сповнилася ся й до його смерті і то головню з матеріальних причин.

³⁾ Се відноситься до малої серії Літ. Наукової Бібліотеки Вид. Спілки, яка повстала за моєю ініціативою і на яку я добув у першій році її існування невеличку підмогу. Зразу мала вона бути стисло популярна, але пізнійше змінено її програму. В перших роках видавано її періодично, по 24 числа на рік, і за окремою передплатою. По появі перших випусків діждав ся я в „Ділі“ за свої заходи грубого нападу з погрозою хлопським параграфом із боку одного підприємця подібного видавництва, який уважав нове видавництво конкуренційним, хоч на мій погляд у нас і нині за мало видавництв, а не то тоді. Правда, його видавництво швидко зліквідувало, але зовсім не з причини появи нового.

панував там, дало ся полагодити приватним способом, і міні не хотілоб ся соромити прилюдно тих, що согрішили в тій справі, коли вони обіцяли направити річ.

Моя Пані дуже дякує добр. Франкові за обіцянку і чекає передмови ¹⁾).

Посилаю Вам виправлену коректу. Вчера її дістав і нині вже здаю на пошту. Коли буде готова книжка, чи не зможете прислати міні в ковертах хоч оден примірник, щоб я принаймні знав, як вона виглядає.

Будьте ласкаві, скоро дістанете цей лист, вишлїть 4 оправні примірники „В путах шайтана“ на адресу: Англія, М-г Hans Jessen (для Ю. А.): Wickford, Essex, Anglitterre. Міні вже привезуть звідти.

З правдивим поважанєм

М. Коцюбинський.

17.

18. ст. ст. вересня 1900.

Чернігів.

Високоповажаний Добродію!

„По людському“, спасибі Вам, дістав. Я повний признання за так гарно виконане виданє і за весь той клопіт та працю, яку Ви ласкаво взяли на себе, видаючи мої оповідання. Прийміть од мене щиросердечну подяку ще раз.

До Вашої серії видань для молодіжи я поки що намітив лише біографію Джузеппе Гарібальді. Коли б така тема не підходила, звістїть Пані моя має замір де-що перекласти, але поки не зупинилась ще, що саме взяти до перекладу ²⁾).

¹⁾ Др. Ів. Франко обіцяв написати передмову до збірки оповідань М. Коцюбинського, що вийшла в Києві. Про те буде ще далі згадка і окремий лист п. Віри Коцюбинської.

²⁾ Сим замірам не довело ся здійснитися з різних причин.

Як що Вам пришлю рукопис і він вподобатиметься Вам, можна буде ще щось вибрати, але краще було б, як би Ви самі намітили якийсь плян, систему і відповідно до того теми. Тоді б видання такого роду не мали б характеру чогось випадкового, не звязаного одною ідеєю.

Моя пані вилагодила 10 моїх оповідань (рукопис) до цензури, чекає тільки, щоб д. Франко прислав обіцяну передмову. Їй не хочеться турбувати листом п. Франка, який завжди дуже занятий, і тому вона зважується обернути ся до Вас з проханєм як небудь політично довідати ся, чи скоро можна сподівати ся тої передмови. Зробили б нам обом велику ласку.

Ще одно проханє: вишліть з ласки своєї на адресу: „Кієвъ, Б... 1 прим. „В путах шайтана“ і 1 прим. „По людському“, обидва в оправі. Міні обіцяли переслати звідти. Прохав би вислати на вказану адресу зараз, як дістанете цього листа.

Англійська адреса могла служити тільки на оден раз, тож вона втрачає інтерес.

За десять день, як вишлете до Київа, можна послати ще по 1-му примірникови, тай годі.

Чи Ви не гніваєтесь на мене, Шановний Добродію, що я так докучаю Вам?

Дуже був би радий стати Вам чим можу у пригоді, а поки що прийміть щире поважанє й вдячність від

М. Коцюбинського.

18.

22. 12. ст. XI. 1900.

Чернігів.

Високоповажаний Добродію!

Ви були такі ласкаві, що взяли на себе труд повідомити мене про згоду д. Франка написати передмову до збірника оповідань мого чоловіка, які я маю замір видати у нас на Україні.

Не дістаючи так довго (минуло більш 3-х місяців) обіцяної передмови, зважуюсь звернути ся до Вас з проханєм повідомити мене, чи можу я мати надію дістати ту передмову і коли саме.

Міні дуже хотїлось би видати згадану книжку з переднім словом д-ра Франка. — Рукопис лежить давно готовий, та без передмови не хочеть ся мені подати його в цензуру.

Була б дуже вдячна Вам за поміч в цій праві.

Сподіваю ся ласкавої відповіді.

З високим воважанєм

В. Коцюбинська.

Адреса:

г. Черниговъ, Сѣверянская, 3.

Вѣрѣ Іустиновнѣ Коцюбинской.

19.

Високоповажаний Добродію !

Не писав так довго, бо не було мене в Чернигові з місяць; повернувши з Петербургу, я застав ласкавий лист Ваш до моєї жінки і зараз же пишу до Вас оцих кілька слів, долучаючи свою фотографію — щоб Ви могли заздалегідь виготовити кліш.

Ви якось писали, що добре було б до 3-ої книжки додати автобіографічну замітку, і я був пристав на це. Тепер, роздумавши, я вважаю, що це було б зайве, для мене трудне й для читачів нецікаве¹⁾. Краще на мою думку обмежити ся переднім словом д-ра Франка, яке сподіваю ся він таки вилагодить, бо йому, як бачу з листа до моєї пані, тільки брак часу, а моя жінка пише йому, що згоджується зачекати на передмову той місяць.

¹⁾ На сїм становищі стояв покійний письменник і далше, тому його біографія доси зовсім невідома.

Тимчасом я постараюся прислати Вам повістку, що пійде першою до 3-ї книжки; вона називається „Дорогою ціною“. Далі до тої книжки

Михайло Коцюбинський 1900 р.

підуть: „Хо“, „П'ятизлотник“ (надрук в „Зорі“ за 1892 р. ч. 23.) і „Пісня“ (надр. в „Зорі“ за 1895 р. ч. 22.). Цього останнього оповідання я прохав би змінити заголовок на „На крилах пісні“.

Здається, що в такому об'ємі книжочка буде не більшою й не менчою од попередніх.

Маю до Вас, ласкавий Добродію, велике проханє: міні дуже хотілоб ся мати Вашу фотографію

і хоч таким способом побачити чоловіка, якого я так шаную, якому я стільки винен і такий вдячний. Ви зробили б міні велику приємність і ласку, коли б прислали своє поличчя.

Як там Ваші видання і що нового випустили в світ? Од Вас тільки й маю відомости.

Прошу не гнівати ся на мене, що так опізнився з присилкою рукописи. Постараю ся надолужити втрачений час.

Бувайте здорові!

З правдивим поважанєм
щирий М. Коцюбинський.

10. ст. ст. II. 1901.

Чернігів.

20.

Високоповажаний Добродію!

Тільки що дістав Ваш привіт. І я й дружина моя складаємо Вам та всім підписаним на картці сердечну подяку за пам'ять. Вірте, що й ми вміємо пам'ятати й шанувати наших закордонних братів по ідеї й праці. Ще раз сердечна подяка за привіт.

Я чую ся перед Вами винним — досі не прислав до третьої книжки обіцяного оповідання. Не буду широко розводити ся про причини, скажу тільки, що це було трудне для мене, майже неможливе. За те тепер можу з певністю сказати, що за місяць будете мати моє оповіданє п. з. „Дорогою ціною“.

В останні часи я був дуже зайнятий, до того-ж мусів виготовити для альманаха в честь Куліша¹⁾, що має вийти в Чернигові, новелю.

Така шкода — ми тут на Україні не знаємо навіть, що тепер нового виходить в Галичині, не маємо спромоги читати „Вістника“ навіть²⁾. Ме-

¹⁾ Альманах появил ся п. н. „Дубове листє“.

²⁾ Літ. Наук. Вістник доходив зразу до Росії, хоч із ріжними перешкодами. Але коли число російських перед-

не, наприклад, дуже цікавить стаття д. Франка „З останніх десятиліть ХІХ віку“, що там друкується. Чи не огляд се новійшої української літератури?

Як там Ваша „Видавнича Спілка“? Що нового видали?

Я маю цікаві для Вас книжки, видані редакцією „Земського Сборника Чернигов. губ.“, де я був фактичним редактором. Це „Література українського фольклору за 100 літ“ — Б. Грінченка й Василенка — „Генеральное слѣдствие о маетностяхъ Нѣжинскаго полка“. Коли не маєте сих книжок, а бажали-б мати, напишіть, я залюбки вишлю Вам їх.

Поки-ж що — будьте здорові.

З високим поважанєм

Щирий М. Коцюбинський.

10. ст. ст. Х. 1901. Чернігів.

21.

Чернігів, 26/V. ст. ст. 902.

Високоповажаний Добродію!

Давно вже не мав я од Вас звісток. Чи може Ви не писали в останні часи до мене, бо не хочеться думати, що Ваші листи загинули в дорозі. Не відаю, чи дістали Ви примірник мого оповідання „Дорогою ціною“, а також „Етнографічні матеріали“ Малінки, що вислав я Вам на весні ще.

Я дуже інтересуюся, як стоїть справа з виданням книжок у „Видавничій Спілці“. Міні бажало-б ся, щоб Спілка видала останні два томики моїх оповідань. Окрім „Дорогою ціною“, яке в Галичині сливе невідоме, у мене є ще три оповідання нових, нігде недрукованих: „Лялечка“ — етюд,

платників зросло до півтора сотки, його зовсім заборонено і не допускано аж до кінця 1906 р. З початком 1907 р. перенесено його друк до Києва, а у Львові лишено тільки окрему адміністрацію для Галичини.

„На камені“ — аквареля і „Поєдинок“ — образок. Рахуючи їх і ті оповідання, що не вийшли у видані Спілкою томики (Хо, На крилах пісні, П'ятизлотник) — як раз стало-б на такі два томики, як видані.

Коли б можна це зробити і Ви взяли б на себе труд поговорити в цій справі з дирекцією Спілки, я був би дуже вдячний Вам. Взагалі міні хотілось би, щоб всі мої оповідання були зібрані до купи та видані у Львові.

Недавно міні переказували, що в „Вістнику“ надрукована замітка про мої писання — не знаю, чи правда сьому, бо останніх книжок „Вістника“ не довелось бачити.

Ще одно прохання: чи не могли б Ви подати міні відомости, скільки у Вас у Львові коштувати ме друк петітом, у дві шпальти, аркуша такого формату, в якому видається „Л. Н. Вістник“?

Міні це потрібно знати в справі, про яку напишу Вам пізнійше.

Що у Вас чувати? Ми сливе нічого не відаємо про закордонні справи, бо можемо знати хіба з листів¹.

Дуже прохав би, коли ласка одповісти мені невдовзі.

З високим поважанєм

Ваш М. Коцюбинський.

22.

Високоповажаний Добродію!

Дуже спізнив ся з одповідю на Ваш лист з 12/6, бо мене весь час не було дома і тільки повернувши я застав той лист.

¹) До кінця 1905 р., т. є. до повстання української преси в Росії, всякі інформації про наше жите в Австрії могли діставати ся до рос. Українців тільки дорогою ли-

Дякую Вам за подані звістки. Добре зробилисьте, що послали листа рекомендованим. Щось справді гинуть листи в дорозі, на це у нас часто нарікають. Може навіть передивляються ся і рекомендовані¹⁾, бо у Вашому я не знайшов катальожка, про який згадуєте. А може Ви забули його вкласти.

За подарунок для мене дуже цінний — за Ваші „Етнографічні записки“ — вельми Вам дякую. Ви можете вислати їх у Київ проф. В. Б. Антоновичеві, він уже знати ме, що то для мене. А він їх дістане, тільки посилайте рекомендованим, під опаскою²⁾.

Не менче дякую й за Ваші піклування коло моїх новель. Спасибі, що порадили „Спілці“ видати 3-й томик мій ще сеї осені.

Проти того пляну видання, що подаєте, нічого не маю, хай в 3 й томик йдуть дрібні оповідання переважно нові, як: „На камені“, „Лялечка“, „На крилах пісні“, „Пятизлотник“, „Хо“. Решта вийдуть у 4-й.

З великою охотою дам до Вістника одно з нових оповідань. Тільки перепишу і вишлю на Ваші руки. Для окремого видання теж незабаром пришлю рукопис.

До Мирного написав, хоч не сподіваю ся, що б він дав Вам „Повію“. Я вже з Вашого припорушення звертав ся до нього, прохаючи дати ту повість для Спілки — та він не пристав на те, про що я сповістив Вас у свій час.

стової інформації. А кілька тих інформацій і які вони могли бути! Лиш узявши се під увагу, можна докладно оцінити велике значінє української преси в Росії для нашої нації як цілості, і то без огляду на її недомаганя та недостачі.

¹⁾ І се трапляло ся нераз, хоч навіть відповідно до російських законів се безправство.

²⁾ Професори університетів належали до тих осіб, що могли діставати по одному примірникови заграничних видань, хоч і до них прикладано нераз різні мірки, а одеський професор, Ол. Маркевич, стратив навіть посаду через заграничні книжки.

Як же Вам їздить ся, чи багато зібрали етнограф. матеріялу? ¹⁾ Обіцялись те ласкаво написати міні з дороги, та не діставши мого листа певне гадали, що Ваш пропав. Дуже буду вдячний, як напишете.

Бувайте здорові!

З правдивим поважаннем

Ваш М. Коцюбинський.

4. ст. ст. серпня

— 1902.

Чернігів.

23.

23. ст. ст. вересня, 902.

Чернігів.

Високоповажаний Добродію!

Саме збирав ся писати до Вас і дістав Вашого листа. За етнографічні матеріяли щиро дякую. Я ще не дістав їх, а коли дістану, зараз звіщу.

Разом з листом отсим посилаю Вам під опаскою (рекоменд.) рукописи трьох своїх новель: „Лялечка“, „На камені“ і „Поєдинок“, бо я й сам бажав би, аби третій томик вийшов ще сього року. Одно з тих оповідань, яке Ви самі схочете, надрукуйте у „Вістнику“, хоч рівночасно його можнаб складати і для третього томика. Я хотів би, щоб в нього увійшли опріч цих трьох новель ще „Хо“, „Пятизлотник“ і „Пісня“. Не добре було б, коли б 3-й т. був менчим від попередніх двох, я цього бою ся і пхаю в нього цілих шість новель. Зрештою Вам видніше буде. „Пятизлотник“ друкував ся в Зорі 1892 р., а „Пісня“ теж в Зорі, здається в р. 1895-му. Я прохав би це остан-

¹⁾ Я тоді записував етногр. матеріяли в Буцацькім повіті, в селах Коропець та Пужники.

не оповіданє назвати „На крилах пісні“, це більше відповідає змістові. Коректу (другу) будьте ласкаві присилайте міні, затримувати не буду.

Мирний нічого не одписав міні, хіба знов нагадаю йому, а тоді сповіщу й Вас.

Маю до Вас просьбу. В Чернигові є така урядова „Ученая Архивная Коммиссія“. Думаємо в її імени збирати по Чернигів. губ. етнографічні матеріали (в широкому розуміню). Поклали в основу програму Науков. Тов. ім. Шевченка, але може у Вас вийшло щось більш нове й повне, може маєте які інструкції і вказівки для збірачів етнографіч. матеріалу. Був би Вам дуже вдячний за всяку поміч і раду, тим більш цінну, що Ви займаєтесь етнографією. Прохав, би як найшвидче одповісти міні на цей лист, бо ми вже розпочинаємо справу.

Не смію прохати Вас поділити ся зо мною новинами з Вашого життя, але коли б був час і охота, я особливо дякував би, бо ми, через відомі Вам причини сливе зовсім одрізані од дуже цікавого для нас життя Галичини.

Сердечно бажаю Вам всього найкращого!

З високим поважанєм
щирий *М. Коцюбинський.*

24.

Високоповажаний Добродію!

Ви вже певно дістали мого рекомендованого листа і три новелі. Тепер пишу Вам, щоб звістити і ще раз подякувати за етнографічні збірники (3), які вже пр. Ан-ч¹⁾ одержав. Коли Ви такі ласкаві — вишліть на туж адресу й останні 3 збірники.

Маю Вас прохати о раду і поміч. Оден мій чернігівський знайомий, інженер, має замір вислідити вплив українського стиля в давній архітек-

¹⁾ Проф. Волод. Антонович.

турі, переважно в церковній. Чи нема у Вас в Галичині яких матеріалів до таких дослідів, малюнків, спеціальних студій? Може що є в Ставропігії? Будьте ласкаві не одмовте допомогти в тій справі своїми радами і вказівками. Коли б було потрібне, мій знайомий поїхав би до Львова. Його праця може бути дуже інтересною і йому варто допомогти. Я був би Вам особливе вдячний за таку поміч.

Чи чули, що помер Рильський — товариш і приятель Антоновича! Варто б помістити у Вістнику його портрет і хоч коротку біографію. То була незвичайно талановита людина.

Кажуть, що Вістник доходить через цензуру до Москви¹⁾. Чи правда сьому, бо тоді можна б покористувати ся цим.

Прохаю вибачити за клопоти, що чиню Вам так часто.

Нетерпляче чекатиму відповіді і коректи.

З високим поважанєм

Ваш *М. Коцюбинський.*

29. ст. ст. IX. 902.

Чернигів.

25.

4. ст. ст. X. 902. (Картка).

Чернигів.

Щира й велика подяка Вам, Високоповажаний Добродію, за ради, вказівки і прислані етнографічні програми. Вони дуже стануть мені у пригоді. Чи дістали Ви мого листа з 4-го ст. ст. с. м.?

Що до порядку новель в III т., то я згоджуюсь на поданий Вами. Титул книжки можна взяти од першого оповідання, яким почнеть ся

¹⁾ ЛНВістник дійсно доходив іще якийсь час по забороні в полудневій Росії до Москви.

книжка, як це ми робили в попередних двох томиках.

Чекаю коректи. Чи не могли б Ви, яким чином вислати кн. Вістника, де надрукуєте „На камені“... Врешті я ще напишу Вам про се.

З високим поважанєм

М. Коцюбинський.

26.

14. ст. ст. X. 902. (Картка).
Чернігів.

Високоповажаний Добродію, я вже, спасибі Вам, дістав три томи етнографічних матеріялів: маю т. VI (анекдоти), т. IX (матер. з Угорської Руси) і т. XII (легенди). Ще раз складаю Вам найсердечнішу подяку за цінні книжки, які мені стануть у великій пригоді. Ви певно дістали вже мою відкритку, в якій я згоджував ся на порядок III-го томику новель і прохав дати титул книжки од першого оповідання. Чекаю коректи. Дальші томи етнограф. мат., коли можна, вишліть на попередню адресу.

З високим поважанєм

М. Коцюбинський.

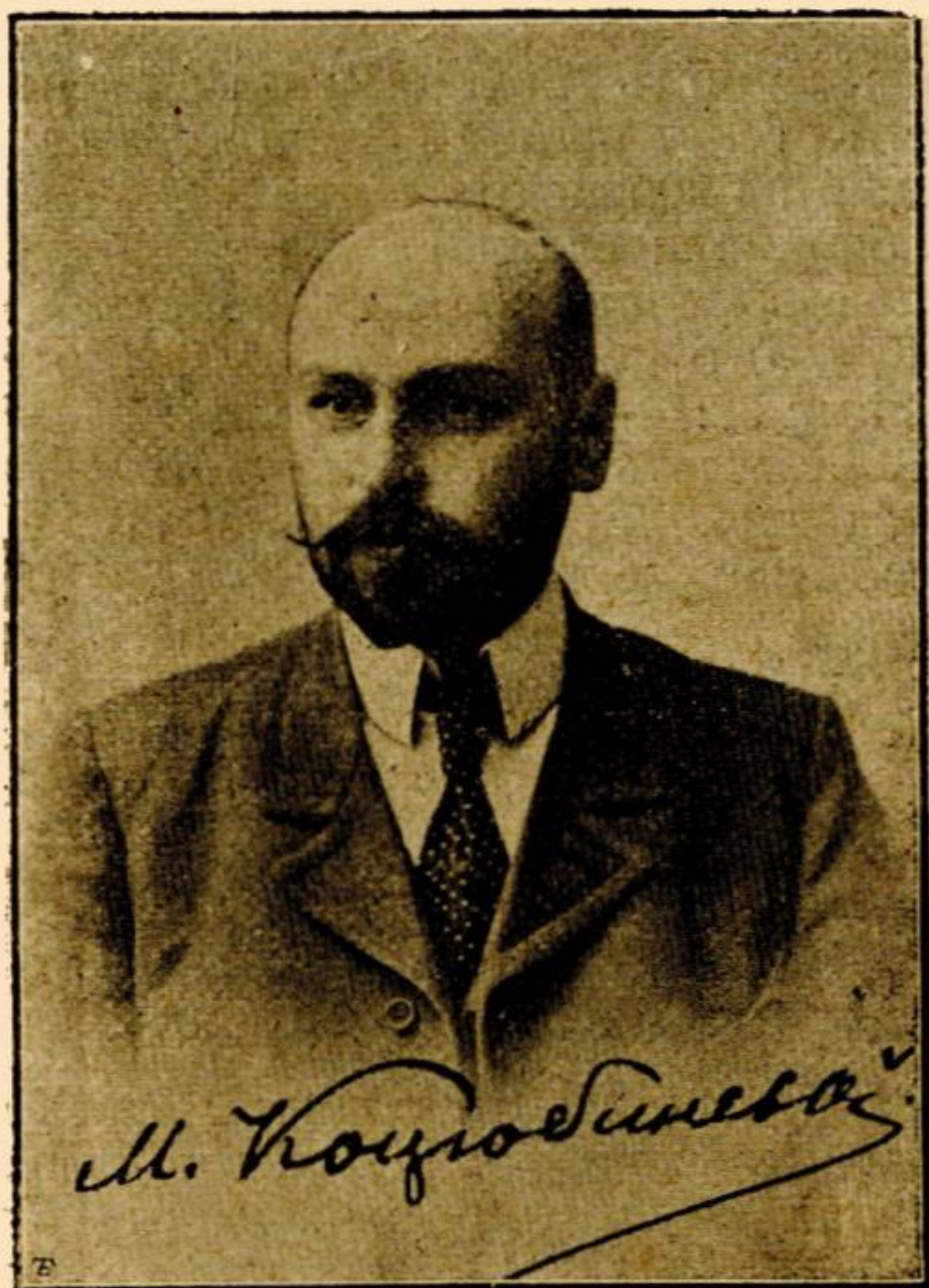
27.

Високоповажаний Добродію !

Не знаю, як і дякувати Вам за такі цінні дарунки. Я навіть не заслужив на таку ввічливість і прихильність Вашу. Книжки, що даруєте, ще тим ціннійші, що саме тепер потрібні міні для моїх етнографічних праць. Посилаю Вам коректу. Як бачите, не затримую її довго, сьогодні одержав, завтра висилаю.

Посилаю рівночасно свою останню фотографію. Та фотографія, що у Вас, дуже невдатна,

мене там трудно пізнати. Коли б Ви змогли зробити кліш з тої, що долучаю, то це було б дуже добре.

Боюсь, що Вам це не зручно, бо вже маєте кліш, але на всякий випадок посилаю. Коли вишлете дальше коректу, звістить, що думаєте про новий кліш.

Слово „гроза“ я замінив словом „буря“. Бувайте здорові. Ще раз дякую сердечно.

З високим поважанєм

Ваш щирий *М. Коцюбинський*.

23/5. ст. ст. X. 902.

Чернігів.

28.

4. ст. ст. XI. 902.
Чернигів.

Високоповажаний Добродію!

Згода! Робіть так, як вважаєте потрібним і кращим. Коректу прошу висилати далі. В „Хо“ хай складачі не складають отсих місць на стор. 29 (окремої брошюри виданої Лукичем) з низу 7 рядків. Починає ся словами „А ти, попе“... і кінчить ся „рух будучого попа“.

На стор. 32: — „А як там піп?... і кінчаючи словами: „і мусить вклонитись добродієви“. Ці місця я викидаю. „Етногр. Зб.“ т. II—IV, VII—VIII, і X, спасибі Вам, лежать уже у Київі.

Засилаю Вам сердечне привітанє.

З високим поважанєм
М. Коцюбинський.

29.

28. ст. XI. 902. (Картка.)
Чернигів.

Високоповажаний Добродію, я занепокоєний, що не маю далі коректи. Два тижні як я одіслав Вам останний аркуш (що кінчається 96 сторінкою) і далі не маю. Чи не пропала в дорозі? Д. Мирний врешті одписав міні. Не може дати Повії, бо не скінчена. Чекаю одповіді і дальшої присилки.

Ваш *М. Коцюбинський.*

30.

7. ст. ст. XII. 902. Чернигів.

Високоповажаний Добродію!

Що з Вами? Чи Ви здорові, чи не стало ся чого, що перестали висилати міні коректу? Остан-

ню посилку (кінчаєть ся стор. 96.) я у свій час одіслав Вам і от уже близько місяць, не маю од Вас ні слова, ні аркушика коректи. З цього powodu послав я Вам кореспонденційну картку, але й на неї не дістав одповіді.

Будьте ласкаві повідоміть, що стало ся. Міні конче треба самому переглянути коректу, особливо „Пятизлотник“ і „На крилах пісні“.

У мене вже готов матеріал для 4-ї книжки: „Цвіт яблуні“ — етюд, „Fata morgana“ — з сільських настроїв і „Дорогою ціною“, опов.

Буду Вам вдячний, коли поспішиться з присилкою коректи і напишете хоч кілька слів.

Бажаю Вам веселих свят, здоров'я і всього найкращого в новому році.

З високим поважанєм

М. Коцюбинський.

31.

Вельмишановний Добродію!

Дуже Ви засмутили мене звісткою про свою слабість, бо хоч не маю приємности знати Вас особисто, проте відчуваю живу симпатію до Вас і правдиве поважанє до людини, що свій час, свої сили і своє здоров'я оддає для спільного і дорогого нам діла. Хочеть ся думати, що нічого небезпечного у Вас нема та що золотий Корфу¹⁾, який я теж трохи знаю, поправить Вас цілком.

Здаєть ся тепер там ще один земляк — д. Доманіцький²⁾. Коли Ви стрічаєтесь з ним, прошу переказати од мене привіт йому.

¹⁾ Я довідав ся перший раз про свою хворобу, якої сам не завважав, у грудни, 1902 р. і за порадою лікаря виїхав на остров Корфу, де пробув півчверта місяця. При повороті до дому вибрав ся я з Будапешту на етнографічну екскурзію по наших кольоніях в Угорщині, а через різні невігоди і пригоди стратив усе, що добув на Корфу.

²⁾ Покійний письменник, Василь Доманицький, з яким я був особисто знайомий ще від 1897 р., познайомившись

Не хочу Вас турбовати жадними справами, бо певно спокій найпотребніший Вам. Коректи ще не дістав, але це пусте, колись таки дістану.

Про себе нічого доброго не можу подати — слабую теж.

Бажаю ж Вам у новому році набратись сил і здоров'я! Усього кращого сердечно бажаю Вам.

Щире прихильний

М. Коцюбинський.

26. ст. ст. XII. 902. Чернігів.

32.

5. ст. ст. X. 903. Чернігів.

Вельмишановний Добродію!

Лист Ваш не застав мене в Чернігові. Я оце недавно лиш повернув ся з подорожі, бо з Полтави подав ся був на Миколаїв, Херсон, Одесу і Київ. Тому я так довго і не одповідав Вам. Дуже Вам дякую за запитання взяти уділ в ювілейному числі „Свободи“. На вказаний термін постараю ся вислати, що зможу.¹⁾

із ним у часі побуту в Києві, пробув довший час на Корфу, а опісля в Рагузі. Головно за його спонукою виїхав я на Корфу, а не куди інде. Там і мешкали ми разом, винаймивши для себе домок за містом. Разом із нами мешкав також тоді студент київського університета, Володимир Контранієвич, Українець. Обіч мешкав якийсь час Росіянин Косаревъ, геометр, який умер незадовго потім, а В. Доманицький пожив до 1910 р. та в 1908 р. пробував у літі в Криворівні.

¹⁾ В 1904 р. обходила американська часопись „Свобода“ річницю десятилітнього свого заснованя. З того приводу постановив тодішній її редактор, д. Іван Ардан, видати окреме ювілейне, ілюстроване число, з творами різних наших письменників, а мене просив про посередництво між ним та деякими письменниками і іншими нашими діячами. Я сповнив його просьбу, яка й увінчала ся дуже гарним результатом. Число вийшло в побільшенім обемі і його розіслано співробітникам, про що буде ще далі згадка.

До д. Мирного написав вже, коли він перешле мені що небудь, зараз вишлю Вам. Д. Коваленко зашле своє просто до Вас. Альманах мій²⁾ ще не друкується, я ще не подав його до цензури. Затримали мене де-які автори, що обіцяли прислати на термін, та й не прислали, пишуть ще. Ну, а я волію трохи почекати, може більше матеріялу збереться. В кожному разі за місяць, не пізніше, подам у цензуру. Маю чимало матеріялу. Є у мене і Франко і Кобилянська, Мирний, Левіцький (оден і другий), Григоренко, Кримський, Яновська, Людмила Старицька, Вороний, Кібальчич, Наталка-Полтавка, Старицький, Липа, Чайковський, Єфремов, Чернявський й ин.

Останніми часами я так обтяжений всякою службовою роботою, що не маю часу писати. Написав ще з початку року оповіданє для „Київської Старини“ п. з. „Fata morgana“ — та й не маю часу переглянути його і одіслати, хоч мені вже редакція голову об'їла, що не присилаю. З одного боку здоров'я не служить мені, а з другого — всяка обов'язкова праця гнітить.

Як тепер Ваше здоров'є, любий Добродію? Ви нічого не пишете про те, а воно мене обходить. Звістіть, чи краще себе почуваєте після подорожи до Корфу? Де гадаєте пробути зиму?

Я так жалкую, що Ви не приїхали до Полтави.³⁾ Я мав надію побачити Вас там. Шкода, що не приїхались, бо свято дуже як на наші обставини вдалося. Цікаво б прочитати, як воно представлене в Галицькій пресі, та на жаль, не маю спромоги читати Ваших газет.

Коли б Вам не трудно було прислати мені пару вирізок з газет у листі, де описане свято Котляревського, я дуже дякував би Вам.

²⁾ „З потоку життя“.

³⁾ В Полтаві відслонено 1903 р. пам'ятник І. Котляревського, а на свято відслонення виїздила окрема делегація з Галичини. Я на жаль, із незалежних від мене причин, не міг виїхати з нею.

Сими днями вишлю Вам 1-й том своїх оповідань, що тільки що вийшов у Києві.

Спасибі Вам, що не забуваєте мене і хоч часом обізветесь парою слів. Дуже Вам дякую і здоровлю Вас усім кращим.

З високим поважанєм

М. Коцюбинський.

33.

Дорогий Добродію!

Сповняю свою обіцянку і посилаю Вам для ювілейного числа „Свободи“ свої „Хмари“ і фотографію з автографом. Не знаю тільки, чи до вподоби буде ся моя дрібничка. Коли вона буде друкувати ся, я хотів би, щоб її склали фонетикою. Посилаю також вірш Мирного¹⁾, що прислав мені. Він може бути й автографом. Фотографії Мирний не хоче давати. Коваленко послав Вам, певно, вже давно, що мав, бо я йому переказав Ваше проханє зараз же, як дістав од Вас листа.

Щось давно не мав од Вас звістки. Як Ваше здоров'я? Я питав Вас у листі, але одповіді не дістав. Коли будете писати, нічого не вкладайте в листи друкованого, бо почта чернігівська робить мені авантури. Хтось прислав мені вирізки з львівських газет про свято Котляревського²⁾. Річ невинна, як відомо. Одже якась собака винишпорила, що в листі друковане і мене кличуть на пошту, щоб одкрити при мені листи. Я протестую, бо у нас нема такого закону, щоб почта мала право одкривати листи. Проте почмайстер роздер коверту і конфіскував ті нещасні і невинні вирізки, немов щось страшне. Звісно я зажадав протоколу і буду скаржити ся аж до найвищого уряду, звичайно в потребі, та що з того: вирізки пропали.

¹⁾ Призначений також для „Свободи“.

²⁾ Се я зробив відповідно до просьби, висловленої в попереднім листі.

Проте ювілейне число „Свободи“ я хотів би мати. Чи не можна б придумати, як його дослати? Чи дістали Ви мою книжку (1-й т. оповідань)? Я прохав би Вас дуже хоч відкритою звістити мене, чи дійшов до Вас оцей лист і чи не спізнився я.

Бажаю Вам як найбільше здоров'я. Будьте веселі і дужі.

Ваш душею

М. Коцюбинський.

18. ст. ст. X. 903.
Чернігів.

34.

30. ст. ст. X. 903. (Картка.)
Чернігів.

Ще 1 н. ст. с. м. послав я Вам, Високоповажаний Добродію, в листі свою дрібницю і вірш П. Мирного для американців і прохав Вас звістити мене відкритою, чи дістались поштом. Досі не маю відповіді і турбуюся, думаючи, що лист мій не дійшов до Вас, хоч був рекомендований. Будьте ж ласкаві, звістіть мене, чи дістали того листа і чи встиг я на термін. Як Ваше здоров'я? До нас доходять чутки, що не дуже добре почуваете себе? Бажаюж Вам одужати і набратись сил, дорогий Добродію.

З високим поваженням

Ваш МКоцюб.

35.

*Високоповажаний і дорогий
пане Володимире!*

Я дістав Вашу відкритку з Alland ¹⁾, хоч не дуже давно, бо мене не було в дома.

¹⁾ При кінці 1903 р. був я приневолений виїхати до санаторії для грудних недуг в Алянді за Баденом, у Долішній Австрії, де пробув поверх три місяці.

Кілька день збирав ся одписати Вам, та все ставало щось на перешкодї — і це просто мучило мене, бо все мав найщирїйшу охоту одписати Вам, побажати Вам сердечно з новим роком здоровя та всякого гаразду. Аж ось сам занедужав і через те маю вільніший час. Як же Ви почуваєте тепер себе? Чи допомгло Вам пробуваннє в санаторії, чи хоч трохи покращало Вам? Я дуже хотїв би мати про це од Вас відомости.

Ви хотїли б знати останні літературні новинки у нас на Україні. Я на жаль, сам не багато їх знаю, але що знаю, подам Вам залюбки. Отож останньою новинкою, приємною для нас, є дозвіл цензури друкувати повний збірник творів Л. Глібова. Сюди входять, опріч байок, уже друкованих у нас, недруковані ще в Росії байки, ліричні твори й дїтячі загадки віршом, що колись появляли ся в „Дзвінку“. Збірник мають видати в Київі в 10.000 примірників.

Ви певно чули, що ще торік заходив ся я скласти літературний альманах з праць, ще нїде не друкованих. Отож альманах той уже складений і сими днями одсилаю його до Петербурської цензури. Маю чимало матеріялу, почасти доброго, почасти середнього. Якось старші й відомі письменники прислали твори, — я сказав би — вартости не дуже високої. І. Левіцький, наприклад, дав більше оповіданнє — „Гастролї“ — але слабе. Мирний прислав вірші — нехай йому Господь в день страшного суду не згадає про їх! Найкраще подам Вам зміст альманаху:

Леся Українка — Вірш і опов. „Чужий“. Франко — Стріли — вірші; Кобилянська — Ідеї — новелля; Григоренко — Сілуєт — оповід.; Чайковський — За чужі гріхи — оповід.; Яновська — Два дні з життя, оповід.; Грінченко, Вороний, Чернявський, Кібальчич, Старицький, Кримський, Луцький, Вербіцький, Мирний — вірші; Єфремов — Однаково чи жив — чи загинув — оповід.; Н. Кібальчич — Тїни (4 оповід.); М. Левіцький —

Пенсія, оповід.; Вороний — Пустоцвіт, оповід.; Липа — До п'ятого коліна — оповід.; Н. Полтавка — Анонімний лист, опов.; І. Левіцький — Гастролі, опов.; Л. Черняхівська-Старицька — Весна, опов. Нарешті моїх три кусники під спільним заголовком — „З глибини“. Та ще чекаю не сьогодні-завтра оповідання од Дніпрової Чайки. Альманах думаю назвати „З потоку життя“. Коли цензура не дуже покалічить — буде великий том. Оце скінчив один альманах, а вже берусь за другий. Цей уже думаю скласти не з нових, недрукованих творів, а навпаки — виключно з друкованих в Галичині — і значить нашої ширшій публіці незнайомих. Галичанам — звісно, перше місце.

Тепер у Вас в Галичині такі таланти появились, що заганняють в кут наших — українських. Просто радієш, як читаєш Стефаника, Кобилянську, Мартовича.

Може б Ви були ласкаві та нарадили мені, що взяти до того збірника з новіших праць галицьких письменників, бо я останніми часами багато де чого не читав з того, що у Вас вийшло з друку.

Я пишу тепер щось небагато. Моя урядова праця забірає у мене весь час, та ще здоров'я не служить, настрою нема. За кілька день посилаю до „Кіев. Старины“ останнє оповід. своє „Fata morgana“. Не знаю, чи видрукують, бо тема з цензурного боку дуже слизька. Оповід. невелике, так коло 2 аркушів.

Давно вже хочеться мені спробувати свої сили на чомусь більшому. Хочеться написати роман — та нема часу й сили. Так коли б спочити хоч кілька місяців, залишити десь далеко свої щоденні клопоти й турботи — то може б чоловік що й зробив. Та про те нічого й думати. Жорстоке життя потребує офір. І навіть та дрібниця яку робиш — робить ся хапаючись й через те невдовольняє мене. Все виходить бліде, анемічне,

необроблене і тільки дратує. А тим часом читаєш — і бачиш великі зразки великих майстрів слова, бачиш, що можна зробити з тим словом. Знаєте, дорогий добродію, коли я читаю гарного автора (а в мене є любими — от як Гамсун, Шніцлер, Лі, Ахо, Гарборг, Від, Стрінгер, Метерлінк) — мені не хочеться писати, бо я знаю, що ніколи не досягну того, що досягли, що зробили ці таланти.

Та що се я розписався так про себе! Я вже давно хочу спитати Вас, чи дозволяє Вам стан здоров'я працювати над чим й що Ви тепер пишете?

Мені дуже хотілобся знати про Вас — і це не проста цікавість, а виник того щирого поважання, з яким я завжди відношуся до Вас і до Вашої діяльності.

Сподіваюся, що коли у Вас буде охота і час — напишете мені кілька слів, а тепер вибачте за цей недокладний мій лист, писаний рукою хорого та не гнівайтесь за пізню відповідь на Вашу ласкаву картку.

Щире бажаю Вам поправити на чужині своє здоров'я, потрібне не тільки Вам, але й нам всім та спільній нам усім меті.

Бувайте ж здорові, найсамперед здорові. Сердечне обіймаю Вас та бажаю усього найкращого.

Ваш М. Коцюбинський.

24. ст. ст. І. 904.

Чернігів.

36.

4. ст. ст. V. 1904.

Чернігів

Високоповажаний Добродію!

Дуже Вам дякую за звісточку, що подались з Відня по дорозі до дому. Жалкую тільки, що не повідомили, як почуваєтесь, чи поміг Вам Алянд?

Я дуже інтересуюсь станом Вашого здоров'я і дуже був би радий почути, що Вам краще тепер. На фотографії (що на відкритці) Ви маєте такий здоровий вигляд!

Уклінно прохаю вибачити, що так рідко писав до Вас, та у мене тепер так мало вільного часу, я такий обтяжений службовою працею, що не маю навіть часу пройти ся на свіжій повітрі, через що часто занепадаю на здоров'ї. Таке погане маю життя, що і уявити собі не можете. Тут хочеть ся писати, хочеть ся якоїсь більш живої та продукційної праці — але годі про це й марити: все забирають службові та інші обов'язки.

Мушу повідомити Вас про одну справу, яка може й Вам цікавою буде. В Києві видаєть ся часопись „Кієвскіє Отклики“. В склад редакції сеї часописи ввійшло багато наших людей, тай співробітники все більше Українці. Запрохано і мене. Я запропонував вести в газеті постійний одділ хроніки галицького життя — політичного, громадського, культурного. Редакція радо пристала на те і зараз же написала до ред. Ваших часописів — пропонуючи їм обмін виданнями. Минуло зо 2 тижні, а може й більше, а нема жадної звістки од галицьких редакцій. Може вони не бажають обмінюватись з „Кієвск. Откликами“. Було б дуже жаль, коли б це було так, бо тоді б я не міг вести згаданого одділу. Може б Ви були ласкаві і при нагоді перебалакали з редакторами та вияснили їм мету (дуже важну для Вас і для нас — Українців) такого обміну часописями.

Буду дуже вдячний за поміч.

А що чувати про ювілейний збірник „Свободи“? Я, принаймні, нічого не чув з того часу, як послав через Вас матеріал для друку.

Буду сподівати ся одповіді од Вас. Напишіть про своє здоров'я. Чи думаєте прожити літо у Львові, чи виїздите куди?

Бажаю Вам усього найкращого в світі.

Ваш М. Коцюбинський.

37.

(Білет).

Дбр. Володимир Гнатюк.

Користуюсь нагодою, що б переслати Вам через свого хорошого знайомого д. Дмитра Яворського найщиріший привіт. Буду дуже вдячний, коли привітаєте і поінформуєте д. Яворського, який перший раз їде за кордон.

Усього кращого.

З високим поважанєм
М. Коцюбинський.

31. ст. ст. V. 904.
Чернігів.

38.

23. ст. ст. вересня, 1904.
Чернігів.

Високоповажаний Добродію!

На сей раз мені повезло: і листа Вашого і число „Свободи“ дістав. Велике ж Вам спасибі за „Свободу“! Я вже думав, що не побачу її.

Посилаю Вам 3 оповідання своїх, що були надруковані у нас на Україні. Помістіть їх, будьте ласкаві, в такому порядку. 1) „Цвіт яблуні“, 2) „Дорогою ціною“ і 3) „Fata morgana“. Вийде такий томик, як перший („В путях шайтана“). Чи не можна б друкувати 4-ту книжку на такому грубому папері, як дві попередніх? „На камені“¹⁾, хоч в сьому томику не менше сторінок, як в кожному з перших, вийшло дуже тоненькою книжкою. Коли б Ви уважали за краще змінити порядок, то змініть так, як хочете. Нового оповідання зараз не маю, тож не обіцяю прислати. На більшу книжку,

¹⁾ Титул поданий мильно. Має бути „По людському“.

ніж попередні, зараз теж не спроможуся, бо, здається, нічого вже друкованого не має. Прошу Вас дуже, коли це можливо, прислати мені коректу. Постараюся бути акуратним і швидко повертатиму коректу.

Питаєте, що тепер пишу. Недавно, повернувши з Криму, де спочивав літом, написав новельку для альманаху в честь Кобилянської п. з. „У грішний світ“ і вже одіслав. Тепер забіраюся до більшого оповідання для „Київської Старини“. Ви не знаєте, як мені важко писати. Умови у мене такі, що я мушу сливе весь вільний час оддавати службовій праці та такій приватній, що дає заробіток, бо у мене велика родина і потребує гроша, а платню беру невелику та ще хорую. Лікарі кажуть покинути таку працю, більше гуляти, спочивати, а я мушу каменем сидіти. При таких умовах займатись ще літературною працею дуже важко.

Ви дивуєтесь, що наші письменники мало, або й зовсім нічого не посилають до „Л. Н. Вістника“. Мені здається, се можна пояснити тим, що у нас тепер складається багато різних альманахів, в яких вони (автори) містять свої праці. Деякі альманахи лежать ще в цензурі, де які друкують ся, а де-які складаються ще. Відтак „Київ. Старина“ забірає літературний матеріал. Наші автори здебільшого люди бідні, мусять заробляти, а „Київ. Старина“ хоч небагато, а платить. Це принаджує. Я не думаю, щоб літературна продукція зменшилась у нас: вона тільки розтекла ся по різних шляхах. От тепер „Київ. Старина“ розписала конкурс. Платитиме 100 рублів за аркуш. Певно матиме матеріал.

Мій альманах ще в цензурі. Лежить уже в Петербурзі 9 місяців і чи скоро повернуть, — не знаю. Думаю, що вже невдовзі дістану його. Д. Коваленко, на скільки знаю, дістав вислану Вами драму. Д. Вороний хвалив ся, що недавно послав свої вірші для „Л. Н. В.“ на адресу п. Грушевського. Збірається ще щось писати.

На мене не гнівайтеся: як що матиму, матеріял — конче пришлю Вам. Та я пишу мало, коли урву хвилину.

Боюсь Вас турбувати проханням, а хочеться мати мені переклади моїх оповідань на польську мову, про які подані звістки в хроніці „Л. Н. В.“. Коли б Вам не трудно було прислати мені їх, я був би вельми вдячний Вам. Коли ж це з'язано з усякими клопотами, то будьте ласкаві не турбуйтеся і не присилайте.

Чому нічого не пишете про своє здоров'я? Я дуже хотів би знати, як тепер почуваєте себе, чи краще Вам, де пробудете зиму? Сподіваюся од Вас, як обіцяли, ще кілька слів, а поки що сердечно здоровлю Вас усім найкращим.

Ваш

М. Коцюбинський.

З згадані оповідапя посилаю під опаскою рекомендованим.

39.

Високоповажаний Добродію!

Дуже дякую за запросини взяти уділ у Збірнику на честь д. Грушевського. На жаль, нічого обіцяти не можу, бо я тепер перетомлений і хоррий, одже написати якусь наукову річ не зберу сили.

Альманах „За красою“ видає д. Луцький. Він кілька разів писав до мене, прохаючи щось дати і я врешті зібрався й написав, бо поважаю д. Кобилянську, як письменку За Вашою радою я написав до д. Луцького, що хочу дати свою новелю Видавничій Спілці.

Бачите, справа стоїть так, що д. Луцький написав мені, що альманах вийде найпізнійше у перших днях грудня нового стилю. А Ви пишете, що моя книжечка вийде у лютім. Значить, я зможу

переслати „У грішний світ“ Вам з умовою, що Ви не надрукуєте його у Вістнику, бо тоді не я уже буду винен, коли вона появиться раніше в моєму 4-ому томику, ніж у збірнику д. Луцького. В кожному разі я постараюся ще цього місяця переписати свою новелю і перешлю Вам. Зараз цього не можу зробити, бо страшенне перетомлений і хорий. Мушу собі дати якийсь спочинок бодай на два тижні.

Бажаю Вам здоров'я та всього найкращого. Сподіваюсь одповіді.

З правдивим поважаннєм
Ваш М. Коцюбинський.

4. ст. ст. XI. 904.
Чернігів.

40.

(Картка) 11. ст. ст. лютого, 1905.
Чернігів.

Високоповажаний Добродію!

Дуже мені прикро, що так сталося, але мене звів д. Л. Коли б я знав, я нічого не давав би йому. Зараз їдаю за переписування новели „У грішний світ“, і вишлю Вам. Є у мене ще більше оповідання „Під мінаретами“, що має незабаром появитися у „Київ. Стар.“ Пришлю Вам і його, бодай в коректі. Вороному і Коваленкові перекажу.

Як Ваше здоров'я? Свідчу Вам, дорогий Добродію, свою повну симпатію і найсердечніші бажання здоров'я та сили.

З високим поважаннєм
М. Коцюбинський.

Високоповажаний Добродію!

Посилаю разом з сим (рекомендов. посилкою) свою новелю „У грішний світ“. Тепер Ви можете починати друк книжки, вибравши заголовок, який Вам буде до вподоби та розмістивши оповідання, в якому самі хочете порядку. Прохав би дуже висилати мені коректу, обгорнувши її зо всіх боків гарненько папером, щоб наша поштова цензура, надірвавши коверту, не доглянула в ній друкованого. Незабаром вишлю оповід. „Під мінаретами“ в коректі, бо „Кіев. Стар.“ має друкувати його в книжці за март. Але це не повинно б спинити Вас з друкованєм, бо це оповіданє Ви можете умістити на кінці книжки.

До „Вістника“ конче постараю ся щось дати. Я дістаю „Вістник“ певно таким шляхом, про який писали.

Чи Ви дістали мою відкритку, недавно послану? Сподію ся дістати од Вас кілька слів. Повідоміть мене, який заголовок дасте моїй книжці і коли дістану коректу.

Чи помістите новий портрет і передмову, як колись мали замір?¹⁾

Як Ваше здоров'я, як почуваете себе тепер? Мене це дуже обходить.

Чи не могли б Ви прислати мені статистичну звістку (не памятаю, в якій часописи була надрукована) про переклади українських письменників на європейські мови? Якось Сембратович прислав Шрагові²⁾ таку вирізку з львівської часописи, та

¹⁾ Передмови не поміщено, бо її мав писати д-р Іван Франко, але не зібрав ся.

²⁾ Ілля Людвікович Шраг, адвокат і опісля посол до першої думи. За виборгську відозву мусів відсидіти в тюрмі і довгий час не міг виконувати адвокатської практики. — Роман Сембратович публіцист і основатель „X-Strahlen“ та „Ruthenische Revue“. Помер 1906. р. З Чернигівцями познайомив ся 1898 р., заїхавши до них із Київа, куди виїздив разом із Д. Лукіяновичом як делегат австрійських студентів Українців на зїзд українського студентства.

він її загубив, а мені вона дуже потрібна. Що у Вас нового?

Я так рідко дістаю звістки з Галичини, що аж скучно.

Сердечне бажаю Вам здоров'я та всякого гаразду.

Ваш щирий
М. Коцюбинський.

15. ст. ст. II. 1905.
Чернігів.

42.

Чернігів, 13. ст. ст. III. 1905.

Високоповажаний Добродію!

Перші два аркуші 4-ої моєї книжки, спасибі Вам, дістав ще перед тижнем. Обіцяного листа не дістав і досі. Боюсь, чи не загубився він де у дорозі. Прошу звістити. Коректу новельки „У грішний світ“ прохав би вислати. Сими днями сподіваюся надіслати Вам для тоїж книжки оповід. „Під мінаретами“, яке вже складено для 3-ої кн. „Кіев. Старини“.

Бажаю Вам здоров'я та всього кращого

Ваш
М. Коцюбинський.

43.

27. ст. ст. березня, 1905.
Чернігів.

Високоповажаний Добродію!

Листа Вашого з 44 дістав. Дійшли до мене також 3—4 аркуші IV кн. Спасибі Вам. Що до передмови, то хай уже ця книжка буде без неї, Киян не варто турбовати, всі вони заняті і певно

нічого не зможуть дати. Що до фотографії, то тут якась помилка. В III кн. надруковано старий і дуже поганий портрет мій, в якому я сам себе не пізнаю. Справа, коли памятаєте, була така: Ви мали мій старий портрет (в ясному убранні і в білому краваті) і зробили з нього кліш. Коли я побачив його, то зараз вислав Вам новіший, останній портрет мій (в темному убранні і в чорній у білі горошки краватці) дуже добрий і прохав помістити його у III книжку. Але Ви одповіли, що позаяк кліш уже зроблено, то спілка навряд згодила б ся на нові видатки і що до IV книжки Ви зробите з того нового портрету кліш. На тому діло і стало — фотографія лишилася у Вас чекати IV томику. Коли можете, зробіть з неї кліш, а коли ні, то хай уже буде і без портрету.

Разом з сим листом висилаю (реком. під опаскою) оповід. „Під мінаретами“. Коректу „У грішний світ“ будьте ласкаві пришліть таки мені, але до 10—12 ст. ст. квітня, бо потому мене довгий час не буде у Чернигові. 13-го або 14 квітня я виїду до Берліна, до лікаря, але попереду заїду на пару днів до Львова. Дуже тішу ся, що доведеться мені особисто познайомити ся з Вами, Шановний Добродію! Я так давно вже бажаю побачити Вас. Коли се не трудно буде Вам, зробіть мені одну прислугу. Напишіть мені зараз, як одержите цього листа, в якому готелі у Львові я міг би спинити ся, щоб був недорогий і не дуже брудний. Теж будьте ласкаві подати свою адресу, щоб я міг потрапити до Вас, бо приїду мабуть на Великдень, коли Ваші інституції, що в домі на ул. Чарнецького, замкнені будуть.

За інформації що до перекладів дуже дякую, але певно Ви не бачили тої замітки, яку прислав був Сембратович Шрагові: там була статистика творів наших авторів, перекладаних на європейські мови: Стефаника, Мартовича, Вовчка, Кобилянської і мене. Ну, та то справді трудно памятати.

всякі дрібні замітки в часописах. Я прохав прислати її мені на той лише випадок, коли б вона кинулась Вам в очи.

І так — до швидкого побачення! Дуже радію, що побачу Вас.

Поки ж що, будьте здорові. Сердечно здоровлю Вас

Ваш щирий

М. Коцюбинський.

44. (Картка).

12. ст. ст. IV. 905. Чернігів.

Високоповажаний Добродію!

Тільки що дістав Вашого листа і разом з ним сумну звістку, яка через віщось запізнилася ся.

Прийміть моє щире співчуття у Вашому горі і бажання сили перенести його *).

Я виїду (сам без жінки) з Київа 14 ст. ст. потягом у вечері, значить у Львові буду 15-го — не знаю, чи у день, чи у вечері. Не хотів би Вас турбувати стрічею на двірці, бо думаю, що се важко для Вас при лихому здоров'ї. За ради сердечно дякую. До швидкого і так приємного для мене побачення!

Ваш цілком

М. Коцюбинський.

45. (Картка).

28 V. 1905. Рим.

Дорогий Добродію!

Високоповажаний і дорогий пане Володимире, вибачте, що аж сьогодні пишу до Вас кілька

*) У мене вмерла тоді дитина.

слів, хоч обіцяв зробити се ранійше. Можу Вам похвалити ся, лікар нічого страшного не знайшов у мене, хоч я гадав собі, що у мене рак або які рани на кишках. Всю біду наробили мені нерви і колиб я міг підлічити їх (лікар радить гідропа-

М. Коцюбинський, І. Франко, В. Гнатюк.

тію), то все булоб добре. Не записав мені берлінський лікар жадних ліків, лише що маю їсти і по-слав мене поїздити по світах, що я саме й роблю. Почуваю себе краще, хоч утомлений силою нових вражінь. Завтра їду до Неаполю, де пробуду з тиждень, а звідти до Ніци, відтак до Міляну, в Швайцарію, Мюнхен, Відень і поверну до Львова так коло 20 – 22 серпня. Не знаю, чи по-

бачу Вас ¹⁾, а хотілось би. Хотілось би особисто подякувати за ту незвичайно сердечну гостинність, яку Ви і Вп. Пані Ваша виявили підчас пробування мого у Львові. До Криворівні навряд чи зможу поїхати, бо не буде уже часу. Як там моя книжка? Певно готова уже. Будьте ласкаві вишліть по 1 прим. її Лепкому, Сембратовичу і на адресу: Wien, Fuhrmannsgasse, 13, II 10, Wilhelm Hogoschowski²⁾. Ще прохання: пошліть моїй жінці (Вірі) 1 пр. фотографії нашої, хай вона побачить мене, заким поверну до дому. Сердечний привіт Вп. Дружині Вашій. Цілую Вас сердечно. Ваш

М. Коцюбинський.

46. (Картка).

14 VI. 1905. Цюрих.

Дорогий Добродію!

Повертаю вже до Відня, завтра у вечері там буду, а звідти — так 5 чи 6-го приїду до Львова. Дуже тішив би ся, коли б ще застав Вас у Львові. Маю надію. Так уже втомив ся подорожю і безлюдям — бо тут все чужі люде, що швидче хочу до своїх. А до того ще не везе мені. Погода весь час препогана, холодно, хмарно, дощі, так що застудив ся, кашляю, нежить. Тільки й було гарної погоди, що у Львові та тоді, як ми їздили на село ³⁾. Чи не написали б Ви словечка до мене

¹⁾ При повороті ми не побачили ся, бо я пробував тоді у Криворівні, куди небіщик не міг уже заїхати задля браку часу.

²⁾ Перекладчик оповідань М. Коцюбинського на німецьку мову.

³⁾ М. Коцюбинський приїхав до Львова в дорозі до Берліна перед самим Великоднем. Бажаючи показати йому наше село, виїхав я з ним і д-ром І. Франком на самі свята до Яйковець, до тамошного пароха, о. Сев. Борачка, де провели ми час дуже приємно. При повороті до Львова чекали ми довший час у Кохавині на поїзд, підчас чого др. І. Франко написав своїх „Конкістадорів“.

у Відень на адресу Сембратовича? Я ще дістав би, коли б зараз одписали. Сказав би велике спасибі. До побаченя. Уклін Вп. Пані Вашій і д. Франкові.

Ваш М. Коцюбинський.

47.

30. VI. ст. ст. 905. Чернигів.
(Сѣверянская, соб. д. № 3.)

Дорогий пане Володимире!

Нарешті таки зібрався написати до Вас. Приїхав до дому і вскочив у роботу, як в пекло. Сьогодні, дякуючи тому, що занедужав і не маю права виходити з хати, трохи вільніший.

От зараз сиджу у себе і уявляю собі Вас у Криворівні. І так мені хочеться бути разом з Вами серед гір, над річкою, разом гріти ся на сонці і спокійно про щось розмовляти. Почути часом серед розмови цікаву, оригінальну коломийку¹⁾ і Ваш сміх. Побачити, як Ви погладшали й засмалили ся на сонці, як поздоровшали та як обходитесь без всякої книжкової премудрости.

Ну та на се літо маєте відпустку, а на прийшло — не одкараскаєтесь од мене, хоч би й хотіли²⁾.

Справді, як почуваете себе на селі? Чи добру погоду маєте, чи ростирає Вас Гуцул, як звелів лікар, чи добре їсте та чи менше кашляєте? Радий би почути од Вас, що все йде добре. А мене хоч дуже втомила подорож і хоч я схуд так, що знайомі не пізнавали, проте відчуваю себе

¹⁾ Я друкував тоді частину коломийок і в часі побуту М. Коцюбинського цитував йому їх багато, особливо коли ми виїздили на село. Вони подобалися йому дуже, про що буде ще далі згадка.

²⁾ До сповнення сього наміру не дійшло; аж у п'ять літ пізніше, 1910 р., приїхав М. Коцюбинський перший раз до Криворівні.

свіжішим, бадьорішим і навіть поправляю ся. Час у нас, правда, не відповідний до того, вічно нерви напружені. Наприклад, перед кількома днями, довелось стояти кілька хвилин перед рушницями козаків, виміреними в публіку і чекати, що ось-ось ляжеш трупом. Ну, та після вулкану ¹⁾ се фрашки. Останніх голосних подій в Одесі не буду Вам описувати, бо, певно, Ви краще знаєте про все з закордонних часописів. Що до Українців, то вони, як поглянути, ніби зовсім завмерли, нічим себе перед людьми не виявляють, хоч непомітна робота йде, підшкурні води течуть.

Як то там у Галичині? Я дуже жалкую, що не міг зблизька придивити ся до Вашого галицького життя, пізнати людей різних напрямків. Вже повертаючи зі Львова я розбалакав ся з одним гал. попом, що десь попує під Бродами. Здається, доволі інтелігентний і освічений піп, а коли довелось заговорити про Україну (російську) — він мене здивував дуже. „Що нас, Галичан, обходить ваша Україна? Чи буде у вас воля, чи не буде, чи зміняться порядки, чи ні, це нас обходить по стільки, по скільки доля й Росії, також далекої і байдужої нам. Ми маємо свої окремі завдання — служити галицькому народови, працювати для нашого галицького мужика. А України ми не знаємо і не цікавимо ся нею“. От більш менш зміст того, чим він здивував мене. Але пригадавши собі кілька листів до Сембратовича, писаних з різних закутків Галичини, в яких читачі „R. R.“ ²⁾ гнівають ся, що С-вич уділяє так багато місця Україні в своїй часописи, я зміркував, що погляди отця з під Брод (ів) не диво-

¹⁾ Підчас побуту в Неаполі М. Коцюбинський вибрав ся побачити Везувій. Через необережність і дуже велику цікавість підсунув ся занадто близько до одної розколини, на щастє не великої, і упав до неї та трохи попик ся. Завдяки швидкій помочи провідника вдало ся уникнути більшої небезпеки.

²⁾ Ruthenische Revue.

глядне унікаум, а певне доволі розповсюджене з'явище, яке мене зацікавило.

Що там Ваші приятелі — Г... і Ш... і К? А знаєте, Шухевич прислав мені під опаскою аж 3 пр. своєї замітки на рецензію його твору і хоч адреса була невірна, хоч посилка була під простою опаскою і мусіла перескочити цензурні пороги — я таки дістав ті 3 прим.! Просто везе чоловікові.

Хотів я вислати Вам 2-й том праці Василенка, та він ще не готовий. Ще частина не видрукована. Як тільки випустять, зарав Вам вишлю. А Ви вже, коли такі добрі до мене і не забули обіцянки вислати деякі книжки (вид. Наук. Тов. ім. Шевч.), а також Коломийки (як будуть готові), то напишіть до Львова¹⁾, щоб їх вислали на відому Вам київську адресу Є..., а він уже перешле мені. Тільки, коли це можна, зробіть се тепер, бо так Єфр. зручніше. Опріч того ті примірн. моїх книжечок, на які я маю право, я теж можу дістати через Київ. Длятого зробіть в книгарні наказ, щоб вони вислали на відому київську адресу окремими і невеликими пачками, так по 16 книжечок, значить по 4 комплети (том 1, 2, 3-й і 4 й) моїх оповідань — всі належні міні примірники, рівночасно повідомляючи мене, що й коли вислане. Також і Ви, пане Володимире, коли будете посилати мені книжки на адресу Єфр., звістіть, що саме посилаєте. Се потрібне. А я наперед дякую і наперед тішу ся дорогими для мене подарунками.

Ще згадав! Чи не памятаєте часом, чи вислана моя остання книж. „У грішний світ“ Лепкому, Горошовському до Відня та Сембратовичові? Мені се потрібно знати. Я якось писав до Вас з Риму, прохаючи наказати книгарні вислати їм, та може за всякими клопотами та працею Ви забули про те.

¹⁾ З Криворівні.

От написав листа — і соромно стало. Людина вибрала ся на село, щоб спочити од всяких дрібних клопіт, а я як раз тими дрібницями турбую її. Тому, знаєте, я не гнівав ся б на Вас, коли б Ви не виконали жадного з моїх прохань. Одно б тільки було дуже прикро мені, коли б не написали до мене хоч пару слів, бо я дуже цікавлю ся, як Ваше здоров'я, та як Вам поводить ся на селі. Чи ви ще й досі самі, чи може вже вкупі з родиною? ¹⁾ Поклоніть ся од мене Вп. Пані Вашій та перекажіть їй, що я не можу забути час мого пробування у Вашій хаті, де мені було так добре, як серед рідних.

Діточок Ваших цілую. А найбільше і найміцнійше цілую Вас, дорогий пане Володимире.

Бувайте здорові!

Ваш М. Коцюбинський.

48.

8. ст. ст. вересня 1905.

Любий Пане Володимире!

Тепер ми сквітували ся, бо пишу до Вас по довгій перерві, але я сього біг-ме не хотів: проклята бюроова праця вхопила мене у свої тверді лаби так, що чоловік не що дня має час перейти ся годинку, хоч від того залежить здоров'я. Все попсувала мені та клята робота — і здоров'я, і гумор і мої літературні заміри, а тут ще мушу заробляти приватно на житє, бо пенсії не стає. Біда та й годі!

За довгу мовчанку я Вас не лаяв, а коли дістав листа од Вас, то взяла охота вилаяти ся, бо де-ж таки: поїхати в гори поправляти своє здоров'я тай перестудити ся! Роспитував про Вас пр. Грушевського, з яким бачив ся у Києві — і він

¹⁾ Я виїхав був тоді до Криворівні лише з сином, а решта родини приїхала аж пізнійше, коли настали шкільні ферії.

каже, що Ви таки кашляєте. Фе! Не добре. Не сподівав ся того по Вас. Я гадав собі, що повернете з Криворівні таким буцматим та здоровим, а Ви... ще гірше кашляєте... Коли не обіцяєте поправи на той рік, то не поїду з Вами у гори.

„Вістник“ дістав сими днями. Дуже Вам дякую. Статя Франка незвичайно подобалась мені. Я просто подивляю розум та талант того чоловіка. Так ясно, просто і дотепно ледви чи хто потрапив би у нас вивести тоту гнилятину на чисту воду. Дай йому Боже здоровля, тому Франкови! Я незвичайно люблю і поважаю оту світлу людину. Як побачите його, перекажіть йому од мене сердечне привітанє йому.

Нетерпляче чекаю на Ваші коломийки. Як будете посилати мені (через Єф... під опаскою), напишіть. Може б Ви були ласкаві казати вислати мені на туж адресу 4 моїх книжки, по 1 прим. кожної, бо інші шляхи, здаєть ся, тепер перепинили ся на деякий час. Трохи згодом можна знов буде послати 4 кн. Тільки за кожним разом повідомляйте мене. Щоб покінчити з проханнями, додаю ще одно.

Голубчику! коли можна вислати мені ремунацію, то зробіть се ще сього місяця, бо в кінці вересня маю платити до банку. Як не заплачу, то з'їдять мене живцем! Дуже надію ся на Вас.

Перехожу тепер до інших справ. Указ 76 року, як є звісно, рішили знести, але ще не публікують про се. Репрезентант міністерства освіти, як кажуть, виступив з гадкою, що українська література — література народня, для народу, а для цієї останньої, по гадці комісії Кобеко¹⁾, має лишити ся цензура. Виходить, що обмеження що до укр. літератури будуть скасовані, а цензува лишить ся. Як гляне на се Дума (бо питанє про волю преси має бути внесене насамперед туди) — не звісно, але є надія, що Дума знесе всяку цен-

¹⁾ Для розгляду справи знесеня указу з 1876 р. була установа окремa комісія під проводом сенатора Кобеко.

зуру. Євангеліє укр. мовою вже друкуєть ся, д. О. Левіцький¹⁾ сам бачив коректу перших аркушів. Всяка легальна робота між народом та серед не-свідомої інтелігенції нашої поки що неможлива, бо ще не маємо права зборів, спілок і т. и. Через те похвалити ся нема чим, а часом просто доходиш до роспуки, почувавши себе звязаним. Що до наших внутрішніх справ, то пр. Грушевський розскаже, як вони стоять не світло. Перед виїздом за кордон я мав кращі надії на найблищий час, але тепер вони розвіялись і дуже прикро сконстатувати се.

Може коли нападе охота, а час дозволить, то напишіть до мене. Пишіть про здоровля Ваше. Од щирого серця бажаю Вам як найбільш його, а решта я певен буде все добре.

Низенький уклін Вп. Пані Вашій. Діточок цілую. Вітаю і цілую Вас міцно та щире.

Ваш М. Коцюбинський.

49.

5. ст. ст. X. 905. Чернигів.

Дорогий пане Володимире!

Тільки що дістав од Єфремова книжки і догадуюсь, що то Ваша добра рука направила їх. Дійшло до мене ось що: 4 томики моїх оповідань (по 1 прим. кожного), Ваші коломийки і Мойсей²⁾ д-ра Франка. Чи все дістав? Моє Вам велике й сердечне спасибі за дар. Звістіть мене, чи Мойсея Ви од себе прислали, чи по волі д-ра Франка. Бо я не хотів би бути нечемним і не подякувати йому, коли се примірник од автора. Коломийок ще не читав (бо тільки що дістав їх), але вже чую, що то мені дуже гарно пахне. Як прочитаю, напишу Вам про свої вражіня.

¹⁾ Орест Левицький, вислужений учитель гімназії в Києві, відомий історик.

²⁾ Іван Франко писав як раз „Мойсея“ під той час, як М. Коцюбинський надїхав до Львова. Вчасі відвідин у нього зі мною читав автор деякі уступи зі своєї поеми, які зробили на М. Коцюбинським сильне вражіне.

Знаєте я видобув з бібліотеки Управи Земської де-які Ваші видання: Збірник математ.-природописно - лікарський, під редакц. Верхратського і II вип. Приповідок Франка. Остання книжка дуже цінна, та на жаль нема початку, але продовження її.

Пишу Вам про се й на той випадок, що коли б Ви згадали про мене та схотіли прислати яке видання Товариства, то маєте добрий і певний шлях — У... Г... Тільки рівночасно тоді напишіть мені, що висилаєте, бо инакше бібліотекар запише книжки у свій катальог і тоді трудно видобути книжку.

Що там з „Вістником“? Чи він виходить ще? Книжок за вересень і за сей місяць я ще не бачив.

Як ся маєте, дорогий пане Володимире? Я дуже хотів би почути про Вас хоч де-що.

А коло мене зовсім зле: знов хорий, знов нерви, а з ними вкупі і шлунок. До того змучений, що нічого писати не можу і це мене гризе найбільше. Не знаю вже що з собою діяти. А все через перевтому. Мушу працювати годин по 10—12 на добу, а се шкодить. А ще ціла зима передо мною, коли найбільше праці буває.

Що се Ви мовчите? Чи не посадили Вас до цюпи з ласки д. Губчака¹⁾? На хліб і воду, на

¹⁾ В одній з книжок ЛНВістника надруковано статтю Ст. Чарнецького про відносини в укр. народнім театрі, що стояв тоді під управою М. Губчака. Тої статі не тільки я не писав, але й не замавляв, ані не впливав на її поміщенє, а навпаки, читаючи її в коректі, старав ся злагіднити деякі занадто сильні місця. Коли по появі статі М. Губчак зажадав поміщення спростованя, я не тільки старав ся, щоб воно в цілости було видруковане, але ще давав йому поради, що належить у спростованю змінити, щоб воно випало кориснійше для нього. Не вважаючи на те все М. Губчак обжалував мене ще в суді, поминувши автора й головного редактора. Я перевів тоді доказ правди і присяглі судії увільнили мене одноголосно, а М. Губчак мусів заплатити доволі високі судові кошти. Крім того постарав ся, щоб мене ще вилаяно в „Ділі“ за сей процес, хоч я тут властиво ні до чого не був причасний, а боронити ся мусів.

покуту за редакторські гріхи. А мене теж мабуть не мине цюпа, бо банк уже точить на мене зуби, що не плачу довгів, а Ви й не пишете мені, що таки дирекція Вид. Спілки, чи має мене ратувати, чи ні. Хай би вже знав, чи маю пускати ся на дно, чи ще можу ногами дригати.¹⁾ От жарти-жарти, а тимчасом справді кепсько приходить ся. І не хочеть ся мені докучати Вам, страх як не хочеть ся, а мушу, бо пече. Поможіть уже, любий пане Володимире, довести справу до якогось кінця, бо страх як гроші потрібні і то з а р а з. Тепер тих пару сот рублів для мене дорожчі, ніж другим разом тисяча. Ху, аж душно стало, пишучи про сю неприємну для мене справу.

Та щоб осолодити для себе хвилю, цілую Вас міцно і сердечно. Бувайте здорові, напишіть мені швидче хоч кілька слів тай взагалі не забувайте по вік прихильного до Вас

Вашого *М. Коцюбинського*.

Вл. Пані Вашій мій сердечний привіт. Діточок цілую.

Д-ра Франка привітайте од мене. Незабаром напишу до нього. Вітаю теж проф. Грушевського.

¹⁾ Я не знав матеріальних обставин М. Коцюбинського і не розпитував про них, а він також нічого не згадував, аж доки ми особисто не побачили ся, тому й не ставляв я ніяких внесень на засіданнях дирекції Вид. Спілки, щоб йому признавано який гонорар за видруковані книжки. Колиж розвідав ся про них, поставив внесенє, щоб йому признано такий гонорар, що виносив би приблизно 20 кор. за друкований аркуш. За се внесенє мусів я звести дуже неприємну — мені особисто — баталію, а скінчило ся на тім, що гонорар сей знижено — коли не помиляю ся — на половину і виплачено ще пізнійше, про що далі буде згадка. І хоч як недавні ті часи, то яка різниця між ними й нинішними, коли й не таким письменникам, як Коцюбинський, платить ся більші гонорарі та не вимагається від них безплатної праці.

50.

4. ст. ст. XI. 905. Чернигів. (Картка.)

Любий пане Володимире! Чому Ви не відповідаєте на 2 останніх моїх листи? Що з Вами сталося? Я вже турбуюся. Я ще цілий і живий.

Одпишіть мені зараз, бо я турбуюся! Чи збиралася врешті дирекція Спільки Видавничої? Це мене дуже обходить, бо коло мене круто. Сподіваюся, що хоч картку дістану од Вас. Звістіть, як Ваше здоров'я. Цілую Вас сердечно, Ваш

М. Коцюбинський.

Вп. Пані Вашій моє поважанє.
Діточок цілую.

51.

20. ст. ст. XI. 905. р. Чернигів.

Дорогий Пане Володимире!

Врешті дістав таки од Вас пару слів і сердечно дякую за них. Волів би тільки, щоб причина Вашої мовчанки була якась інша, а не слабкість, бо я попросту не можу чути, що Вам знов гірше. Бережіть своє здоров'я, любий пане Володимире, пам'ятайте, що на тім залежить не тільки Вам і Вашій родині, а нам всім, хто любить свій край та шанує своїх кращих людей.

Не одповів я Вам зараз, бо все чекав посилок (Вістник, Записки), аж урешті дістав її. Пройшла через цензуру, хоч там її навіть не розтортали, не передивлялись, карток не ростинали. На опасці стоїть тільки антихристова печатка „Д. Ц.“¹⁾ — тай годі. Отож тепер можете висилати що схочете вільно, я певний, що дістану, як дістав уже кілька посилок од різних людей з Галичини, з Кракова. Спасибі Вам велике за прислане.

Як Ваша ласка, вишліть те, що думали по-

¹⁾ Дозволено цензурою.

слати, а також ті книжечки, що я лишив у Вас виїздячи зі Львова.

Чекаю тепер, як не знати чого, закону про волю праси¹⁾, а його як нема, так нема. Тай взагалі у нас нічого з обіцяних свобод нема. Маємо тільки конституцію на папері, скасовану фактично цілим поступованем уряду. Нас попросту обдурюють і без глузду грають з вогнем, що обхопив цілу Росію. Ситуація страшно неясна, не знаєш, чим все скінчиться ся, принаймні у блищому часі. Боротьба йде уперта, завзята, кожен день висуває якісь нові чинники на історичну арену, революція охоплює військо, в Севастополі зараз іде справжня війна між військом і військом. У нас скрізь панує така думка, що заким дістанемо спокійне і культурне житє, буде загальне повстанє, яке змете весь старий політичний лад. Зараз ніяка культурна робота попросту неможлива. Усі, без різниці національності, скуплюють свої сили, щоб звалити спільного ворога.

Не знаю, коли настане той час, щоб я міг змінити свою теперішню працю на більш відповідну і продукційну.²⁾ Українські часописи ще не виходять, бо їх би зараз конфіскували. В Лубнях (Полтавщина) вийшло 1 ч. „Хлібороба“³⁾, часописи для селян (чи бачили? Як не бачили, напишіть, вишлю) без дозволу, але другого числа вже нема, певно конфісковане. „Громадське Слово“⁴⁾ ще не виходить. В надії, що незабаром вийде закон про волю друку, маємо кілька оголошень про вихід українських часописів. З третього XII має ніби виходити у Києві „Праця“,⁵⁾ орган соціал-демократів. В Москві якийсь адвокат Оппоков на-

¹⁾ Закон сей не вироблений і до нині.

²⁾ Се стало ся на жаль аж у другій половині 1911 р.

³⁾ Перша українська часопись у Росії, якої вийшло одначе щось лише 5 чисел, по чім її заборонено.

⁴⁾ Се мав бути перший український дневник, але коли його заборонено, замість нього почала виходити „Громадська Думка“.

⁵⁾ Виходила поверх два роки, як популярна часопись.

друкував оповістку про те, що з 1 січня 906 р. видає газету „Україна“ з ілюстрованим тижневим додатком „Зоря“¹⁾ та місячником „Хата“. У Петербурзі вийшла публікація про виданє з нового року місячника „Вільна Україна“²⁾. А поки що нічого не маємо. Пробуйте пускати до нас свої видання, це було б тепер добре дуже.

В Чернигові поки що нічого не можна робити. У нас тепер (від місяця) т. зв. „усиленная охрана“. Не маємо права навіть зібратися, хоч би й приватно, під страхом кари в'язницею чи штрафом до 3.000 руб. Кожного з нас без суду можуть арештувати і вислати бо зна куди у 24 годин. Можуть скинути з посади одним розчерком пера, скалічити нагайками або шаблями.

Ми стоїмо зараз поза законом.

Нерви такі напружені, що по ночах не можу спати.

Листа од д. Мочульського дістав і завтра одпишу, коли тільки скінчить ся поштовий страйк.

О. Борачка попрохайте, щоб не гнівав ся на мене, а на мороз. який в маю зморозив у нас усяку фасолю, також і япанську. Я не зібрав і зерна, через те не міг вислати йому³⁾. Уклоніть ся йому від мене. — Напишіть часом хоч пару слів.

Вп. Пані Вашій моє глибоке поважанє.

Цілую Вас і обіймаю

Ваш

М. Коцюбинський.

Діточок цілую.

¹⁾ Вийшло лише кілька чисел „Зорі“ без ніяких додатків. Часопись упала сама, а не була заборонена.

²⁾ Вийшло 6 чисел, по чім її заборонено, а редактори виточено процес.

³⁾ В часі побуту в Яйківцях обіцяв М. Коцюбинський прислати о. С. Борачкови япанської фасолі, якої управу ширено як раз тоді по Росії, а якої порода мала бути ліпша від нашої. З причини морозу — як пише, — не міг обіцянки сповнити.

52.

Чернігів, 18 лютого, 1906.

Дорогий Пане Володимире !

Ви мене засоромили : бо я тільки збірав ся, а Ви таки написали. Сердечне спасибі. Не тому мовчав так довго, щоб щось там будував. Нам не дають тепер нічого будувати, коли се не вязниця. Темні сили будують нові вязниці, бо старі переповнені. Ми певно замало ще зруйнували, аби можна було щось творити. Тай здоров'я маю таке лихе, що мушу сидіти в хаті і найчастійше-ж — лежу. Сим, правда Вас не здивуєш, сього добра і в Вас чимало.

Правда, ви не снились мені; за те я так часто Вас згадую, аж мені часом здається, що вчора бачив ся з Вами, а Ваш голос, сміх, вираз очей і рухи бачу яскраво, до ілюзії. Знаєте, мені дуже хотілось би залучити Вас хоч на деякий час до себе, в Чернігів. От і зараз уявляю собі, що Ви, без сурдута, заложивши руки за голову, лежите на канапці у моєму кабінеті і ми балакаємо. Ви таки мусите колись приїхати до мене: за Вами довжок, Добродію.

Дуже Вам дякую за прислане: прийшло саме в час, хоч у таких людей, як ми з Вами, завжди, здається ся, відповідний час на гріш.¹⁾ Обидві книжки Вістника (I й II), спасибі Вам, дістав. Я мабуть, з недавнього часу став любимчиком цензурних комітетів, усе з-за кордону доходить до мене вільно, посилок навіть не роздивляються ся, бо доходять не розпаковані. Спасибі добрим людям: мало не що тижня хтось щось пришле, то книжку, то брошюрку, то газету.

Висилайте, як Ваша ласка, і на далі Вістник; даю Вам слово, що не в довгій часі пришлю Вам своє оповідання і тим хоч троха оддячу редакції за її пам'ять про мене. Зрештою розумію, що то властиве не редакція пам'ятає про мене, а Ви, дорогий Добродію, і моя вдячність належить ся Вам.

¹⁾ Гонорар із Вид. Спілки.

Щоб покінчити з усякого рода проханнями — пригадаю обіцянку Вашу вислати мені ті книжечки, що я лишив у канцелярії Товариства, виїздячи зі Львова. Там були здається, „Казки“ — Кобринської, „Осінь“ — Лепкого і ще щось. Може б теж вислали мені кілька примірників моїх оповідань. А щоб Вас до кінця розсердити, то попрохаю ще вислати 1 пр. Кобзаря Шевченка вид. „Просьвіти“ (Романчука). Гроші, скільки буде належати ся, вишлю зараз, як дістану книжку. Як Вам подобають ся наші періодичні видання: Громадська Думка, Рідний Край ¹⁾, Шершень? ²⁾. На мій смак — все воно сіре, мало цікаве, без ширшого світогляду, без темпераменту. Якись мертві тіла. Може я за високі вимоги ставлю, але щож вдію, коли ті видання мене не вдовольняють. Чи читають їх у Вас у Галичині? Може тільки Ви, з обовязку переглядаєте. Мене дуже цікавить Ваша думка. Напишіть. Звістіть також, як Ви себе почуваете тепер — чи хоч троха краще? Може що пишете тепер цікавого? Як там дорогий др. Франко? Перекажіть йому мій сердечний привіт.

Моє поважанє Вп. Пані Вашій. Діточок цілую. А Вас цілую і обіймаю сердечно. Простіть, що пишу так мало на сей раз. Незабаром знову напишу.

Ваш

М. Коцюбинський.

53.

30. ст. ст. III. 906. Чернигів.

*Високоповажаний і Дорогий
Пане Володимире!*

Зумисне припізнив ся трохи з сим листом, чекаючи на обіцяні книжки. Аж тільки вчора дістав я N. N. 97 і 121, а 122 не дістав. Не знаю,

¹⁾ Виходить до нині в Гадячі.

²⁾ Гумористична часопись. Вийшло лиш кільканацять чисел.

чи забули вислати, чи пропала книжечка десь у дорозі. В кожному разі я дуже радий, діставши такий цінний подарунок і сердечно дякую за пам'ять.

Книжки, як бачите, навіть таких авторів як Драгоманов, доходять тепер вільно, хоч може де-що й пропадає. Наприклад III книжки „Вістника“ я не дістав і не бачив навіть.

Рівночасно з листом сим посилаю Вам альманах „З потоку життя“. Я не задоволений альманахом, але щож вдієте, коли цензура повикидала з неї усе найбільш цінне, найбільше варте. Напишіть, яке вона робить на Вас вражіє, мене се дуже інтересує.

Минає рік, як ми разом проводили великодні святки. І я згадую тепер, як мені тоді було добре в такомулюбому товаристві. Добре було б і тепер побачитись, та ба! А може б Ви тепер ревізитували мене? Що? Годилог ся прецінь.

Як ся там маєте, що з Вашим горлом?¹⁾ Чи грієтесь на сонечку? Щось давно мав звістку од Вас.

А я все хору. Позавчора повернув з Київа, їздив до лікаря. Найгірше, що не можу нічого робити, нерви перевтомлені, треба спочити, а тут бюроова робота не дає навіть дихнути вільно. Дуже погано. Маю стільки цікавих тем, розпочав де-що — і мусів покинути. Мало не плачу, така досада. Коли-б хоч святками трохи спочити, може б весною прибули нові сили.

Що там у Вас тепер діється? Як там виборча реформа? У нас доволі песимістичний настрій. На Думу надій мало, її певно розженуть, коли буде урядові проти шерсти. А все показує, що Дума складається переважно з елементів опозиційних.

Чекатиму од Вас хоч пару слів, а поки що

¹⁾ Мене боліло тоді горло і я ходив довший час зовсім охриплий.

бажаю Вам і Вп. Пані Вашій веселих свят. Бувайте здорові. Д.рові Франкові сердечний привіт.

Ваш М. Коцюбинський.

54.

Чернігів, 31 IV. ст. ст. 1906.

Любий Пане Володимире !

Ваш милий, повний гумору лист справив мені велику приємність і я навіть позаздрив Вам, що можете: „хоч біда — та гоц!“. Забіраю ся аж тепер до відповіді з причин доволі важних — яких не описую, але вірте, що важних.

Разом з приємністю — завдав Ваш лист й чималого жалю мені, бо до останньої хвилі я справді гадав їхати з Вами в гори, а тепер гидка проза розбила усі мої надії: у сьому місяці несподівано, передчасно, мусів заплатити 400 руб. довгу — і тепер голий, як турецький святий. Мабуть нікуди сього літа не поїду — і се гнітить мене, бо коли не спочину, не наберусь сили за літо на зиму, то не годен буду в зимі працювати. Отаке то наше!

Коли б яким чудом змінили ся до червня мої матеріальні обставини, то я таки приїду до Вас: хату можна гадаю знайти й потому, яку будь, розкошів не потребую, особливо в літі, коли в хаті тільки ночуєш. А зараз такий мене жаль бере, що аж!

Дуже велику приємність зробила мені Редакція „Л.-Н. В.“ своєю постановою ¹⁾ — і то не тому, щоб я був такий ласий на гроші. І коли напишу щось до „Вістника“, то знов таки через те, що почуваю ся до обовязку виконати свою обіцянку. Коли б мені хоч трохи спокою, трошки волі — і я тоді весь упірну в любу для мене роботу. Писати ж тоді, коли чоловік перевтомлений і має обтяжену клопотами голову — дуже трудно,

¹⁾ Тоді постановлено платити М. Коцюбинському за нові праці, чого давнійше не було.

сливе неможливе для мене. А для „Вістн.“ я хотів би дати не будь-що, а таку річ, яка справді оправдала б постанову Редакції.

Відозва у Н. 55. „Гром. Думки“ вразила мене дуже немило: більшого браку такту і навіть несправедливості — трудно допустити ся. І хоч д. Єфремов намагається обілити „Гр. Д.“ в „Нов. Громаді“¹⁾ — факт лишається фактом — і я цілком розумію, що Вам нічого инчого не лишало ся, як зняти шапку та сказати: бувайте здорові!“²⁾ „Громадську Думку“ не через те не читають, що там так погано (на думку „Гр. Д.“) пишуть Галичани, а тому, що вона взагалі не цікава, без сталого напрямку, а до того ще й гермафродітна: хоче zarazом задовольнити і інтелігента — і селянина. А се неможливо.

Дуже довго кажете ждати себе в Чернигові. Проте беру Вас за слово — і коли б Ви не приїхали на археольогічний зїзд або — боронь Боже — заїхали не до мене — гнівав би ся на Вас цілий вік. І коли буду просити Господонька, то лиш про те, щоб любий гість пробув у мене як найдовше.

Своєю довгою мовчанкою я заслужив ся перед Вами так, що не маю права сподівати ся на швидку одповідь. Але коли б Ви написали про себе хоч словечко, дякував би дуже.

Бувайтеж здорові. Цілую і обіймаю Вас щире.

Ваш *М. Коцюбинський.*

Вп. Пані Вашій низенький уклін. Діточок цілую. Поздоровіть од мене д-ра Франка.

¹⁾ Нова Громада виходила цілий 1906 рік, як літературно-науковий місячник.

²⁾ Коли почала виходити „Гром. Думка“, запрошено до співробітництва кількох Галичан, у тім і мене. По появі згаданої відозви, що була наскрізь пронята антигаличанським духом, усі Галичани зреклись співробітництва.

55.

24. ст. ст. VIII. 906. Чернигів.

Дорогий Пане Володимире!

Фе, як се прийшло Вам до голови, що я не хотів написати до Вас під час вакацій! Рада б душа до раю — та загубив Вашу адресу і ніяк не міг згадати — яка почта до Криворівні. Тепер, як тільки дізнав ся, що Ви повертаєте до Львова — пишу, як бачите, і сержу ся на Вас, що ні словом не зазначили, як на Вас вплинула Криворівня, чи Ви там співали під бандуру Хоткевича¹⁾ та як тепер з Вашим здоров'єм? Так наче се не обходить мене. Та доволі гніву. Сподіваю ся на Вашу поправу.

А я на вакації кис, як кисну і тепер. Усе ледче здоров'я. Їздив на два тижні на Волинь²⁾, обїхав три повіти, зробив кіньми більш як 400 кілометрів, любовав ся красною природою, але все те мало дало мені спочинку, не багато трівких вражінь. Все те робило ся наскоком, і через те поверхово. Жадного матеріялу не зібрав. Уважаю, що вакації змарновані для мене. Нічого не писав: сими днями почав невелику новельку, швидко скінчу і вишлю Вам. Мені вже сором їсть очі перед Вами та Л. Н. Вістником. Може на кінці того тижня дістанете новельку. — Взагалі треба сказати, що теперішній час у нас не сприяє літературній роботі. Вже поминаючи те, що я день біжу, а три дні лежу — вічно почуваєш ся знервованим, напруженим, ціла увага звернена на щось инше, цілком у другий бік. Нема спокою, нема рівноваги.

Розважали мене під час вакацій Ваші коломийки. Що за хороша книжка! Просто подивляєш багатство народної творчости, багатство, кольоритність мови. „Буду красти“, певно скаже кожен

¹⁾ Гнат Хоткевич, живучи в Галичині, пробував літом (1906—1911) усе в Криворівні.

²⁾ На Волині проживає брат М. Коцюбинського.

письменник, читаючи сю книжку і в тому переступі винні будете Ви. Дуже Вам дякував, читаючи коломийки, дякую й досі.

Згадав за книжки і при тій нагоді хочу у Вас щось вициганити. Здається, коли не помиляюсь, Спілка дає авторам по 15 прим. видань їхніх творів. Чи не могли б Ви сказати, щоб мені вислали хоч кілька примірників моїх книжечок такими посилками: 1 + 2 + 3 + 4 кн. — на кожну посилку. Тепер же все це доходить вільно. От би дякував!

Напишіть до мене хоч кілька слів. Я вже скучив за Вашим словом.

Низенький уклін Вп. Пані Вашій.

Сердечно вітаю д-ра Франка.

Цілую Вас і обіймаю

Ваш М. Коцюбинський.

56.

30. ст. ст. VIII. 906. Чернигів.
(Картка.)

Любий Пане Володимире!

Посилаю Вам (рекомендованим) свій образок "Він йде!" Як що знайдете його можливим — помістіть у Л. Н. В. Не гнівайтесь, що даю Вам таку дрібницю. Може коли пришлю більш вдатну річ. Разом з своїм образком засилаю рукопис д. Жука¹⁾: „Мені казали: ще молодий...“ і прохаю Вас, коли зможете, видрукуйте сю річ. Правда, се ще проба молодого пера, але на мою гадку, пера талановитого. Вартоб заохотити починаючого автора, бо я сподіваюся, що він зможе зробити де-що для нашої літератури. Колиб Ви уважали цілком неможливим помістити у Віст. працю Жука, звістіть мене про се, а тоді я буду прохати Вас про щось інше. Чи дістали лист, посланий перед тижнем до Вас, до Львова? Сподіваюся відповіді. Цілую Вас сердечно. Чекаю відповіді.

Ваш М. Коцюбинський.

¹⁾ Михайло Жук, маляр і поет.

57.

18. ст. ст. IX. 906. Чернигів.
(Картка.)

Любий Пане Володимире!

Мене починає турбовати Ваша мовчанка. Чи здорові Ви? Чи не сталось Вам чого небудь лихого? На мій лист, посланий перед місяцем ще, та на картку, разом з рукописом образка „Він йде!“ — яку подав я Вам ось три тижні минуло вже — нема ні словечка. Обізвіть ся. Посилаючи образок свій для Л. Н. В. я забув попрохати Вас прислати мені коректу, бо маю зробити хоч не великі, а важні поправки. Розумієть ся, коли не забракуєте мого оповідання. Коректу пришліть у 2* примірниках — один залишу собі, бо мені потрібний, а другий вишлю того самого дня, щоб не затримувати Вас. Напишіть же до мене хоч пару слів, а то я в турботі — чи все гаразд коло Вас.

Щире вітаю

Ваш *М. Коцюбинський.*

58.

28. ст. ст. вересня, 1906. Чернигів.
(Картка.)

Редакція Л. Н. В-а.

(Сѣверянская, Соб. д. Н. 3).

Прошу вибачити, що турбую, але річ у тому, що я ніяк не можу довідатись, чи д. Володимир Гнатюк у Львові тепер, а коли у Львові, чи не хорий часом. На три листи мої він не відповідає. Перед місяцем послав я на його адресу новельку „Він йде!“ для „Вістника“ — і теж не відаю, чи дійшла посилка до нього. Був би вельми вдячний, колиб хто з Шановних Добродіїв повідомив мене, що дієть ся з д. Гнатюком та де його шукати. Ще раз прохаю вибачити за клопіт.

З високим поважанєм

Михайло Коцюбинський.

29. ст. ст. IX. 906. Чернигів.

Дуже зрадів я, що дістав нарешті од Вас листа, Дорогий пане Володимире! А то моя затрівожена фантазія малювала мені Вас у ліжку, або де небудь в шпиталю поза Львовом! Ну, та хвалити Аллаха, не так воно ще погано. Та знов засмутили Ви мене звісткою про справи „Вістника“ та „Видавничої Спілки“. Що до останньої, то я беру під оборону нашу суспільність. Ви кажете — не купують книжок. А я поспитаю Вас — де вони мають їх купувати? Передплачувати з за кордону — не звикли, багатьом незручно писати німецькі адреси та клопітно посилати за границю гроші. Коли б книжки Спілки були по книгарнях, я певний, що їх купували б. Через те думка друкувати книжки в Росії — мені незвичайно подобається і я певний, що тоді справи підуть зовсім добре. Щож до Вістника — то знов таки Ви мало зробили, щоб його тут розповсюдити. Коли б Ви завели своїх агентів (наших місцевих людей) та опубліковали, що контора Вістника має свої філії по таких і таких городах — опубліковали широко, не тільки по українських, а і російських часописах — передплата пішла б далеко ліпше¹⁾. Сподівати ся на нашу українську пресу не можна. Вона якась така чудна, така вузька, так не вміє чи не хоче стати всеукраїнською, захопити всі сфери нашого життя, що просто дивуєш ся. Про се можна б багато дечого сказати — та чи допоможе що?

Дуже Вам дякую, що швидко друкуєте оповіданє д. Михайла Жука. Це мені приємно.

Що до мого оповідання, то з Вашого вислову „буде надруковане в котрійсь з дальших книжок“ — я бачу, що воно Вам не сподобало ся і Ви не маєте охоти пустити його, хоч місце є. Щиро Вам кажу, що я не маю такої пустої амбіції, аби ува-

¹⁾ Се була лише благородна ілюзія.

жати все, що напишу, гарним та вартим друку. Отож не робіть собі церемонії зі мною і як що мій образок не подобається Вам, зверніть його мені назад. Тільки не одкладайте, а зробіть се зараз. Се-ж не трудно, опаска, марка і готове. Може з часом напишу для Вістника щось більш цікаве. В кожному разі — черкніть до мене пару слів — картку, бо на лист треба багато часу. Чекаю. Книжки мої можете присилати і в оправі. Я дістаю часом оправлені книжки з Галичини — дарунок земляків — і мита не плачу¹⁾. Тільки посилайте не посилкою, а під опаскою і не по багато, а по 2—3.

Бувайте-ж здорові та людям милі. Цілую Вас сердечно. Чекаю відповіді.

Ваш *М. Коцюбинський*.

Вп. Пані Вашій моє поважанє.

Д. Франкові щирий привіт.

М. Жукові пришліть (на мою адресу) ту книжку Вістника, де буде його оповіданє.

60.

20. ст. ст. Х. 906. Чернигів.
(Картка.)

Високоповажаний Пане Володимире!

Ви певне в свій час дістали коректу Я дістав її туг 12. ст. ст. Х. у 3 годині, а вже в 7 год., того-ж самого дня, одніс на пошту. Памятаючи свою обіцянку, я не затримав її, як бачите, й одного дня. Затягла ся-ж справа через те, що Ви послали коректу не листом, а під опаскою — і вона довго лежала в цензурі. Дві посилки (по 4 книж. в кожній) теж дістав тільки сьогодні, хоч вони, як бачу, послані давно. Дуже Вам дякую за прислане і перепрашаю за клопіт. Не знаю, коли й чим оддячу Вам за все те, що робите мені. Як що тра-

¹⁾ Мито раз оплачувано, раз ні, залежно від місця посилки і часу.

зпиться нагода, буду дуже щасливий. Простіть, що пишу Вам лише картку: вже тиждень, як лежу в ліжку, застудився дуже і ледве дихаю. Коли Вам до вподоби прийшовся мій проєкт — заснувати агенуру для росповсюдження передплати на Вістник, то звістіть мене, а я допоможу Вам по деяких городах. Чом не прислали X кн. Вістника Жукові? Годилося би.

Щире вітаю Вас і цілую.

Ваш *М. Коцюбинський*.

61.

28. ст. ст. X. 906. Чернигів.
(Картка.)

Любий Пане Володимире!

Усе так трапляється, що наші листи розминаються в дорозі. Ви певно дістали вже мою картку, в якій я писав, що дістав од Вас 2 посилки з моїми книжечками. Сьогодні дістав третю з „Вістником“ для д. Ж у к а. Дуже Вам дякую, сердечне дякую за се. Певне дістану і четверту, що вислали. Чи коректа прийшла на час? Це мене дуже цікавить. Я не затримав її і одного дня. Самійленка¹⁾ нема в Чернигові, він в Києві при „Раді“. Вороного²⁾ адреса така: Чернигів, Статистическое бюро Губернского земства. Я почуваю себе погано. Не служить здоров'я тай годі. Бажаю, щоб колесо життя Вашого скрипіло як найменше та як найдовше служило.

Цілую Вас сердечно

Ваш *М. Коцюбинський*.

¹⁾ Володимир Самійленко, поет.

²⁾ Микола Вороний, поет.

62.

8. ст. ст. XII. 906. Чернигів.

Високоповажаний і дорогий Пане Володимире!

Пишу до Вас кілька слів ось у якій справі: 27 с. м. (ст. ст.) має відкрити ся у Чернигові товариство „Просвіта“. Хотіло б ся, щоб відкритє було найкраще обставлене, а для того дуже було б добре, коли б Ваші просвітні товариства у Львові прислали Чернигівській Просвіті хоч би коротке привітанє. Се мало б вагу для нашої публичности, підняло б духа, додало б охоти до праці.

Будьте ласкаві не одмовтесь подати сю думку Вашим товариствам.

Привітаннє треба подавати з а р а з н а м о ю а д р е с у, а я вже прочитаю їх на перших загальних зборах 27 с. м.

Посилаю Вам 2 пр. книжечки „Шляхта“ — 1 для Вас, а другий для бібліографії Л. Н. В. Чи не можна б прислати кілька примірників (скільки на Вашу думку?) до книгарні Товариства ім. Шевченка, коли не за готіві гроші, то на коміс? Рабату 30%. Сповістіть.

Як там з Л. Н. В.? Чи переносите з нового року до Київа, чи залишили сю думку? Напишіть мені про своє здоровя, тільки щось гарного, щоб мені стало весело. Я скриплю. Цілую й обіймаю Вас сердечно

Ваш М. Коцюбинський.

63.

Чернигів, 22. XII. ст. ст. 1906.
(Картка.)

Високоповажаний і дорогий Пане Володимире!

Перед двома тижнями я послав до Вас листа, в якому прохав постарати ся, щоб львівські просвітні товариства прислали на мою адресу привітання Чернигівській „Просвіті“, яку одкриваємо

27 с. м. Се малоб, як я Вам писав, велике значінє моральне для молодого товариства. На жаль нічого досї не дістав, а значить і не дістану. Ну, щож робити. Тепер дозволю собі турбовати Вас ось з якого приводу. Чую, що XII книжка Літ. Наук. Вістника вже вийшла і давно вже є в Київі, а я не дістав. Можеб Ви були ласкаві, сказали вислати її мені. Може де пропала в дорозі, хоч досї я все діставав з-за кордону без пригод. Як Ваше здоров'я? Веселих свят Вам і всього найкращого!

Ваш М. Коцюбинський.

64.

30. ст. ст. XII. 906. Чернигів.

Високоповажаний і дорогий Пане Володимире!

Спасибі Вам, що обізвали ся. Не маю жадної претенсії до Вас за пізню одповідь, бо добре розумію причини того. Велике спасибі теж за заходи у львівській „Просвіті“. Ми таки одібрали привіти (всього 12), хоч не од львівської, але од філій. Не можу зараз перечислити од яких, бо привіти тепер не у мене. Коли читаєте „Раду“ — стрінете там усі відомости. Педагогічне Товариство у Львові прислало теж привіт. Усім їм посилаю сердечну подяку, бо не можете собі уявити, яке гарне вражіє зробили ті привіти на мало-свідому публіку. „Просвіту“ відкрили, але я де-з чого невдоволений. Хоч як зрікав ся, хоч як прохав, щоб мене увільнили од постійних обов'язків у „Просвіті“, проте не послухали і вибрали головою. А се справді тяжко, бо ні здоров'я не служить, ні часу не маю. Не знаю навіть, як буду викручуватись з трудного становища.

Гроші, що мені належать ся за новельку, будьте ласкаві, коли Вам не дуже трудно, пришліть зараз, бо сижу без копійки, голий як турецький святий. А голодному псові бодай муха, як каже приказка. Тій новельці повело ся у Німців.

Німецький переклад її прийняли аж 3 часописи: „Berliner Tageblatt“, „Welt“ та ще якась віденська часопись.

Статя д. Черняхівської все таки доволі цікава¹⁾. Одно мені не подобається — дуже хвалить. А я більше люблю літературу, ніж власну амбіцію.

Бдьте ласкаві, дорогий пане Володимире, зробіть мені послугу: вишліть на адресу: Wien, IX, Sobyeskigasse, 11, III/10 д. Wilhelm Horoschowski три перші томики моїх оповідань (опріч книжки „У грішний світ“). Буду дуже вдячний за се.

Польських перекладів і я не дістав, хоч знаю що книжка вийшла перед місяцем. Се мене трохи дивує. У нас трохи інші літературні звичаї.

Святкував я не скажу, щоб добре. Перевтомив ся за сі дні, так багато мав всякої роботи. Так знаєте досадно. Стільки гарних книжок повиходило, стільки їх лежить у мене на бюрку; а читати нема коли. Чогось чоловік вічно як муха на окропі.

Не тішить мене звістка про Ваше здоровя та клопоти. Кому — кому, а Вам здоровя здало б ся. Будемо сподівати ся, що в новому році краще буде. Хоч кожен новий рік — ошуканець, але бажаю од щирого серця, щоб для Вас 1907 таким не був. Прийміть од мене щирий привіт і поздоровлення. Передайте їх і Вашій Вп. Пані.

Не забувайте

Вашого *М. Коцюбинського*.

Автор „Шляхти“ військовий, полковник у Москві, дуже славна людина. Називається Єремів.

¹⁾ В „Київській Старині“ подала тоді п. Людміла Черняхівська доволі повний огляд літературної діяльності М. Коцюбинського.

65.

29. ст. ст. I. 907. Чернигів.
(Картка.)

Восокоповажаний і дорогий Пане Володимире!

Зараз нічого готового для II книжки не маю. Саме пишу оповіданє для збірника, що думають видати укр. засланці у Вологді на свою користь. Обіцяв і мушу послати їм, хоч мені не дуже віриться, щоб той збірник побачив світ. Запитаю — і коли справа не певна, пришлю оповіданє до Вістника. І кн. дуже і дуже вподобалась мені. Але чую сьогодні, що Вістник заборонено у Києві видавати. Щож тоді буде? Тай чи правдива звістка! Усе може бути. Я вже „віднісся“ до Лепкого, але чи допоможе що? Дякую, що послали книжки Горошовському.

Цілую і обіймаю Вас сердечно

Ваш *М. Коцюбинський.*

66.

Дорогий Пане Володимире!

Посилаю Вам вдруге відозву Виділу нашої „Просвіти“, яка вже раз побувала у Львові і знов повернула до нас з незрозумілим для мене написом. Те „адресат не приймає“ для мене настільки загадкове, що я нічого не розумію. Бо не можуж я думати, що Ви хотіли зневажити наше Товариство і зрікаєтесь всяких зносин з ним. Не моглаж образити Вас наша просьба (якої врешті Ви і не читали ще); найбільше — Ви могли б викинути її у кошик під столом і нічого не прислати нам з Ваших праць, які ми так високо цїнимо; але свідомо одкинути наш лист — се булоб щось неможливе. Так само назад повернув лист і до д. Франка, з таким самим написом. Що се значить? Чи се непорозумінє.

Будьте ласкаві — розв'яжіть нам сю загадку, якої ми самі не годні розв'язати.¹⁾

¹ Відозву вислано як лист, а оплачено як друк. Наслідком того треба було її оплачувати подвійно. Се зроблено з одним примірником, аби знати про що розходить ся, а інші позвертано. Мене не було тоді зовсім у Львові, бо я пробував в Аляндії в санаторії.

Як Ваша ласка — повідоміть, чи Товариство ім. Шевченка пришле що для бібліотеки „Просвіти“ з своїх видань („Записки“, Збірники і т. и.)?

Як ся маєте? Весна повинна б принести Вам здоров'я.

Чи проф. Грушевський тепер у Львові? Кланяйтесь йому, з ласки своєї, і перекажіть, що я послав йому на київську адресу свій етюд для „Вістника“. Чи він дістав його?

Кланяюсь також Вп. пані Вашій і д. Франкові.
Чекатиму відповіді.

Ваш *М. Коцюбинський*.

Не пишу більше, бо дуже змучений упорядкованєм концерту для „Просвіти“. Тільки що відїхали від нас д. д. Лисенко, Мишуга і співачки. Концерт випав дуже світло — народу було так багато, що у великій залі не було чим дихати.

Ще раз обіймаю і цілую сердечно

Ваш *М. К.*

1. ст. ст. III. 907.

Чернигів.

Товариство
„Просвіта“
в Чернигові.¹⁾

В Чернигові недавно заснувалось Товариство „Просвіта“. На першу чергу воно поставило організацію безплатної бібліотеки-читальні для своїх членів і Рада Товариства вважає своїм обов'язком подбати, аби бібліотека „Просвіти“ поповнена була українськими книжками, а читальня — нашими періодичними виданнями. На жаль, молоде Товариство не має зараз спромоги витратити на ту мету відповідних коштів і змушено обернути ся до Вп. авторів, видавців, а також редакцій просвітних

¹⁾ Текст відозви, про яку говорить ся в повисшім листі.

та наукових товариств з проханням допомогти йому присилкою книжок, або періодичних видань безплатно.

З таким проханням Рада Чернигівської „Просвіти“ обертається і до Вас, Високоповажаний Добродію, в надії, що її не буде одмовлено в присилці Ваших цінних праць.

Адреса для посилок: г. Черниговъ, Сѣверянская, соб. д. № 3. Мих. Мих Коцюбинському, для Товариства „Просвіта“.

Михайло Коцюбинський,
голова.

Е. Шульга,
секретарь.

67.

6. ст. ст. IV. 907. Чернигів.

Дорогий пане Володимире!

Хоч Ви тепер і лічите ся і може скучаєте за домом та за роботою, а я все таки радий, що Ви попали до Німців, бо маю надію, що вони Вас трохи направлять. І якось читаючи Ваш лист, не жаль було мені шкіри на Ваших руках¹⁾: нехай тріскається зверху, аби в середині було здоровше!

Хотілось би мені чим небудь розвеселити Вас — та біда, що навкруги у нас саме невеселе, навіть весна не радує, така холодна, сіра, сумна. Найкращі хвилі — коли можеш забути про своє існуванє, залізши з головою в роботу — але що до мене, то й сього не можу собі дозволити, бо все нездужаю.

От і недавно — поховзнув ся якось, розтяг щось у середині, коло серця і мало не вмер, а тепер все болить і не можу довго сидіти за столом. А тим часом так хочеть ся писати — і навіть маю що писати. В голові повно, а на папері пусто.

¹⁾ Тоді були доволі сильні морози, а я лежачи на дворі і читаючи газети, щоб не нудило ся, відморозив шкіру на руках, що одначе швидко загоїло ся.

Жаліюсь Вам через те, що й Ви тепер не в кращому стані і Вам зрозумілі муки Танталя.

Про історію з відозвою нашої „Просвіти“ забудьмо. Тепер все вияснилось і я наперед дякую за обіцянку прислати книжок. Мусите конче прислати нам і свої коломийки і етнографічні збірники, бо се незвичайно цінний матеріал, якого ніде у нас на жаль не можна дістати.

Галичане до нас дуже ласкаві. Ми дістаємо дурно мало не всі галицькі часописи.

Тільки тепер, переглядаючи ті часописи, я зрозумів, яка це, за малими винятками, мізерія! Сподіваюся, що ви не будете гнівати ся на мене за се слово, бо, на скільки Вас знаю, специфічно галицький патріотизм на стільки ж Вам чудний, на скільки й мені специфічно український.

Робота в нашій „Просвіті“ йде мляво, поки що. Поминаючи загально політичні умови нашого життя, не сприяючі розвоєві подібних товариств, мусимо признати ся: у нас нема людей. Нема тривкої свідомости, нема уміння й охоти працювати. Ще поговорити — хоч погано — ми можемо, але взятись до реальної роботи — трудно. Через те дуже ненормальне і сумне зявище: працюють два-три чоловіки, а решта холодні як мерці. Скільки ще треба енергії і часу, щоб виховати робітників. Ви вже пережили цю кризу; у Вас тепер не бракує ні сил, ні досвіду — і наша Україна, здалеку така красна, з близька видалась би Вам мертвим островом. Не думайте, що се говорить в мені песімізм. Ні, я не песіміст, може був досі занадто великим оптимістом і через те, пустившись з кабінету у ширший світ — наסקаю на підводні каміння, яких перше не помічав. Але се не знеохочує мене і не раз гірко мені буває, що маю так мало сил і здоров'я.

Ну, та доволі про се. Не хотів би, щоб мої нарікання псували Вам гумор. Якось то буде!

Дуже Вам дякую за звістку про Ваше здоров'я. Мені так хочеть ся знати завжди, як і що з Вами.

Не треба мені робити Вам освідчин — Ви й самі знаєте, що я Вас дуже люблю й поважаю. Буду радий і вдячний, коли напишете до мене хоч пару слів.

А поки що цілую і обіймаю Вас сердечно. Бувайте здорові!

Ваш М. Коцюбинський.

68.

14. ст. ст. II. 908. Чернігів.

Дорогий Пане Володимире!

А я вже думав, що Ви зовсім забули про мене! Коли ж ні! почта принесла мені Вашу книжечку (сердечно дякую!) — значить, Ви ще пам'ятаєте, що десь далеко, в Чернігові, живе прихильна до Вас душа. Правда, та душа ледве держить ся в тілі, а проте ще не прохолола.

На мій лист до Криворівні з Славути (де я сидів літом) Ви не одписали¹⁾. Я й подумав собі — певно чоловікові нездужаєть ся, або ніколи — напише пізніше, а тим часом прийшли на мою голову всякі лиха, слабости, клопоти — і я мусів забути не тільки про листи, а й про світ божий! Погано, знаєте, зо мною.

Треба ратувати ся, спочити, полежать в шпиталі або в санаторії, а нема за що. Доведеть ся пропадати. Служба ледве-ледве дає шматок хліба, а література..! Соромно навіть признати ся представникові культурної нації. Єдиний спосіб — писати по російськи, але коли я досі сього не робив, то вже й тепер не зроблю. А тимчасом факт, що мої російські перекладачі дістають в кілька раз більше за переклади, ніж я за оригінал. Доведеть ся пропасти. Як кажуть — „не тратьте, куме, сили, пускайте ся на дно“. Ну, та годі про себе. Додам тільки, що робота в „Просвіті“ цілком мене

¹⁾ Той лист не дійшов до мене.

знесилила, бо звалилась усім тягарем на мене та на мою жінку. Нікому працювати!

Поговоримо тепер про Вас, бо те мене більше цікавить. Та ж то цілі віки, як я що чув про Вас! Чи хоч трохи покращало Ваше здоров'я? Як себе почуваєте? Так би хотілось побачити Вас, мати од Вас безпосередні вражіня. Хоч напишіть. Є в мене надія, що Вас потягне на археологічний зїзд до Чернигова літом с. р. і що тоді я не тільки побачу Вас, але буду мати Вас своїм гостем, бо Ви ж мені обіцяли і зрікати ся вже не маєте права. Чи пишете тепер що нового? Як там „Коломийки“? Взагалі я хотїв би щось знати про Вас — як Ви й що коло Вас.

Чи читали мої останні річи „*Persona grata*“ і „В дорозі“ уміщені в збірниках „З неволі“ та „Дзвін“? Коли читали, то певно лаяли (та й є за що!), а проте я хотїв би знати, чи дуже. На жаль не можу послати Вам тих річий на власність, бо не маю. Така наша бідність. Може десь видеру для Вас з часом.

Що з д-ром Франком? Хтось мені переказував, що він хорий. Я так стрівожив ся цею звісткою. Не пишу до нього, бо боюсь його клопотати, але Вас прошу написати мені, як тепер його здоров'я.

Тимчасом привітайте його од мене і побажайте швидко одужати.

Вп. Мих. Сергієвичу щирий привіт. Вашій Пані прошу уклін передати.

Сердечно обіймаю і цілую

Ваш *М. Коцюбинський.*

Чекатиму одповіді.

30. ст. ст. IV. 908. Чернигів.

Дорогий Пане Володимире!

Ваша звістка¹⁾ зовсім прибила мене, хожу сам не свій, не знайду місця собі. Тепер, коли стала перед очі можливість катастрофи — тепер ще яскравіше зарисувалась могутня постать Франка і всі його заслуги, ще дорожчим став нам той чоловік. Звісно, постараюся, що тільки зможу зробити для грошової допомоги²⁾ — але в цьому мала потіха — ні за які гроші Франка не купиш. Сьогодні прочитав у „Раді“ звістку, що Франкові трохи легше. Чи правда сьому і на скільки легше?

Дуже прохав би звістити мене, в якому стані його здоров'я тепер, які зовнішні ознаки терпінь, чи він притомний, говорить, пізнає людей, чи починає володіти руками? Виберіть хвилинку часу і напишіть до мене хоч коротенько. Мене дивує наша праса: здається Франко заслужив на те, щоб ним більш цікавились: можна б що дня подавати звістки про стан його здоров'я. Адже Франків у нас не густо! Боже, які ми ще некультурні.

Так мене вразила ота сумна звістка, що я й сам занедужав і два дні лежав. Тай тепер ні про що інше не можу думати. Все згадую нашу останню стрічу, нашу подорож на село³⁾, розмови — і просто серце болить — і жаль обгортає невимовний.

Коли Ви бачитесь з Франком і з ним можна розмовляти — перекажіть йому мій щирий привіт і найсердечніші бажання швидче одужати.

¹⁾ Відповідно до бажання М. Коцюбинського в попереднім листі, я написав йому про хворобу І. Франка, що недавно перед тим захорував був тяжко.

²⁾ Окремий комітет, що заснував ся тоді, видав відозву до публіки, щоби складала гроші на дар для І. Франка, який перестав був тоді працювати, а родину мав велику і вона лишилась без засобів удержання.

³⁾ До Яйковець, 1905 р.

Нї, Ви таки зовсім засмутили мене своїм листом: такі собі малював пляни рожеві на літо, думав, як буду водити Вас по найкращих Чернігівських закутках, як будемо вигрівати ся на сонечку хоч би і у нас в садку, як буде мило витати у себе дорогого земляка — і всі мої мрії розвіялись, як цвіт кульбаби. Хіба поїхати до Криворівні? Чому б нї? Рада б душа до раю — та гріхи не пускають: зовсім не маю гроша. А проте... побачимо. Простіть за короткий та безладний лист. На сей раз не можу і думок зібрати до купи. Буду чекати звісток про Франка нетерпляче.

Сердечний привіт Вп. Панї Вашій. Діточок цілую.

Вас теж цілую і обіймаю од щирого серця.

М. Коцюбинський.

Гроші¹⁾ почав збирати сьогодні. Може зберу яку сотню карбованців. Понаписував до своїх знайомих в провінції і сподіваю ся, що й там дещо зберуть.

70.

10. ст. ст. IX. 908. Чернигів.

Любий Пане Володимире!

Хоч Ви й не одписали на мій останній лист, але я дещо знаю про Вас з листа до д. Вовка¹⁾. Та це було давненько, щось з місяць, коли Ви ще сиділи у Криворівні. Гадаю, що тепер повернули до Львова і, певно, поправились, спочивши. Дуже був би Вам вдячний, коли б написали хоч пару слів про себе й про Франка.

Літом я спочивав на протязі місяця на селі у Чикаленка²⁾, поправив ся був, придбав щось

¹⁾ На фонд І. Франка.

¹⁾ Федір Вовк, кустос музея ім. Александра III в Петербурзі і доцент університету, антрополог.

²⁾ Євген Чикаленко, діди́ч, автор дуже цінних популярних брошур на господарські теми.

б хунтів і де-яку душевну рівновагу. А як тільки повернув до дому, зараз впала на мою голову біда, велика неприємність — і я не тільки втратив усе те, що придбав, а й занедужав. Тепер ледве волочу ноги — а треба ж якось перебути зиму! Ну, та дарма.

Сьогодні скінчив невелику річ для „Вістника“, назвав її „Intermezzo“ і сими днями пошлю Грушевському до Київа. Маю замір писати щось більше, та чи стане здоровя?

От ще про що я хотів написати Вам: не сьогодні - завтра виїздить до Львова панна Ольга Андрієвська, яка вже була колись у Львові на курсах³⁾. Вона довгенько проседіла у тюрмі і замість заслання на північ дозволено їй виїхати за кордон. Ті знайомі, яких вона мала у Львові, пороз'їздились, а їй треба спочатку допомогти, поопікувати ся нею. Вам самим це трудно було б зробити, але Ви могли б поручити її яким небудь молодим людям — студентам чи що. Одже прошу Вас, не забудьте на неї і зробіть, що можете.

Сподіваю ся, що Ви таки напишете до мене. Сердечне обіймаю і цілую Вас.

М. Коцюбинський.

71.

6. ст. ст. XII. 908. Чернігів.

*Високоповажаний і Дорогий Пане
Володимире!*

Було-б мені дуже соромно, що аж тепер відповідаю на Ваш такий милий і повний лист — коли-б не стала мені до помочи тяжка хвороба, з якої ледве видрапав ся, і не увільнила од сорому. Бо коли не можеш — то годі!

Останні звістки про Вас позавчора дістав од проф. Грушевського, який пише, що Гнатюк дер-

³⁾ В 1904 р.

жить ся. А отсе зараз дістаю Ваші книжки (сердечне спасибі за пам'ять і дарунок!) — бачу, що справді держить ся та ще й працює. Переглянув я ті книжки і подивляю Вашу роботу. Адже опріч знання ріжних діалектів треба мати дуже музикальне вухо, щоб зловити усі одтінки говорів. Це надзвичайно цінний матеріал як етнографічний, так і діалектологічний. А що ж коломийки? Згадав про коломийки — і зараз як живий встав перед очима Ваш образ: нахиляєтесь до вуха і тихим голосом виспівуєте якусь коломийку (а їх на всякий випадок є кілька!) — і очі сміють ся. Як би мені хотілось побачитись з Вами. Я серйозно починаю думати про Криворівню, але ще мені страшно: ануж знову не буде там сонця і тепла, тоді цілком пропадуть вакації, бо без сонця я не можу. Тоді починаю думати про Неаполь, але се потребує знову гроша. В кожному разі маю надію побачити Вас у 1909 р., як ще буду до того часу живий, бо лікар каже, що щось мені там з серцем не добре. Ну, та я цілком байдужний до успіхів мого серця, аби воно тільки не стало мені на перешкоді тоді, як зберу ся в дорогу.

Дуже мені жалко, що Ви не могли приїхати до Чернигова на з'їзд, але з другого боку для Ваших нервів може й добре, що Ви не були свідком усього того свинства, усього того брудного патріотичного шумовиня, яке, замість науки, викинув з себе той на половину хуліганський з'їзд. Попросту було гидко, противно і для людини хоч трохи етично розвиненої, несмачне. Про участь „славнозвісних“ „учених“ Українців наших не буду писати, бо певно з газет вияснили собі їхню непоказну роль. Я прилюдно і в очі назвав учинки тих добродіїв некультурністю, чим викликав на себе великий гнів і громи. Так з тими громами на устах Одеські „учені“ й поїхали до дому. Тепер мені небезпечно показатись в Одесі — ще побють.

Прошумів з'їзд і свята — і ми лишились при прозі. А проза дуже нудна і чорна. Губернатор беззаконно викинув мене, мою жінку, Шрага і ще

кількох з „Просвіти“ (з цього поводу правдоподібно зроблено буде інтерпеляцію в Думі), справи товариства підупали цілком; одні полякались та поховались так, що про їх й не чути, другі „працюють“ язиками або по чужих товариствах. Виявились ще кращі річи. Член виділу „Просвіти“ Шульга ¹⁾ (тепер він голова Ніжинської філії), як показалось, шпиг і донощик формальний: засідав з нами в „Просвіті“, а повернувши до дому, писав доноси на „Просвіту“ і то найподлішого гатунку. Тепер все виявилось і автентичні документи в руках у нас.

У Вас певно такого не бувало. Взагалі — переживаємо подлі часи. Суспільність забита, залякана, втомлена — сидить над розбитим коритом і апатично, без мрій дивить ся на мур, що стоїть перед нею. І жаль дивитись й досадно і хотів би, коли нічого зробити не можеш, залізти хоч би в літературу, хоч би в праці знайти розраду — але й тут чигають на тебе всякі хвороби та валять з ніг. (Навіть сей лист пишу у ліжку хорий). А Ви не беріть з мене прикладу і будьте здорові. Як видасте коломийки ²⁾ — не забудьте прислати мені, бо дуже цікавлю ся ними. Коли мати-мете охоту і вільний час — напишіть до мене і взагалі не забувайте мене. Цілую і обіймаю Вас сердечно. Вп. Пані Вашій моє поважанє і привіт. Діточок поцілуйте од мене.

Ваш М. Коцюбинський

72.

(Картка). 12. ст. ст. XII. 908.

Чернігів.

Дорогий Пане Володимире!

Ви певно дістали вже мого листа, посланого сими днями. В додаток пишу сю картку, бо забув

¹⁾ Той сам, що підписав відозву, надруковану повисше при листі, ч. 66.

²⁾ Коломийок мало бути чотири томи, але четвертого не видрукував я до нині з різних причин. У недовгій часі маю намір зайняти ся його редакцією.

попрохати Вас ось що : Українці з Праги, бажаючи робити переклади на чеське моїх оповідань, прохали мене прислати їм щось з своїх книжок, але я такий звичайно бідний на се, що нічого не маю. Дуже Вас прохаю, пошліть, коли се можливо, один примірник кн. „У грішний сьвіт“ на адресу: Praha, Kral. Vinohrady, Havlíčkova tř. č. 62 (u domovníka), Olha Andrievska. Коли не зможете послати — звістіть мене. Ще дуже прошу: подайте мені адресу Стефаника. Простіть за турботу. Сердечно бажаю Вам з родиною веселих свят ! Будьте здорові !

Цілує Вас

М. Коцюбинський.

73.

20. ст. ст. III. 909. Чернигів.

*Високоповажаний і Дорогий пане
Володимире !*

Пригадуюсь, бо я ще живий, хоч ледви дихаю. Та в тому є де-що й добре, бо маю надію скоро побачитись з Вами і тоді вже спокутую всі гріхи свої перед Вами за довге мовчанє. Мушу спочити, а для спочинку мені конче треба сонця. У нас же сонце щось зопсувалось (а може ніколи не було добрим) і вже три літа підчас свого одпочинку я мерзну і мокну. Тепер поклав у половині мая подати ся кудись у теплий край. Гадаю оселитись в Італії, на Капрі і переїздом спинюсь на день-два у Львові. Думав я про Криворівню, та лякає мене, що й там буде холодно й вохко, як торік. Ні, таки краще вигрітись на сонці як слід !

Та знову біда — нема гроший. Хорий, ледве дихаючи, я мусів сісти за стіл і написав до „Вістника“ оповіданє (аркушів на 2) під з. „Дебют“. Не знаю, чи воно вдало ся мені і чи заплатить мені „Вістник“ авансом за нього бо се усе-ж була б де-яка поміч. Як раз тепер переглядаю його,

на святки перепишу і одішлю на р. пр. Грушевському. Де він буде на Великодних святах?

Питаєте мене, за що любить мене „Молода Муза?“ А хіба я знаю? Я сам був би радий, колиб мені пояснили. А що любить, се видно бодай з того, що купила у мене право на видання останніх оповідань моїх і друкує у Львові п. з. „З глибини“. Звісно, краще було-б, коли-б і ся книжка вийшла в виданні „Видавнич. Спілки“, як 5-й томик оповідань, та певно Спілка не знає, що робити з виданими вже книжками, бо слабо йдуть.

Дуже мені було приємно читати, що, не вважаючи на свою слабість, Ви налагодили стільки работ! Мені аж соромно стало за свою нікчемність та малу продуктивність, коли порівняв, що робите Ви і що я. Проте щиро бажаю Вам ще більшого успіху в роботі, бо це єдина наша потіха: в праці забуваєш про себе.

Напишіть часом пару словечок. Як переносите холодну весну? Не дуже шкодить Вам? Чи Вам хоч трохи ліпше тепер?

А як там др. Франко? Коли згадую про нього, стискаєть ся серце. Коли він у Львові тепер, привітайте його од мене.

Поклоніть ся і Михайлови Сергієвичу.

Дуже втомлений, голова болить, через те, здаєть ся, і написав до Вас безладного листа.

Бувайте ж здорові. Сердечно цілую і обіймаю Вас. Поклоніть ся од мене Вп. Дружині Вашій.

Ваш *М. Коцюбинський*.

74.

7. ст. ст. V. 909. Чернигів.
(Картка).

Любий пане Володимире!

Щиро дякую Вам за запросини до себе, але на сей раз не можу, бо ранійше обіцяв заїхати до проф. Грушевського. У Львові буду 18—19 ст. ст.

сього місяця, пробуду певно не більше, як один день, бо поспішати му на Капрі, на одпочинок. Дуже тішу ся, що знов побачу Вас. Поки що будьте здорові.

Моє поважанє Вп. Пані Вашій.

Цілую Вас.

М. Коцюбинський.

75.

16/VІ. 909. Саргі.

(Картка).

Дорогий пане Володимире!

Я досі під вражінем Вашої гостинности і теплих відносин до мене. Сердечно дякую Вам і Вп. Пані Вашій за все і вітаю Вас з Капрі, сього земного раю. Тут мені добре, вигодно, тихо, гарно і не дорого. А все таки Криворівня надить. Пишу тепер коротко, аби подати свою адресу: Napoli, Sarigi. Hôtel Royal, N. 23. Пишу до Луцького, щоб вислав сюди мені мою книжку (5—6 пр.).

Прошу — нагадайте йому. Ще проханнє: М. Горький дуже цікавить ся нашими піснями та казками. Прошу Вас, вишліть йому (Sarigi, Villa Spinola, Maxime Gorki) Ваші етнографічні видання, хоч би за мій кошт, коли инакше не можна. Цілую Вас і кланяюсь пані!

Пишіть!

М. Коцюбинський.

76.

Sarigi, 15/28 VI. 909. Hotel Royal, N. 21.

Дорогий Пане Володимире!

Спасибі Вам за картку і за Ваші добрі бажання. Живеть ся мені тут цілком добре, спочиваю, тішусь красою і добрими людьми. Родина Горького і він сам все більше подобають ся мені. Вони так мене приймають мов рідного і навіть.

часом перетомляють. Робимо екскурсії по морю на яхті, де перебуваємо часом зо 2 дні. Був тут ще відомий в Росії скульптор Гінцбург, дуже мила людина, автономіст, прихильний нам чоловік.

Горький дуже Вам вдячний за книжки, каже, що така чемність хапає його за серце. Я теж дякую Вам сердечне. Справа з Винниченком зовсім приголомшила його¹⁾. Коли він прочитав у „Раді“ листа (хтось прислав йому), то все хапався за голову, хвилювався й повторяв: „Так мені й треба, так і треба, поки я рахуюсь видавцем“. Бачучи, що ця справа така болюча для нього, я дав спокій і не респитував подробиць. Маю Вас ось про що прохати: писав я Луцькому, щоб мені вислав сюди 5—6 примірників моєї книжки „З глибини“, тим часом ні слуху, ні духу. А мені дуже треба. Може б Ви були ласкаві нагадати йому моє проханє, а коли не сподіваєтесь скоро побачити ся з ним, то перебалакайте по телефону з друкарнею Айхельбергера, що в домі „Просьвіти“ (там друковалась книжка), хай вона з а р а з вишле мені 5—6 пр. книжки. Ще з Відня послав я останню коректу, то ж не може бути, щоб за 3 тижні не встигли випустити готової книжки.

Що до Криворівні — то я вже й не знаю, як буде. Звідси я гадаю виїхати 27 ст. ст., день одкладаю на Венецію і два дні на Відень. Як стане мені доволі часу, щоб не гнати, як пес шляхом, то заїду до Криворівні. Смутить мене, що мушу їхати сам без Вас. Поки що скажу, що дуже хочу бути в Криворівні і досі не передумав. Бувайте здоровенькі, не забувайте на мене. Вп. Пані Вашій низенький уклін і привіт, а також Вп. Сестрі Вашої

¹⁾ М. Горький фігурував як видавець одного видавництва, яке підняло ся друкувати в перекладі оповідання В. Винниченка, але не був там керманичем. Переклад приготовано і заплачено за нього, але до друку не дійшло. Тоді В. Винниченко оголосив у тій справі в „Раді“ відкритий лист до М. Горького, що як бачимо, був для нього дуже неприємний.

Пані. Діток вітаю. Роздольським¹⁾, Мочульському, Франкові теж кланяйтесь.

Ваш М. Коцюбинський.

77.

4. н. ст. VIII. 909. Чернігів.

Дорогий Пане Володимире!

Не писав до Вас зі Львова з досади. А де ж! Виїхав я з Капрі раніше, ніж міг би виїхати (27. ст. ст.), а все через те, що поспішав до Криворівні. Одже, як напав мене ще з Фльоренції дощ, то не давав спочити цілу дорогу до Львова та ще прав і у Львові. До того було дуже зимно. Міркував я, міркував, тай сказав собі годі, бо залізницею до Криворівні не доїдеш, довелись би їхати кіньми, нічого теплого з собою не мав, отже була передомною немила перспектива мокнути і застудити ся, а це було б зовсім непрактично, коли я їздив за кордон поправити своє здоров'є. Отак я мусів зрезигнувати і швидче подати ся до дому. А Ви пишете, що в Криворівні була чудова погода і тільки жалю мені завдаєте. Так мені досадно, що перо не хотіло до рук лізти, через те і не писав. З досади не ходив до Вашого дому і не брав своїх япанців²⁾. Візьму їх на той рік, бо знов збіраю ся на Капрі і таки до Криворівні. Не хитайте скептично головою, говорю цілком серйозно. За те мав у Львові велику потіху: Михайло Сергієвич (дай йому Боже здоров'я, так добре, сердечно гостив мене з своєю пансю у Львові) переказав мені слова Вашого лікаря, що Ваша хвороба може цілком згинутися і що Ви будете зовсім здорові. Це мене так потішило, що аж веселіще стало

¹⁾ Осип Роздольський, учитель укр. гімназії у Львові. З родиною Роздольських познайомив ся М. Коцюбинський при переїзді на Капрі.

²⁾ У Львові купив був собі М. Коцюбинський дві фігурки від перекупнів Китайців, які ми жартом назвали „япанцями“, а щоб не возити ся з ними непотрібно, лишив у мене з тим, що при повороті забере їх.

на світі. Звісно, Ви самі мусите трохи подбати про се і шанувати ся. Не знати, як Вам, а нам Ваше здоров'є потрібне. Напишіть (хоч коротко), як себе почуваєте, бо Вас як не попросиш, то самі не догадаєтесь звістити.

Я себе почуваю (як рівнати з тим, що було перед Капрі) чудово, краще хожу, настрій бадьорий, хочеть ся писати. Навіть тяжка і неприємна службова робота не змогла ще прибити того настрою і бадьорости. До того, признаю ся Вам щиро, мене дуже освіжила стріча з людьми і добрі, дорогі для мене заходи що до підтримання мого здоров'я. Тепліше стає на серці, коли бачиш, що ти не цілком самотній на світі, що є добрі, сердечні люде, які без всякого власного інтересу дбають про тебе.

За те стріча з Франком була дуже болюча. За цей короткий час, як я бачив його переїздом у Львові, він значно змінив ся на гірше: якийсь він став жовтий, прозорий, аж світить ся і вже зовсім заговорюєть ся. Певно Михайло Сергієвич розказував Вам докладніше про стан його здоров'я. У мене ж серце боліло, коли я дивив ся, як тане, як догоряє Франко. Я й доси під тяжким впливом тої стрічи і не можу її забути.

Як мені жалко, що я не міг побачитись з Вами¹⁾ на своїй подорожі, не міг поділити ся вражіннями од місця й людей, яких бачив. А бачив я чимало цікавого люду. Кілька разів ми розмовляли про вас з Горьким і він дуже зацікавив ся Вашими працями. Йому, межи инчим дуже потрібна книжка Клоустона, в перекладі Кримського, але я не можу дістати її. Чи нема у Вас зайвого примірника?

Ну, бувайте здорові, не забувайте Вашого найприхильнішого

М. Коцюбинського.

Вп. Пані Вашій поцілуйте од мене руці і подякуйте од мене і од жінки моєї за гостину

¹⁾ Я пробував літом у Криворівні.

у Львові. Моя жінка вітає Вас. Пишіть хоч коротко, не забувайте. Уклін Мих. Сергієвичу і його пані. Скоро напишу до них. Поклоніть ся Хоткевичові, хоч він, здається, чогось сердить ся.

78.

4. ст. ст. XI. 909. Чернигів.

Дорогий Пане Володимире!

Чекав обіцяного листа тай гадав собі: одповім уже разом і на листа і на картку. Але листа нема, а мені хочеть ся писати до Вас.

Перечитав у друге Вашу картку і тішить мене Ваш добрий гумор. Як Ви тепер чуєте ся? Не завадило б Вам поїхати кудись на осінь, в теплі краї, чи збираєте ся? Як би я міг, я б силоміць витяг Вас куди небудь зі Львова аж до весни. Поборов ся б з Вашою слабістю, щоб Ви мені і кахикнуть не сміли. Та ба! Я сам ледве дихаю. Соромно признавати ся, а правда. Найгірше болить мене, що не міг нічого писати, такий поганий настрій. Попробую перемогти себе і сими днями сяду за роботу, але чи добре се вийде для моїх читачів, не знаю. Тішить мене тільки те, що тих читачів як кіт наплакав. Тай для них наша цензура старається. Недавно київський цензор зробив мені ласку і дуже чемно повідомив, що моя збірка „З глибини“ заборонена для Росії і прохав прислати гроші на пересилку примірників книжки, висланих мені, назад до Львова. Не помогли мої пояснення, що всі оповідання з тої збірки друковались в Росії і заборонені в свій час не були — „музаки“ назад дістали своє видання. Друга новина — Jensen¹⁾ вже видав книжку моїх оповід. у шведському перекладі, з передмовою про укр. народ та про мене. Бажалось би, щоб се видання потягло за собою переклади инчих авторів наших, нехай і нас ширший світ знає.

¹⁾ Альфред Єнзен, шведський письменник, славіст, знає й українську мову.

Чи не чули чого про Стефаника? Хвалив ся мені, що в осени видасть нову збірку своїх оповід., а тим часом щось нічого не чути. А жаль. Бо на чорта нам здала ся його політика — нам потрібніші його оповідання. Як здоровя Франка? Писали, що він поїхав до Одеси ¹⁾, але не вірить ся мені, бо потому вже звісток про нього не було жадних.

Над чим Ви працюєте тепер? Все мені хочеть ся знати. З наших часописів (властиво з „Ради“) нічого такого не довідаєш ся. Напишіть хоч Ви. Не маючи змоги працювати, я підбадьоруюсь тим, що інші щось роблять. Потіште ж мене новинами.

Дуже мені було приємно дістати привіт од цілої громади гарних людей: Вашої пані та дочки, од п. Роздольської та Михайла Михайловича. Всім їм прошу переказати мою найсердечнішу подяку і привіт.

Бувайте здорові і не забувайте

Вашого М. Коцюбинського.

79.

Чернігів, 3. І. 910.

Дорогий Пане Володимире!

І в новому, як і в старому році обіймаю Вас сердечно та так само сердечно бажаю найкращого здоровля та доброго настрою. Прошу переказати також мої щирі бажання усього найліпшого і Вп. Пані Вашій та діточкам.

Спасибі Вам за лист та картку, вони зробили мені правдиву приємність. Дякую і за обидва збірники: це такий багатий, інтересний матеріал, особливо для нашого брата-белетриста. Я дуже ціню такі книжки; змушений жити в місті, далеко од народу, я часом з головою пірнаю в етнографічні

¹⁾ Ів. Франко їздив дійсно тоді до Одесси й Київа і то сам, без ніякого товариша.

записи, в те чисте і свіже джерело народної творчости та покріпляю тим свої сили.

Отож Ви робите мені велику приємність своїми подарунками; ще раз велике спасибі! Коли Вам се не дуже трудно, пришліть мені збірник, виданий в Липську¹⁾; він, я певний, благополучно дійде до мене і так само благополучно буде перехований од тих, кому його не треба читати. Такий матеріал відкриває нову сторону народнього духа, а це цікаве!

В останні часи я дуже зайнятий: пишу продовження свого оповідання „*Fata morgana*“. В другій частині я захоплюю революційні часи, а в третій думаю торкнутися „заспокоєня“ села та здичінням його. Тема дуже цікава, не знаю тільки, чи вдасться мені зробити з неї те, що хочу. Бююсь, що не вдасться; тоді подеру рукопис і край, хоч дуже шкода буде часу, праці і сил. Тепер я вже не тільки постогную, а часом мало не плачу од шаленого болю у грудях та браку вільного віддиху. Як запре дух у грудях, то й кроку ступити не можу, а нерви такі, що кожна дрібниця, наприклад якийсь факт в прасі, або стаття робить мене хорим на кілька днів. Досадно і соромно навіть, а нічого не вдієш. Все се дуже погано одбивається на роботі, особливо коли примушую себе працювати через силу. Хотілось би щось зробити путяще, а трудно. Не тільки Ви, а й сам я хотів би щось написати про італійське море²⁾.

¹⁾ В Липську видав я п. н. „*Das Geschlechtsleben des ukrainischen Bauernvolkes*“ два томи сороміцьких оповідань народніх в українській мові (латинкою) і німецьким перекладі. Перший том вийшов при кінці 1909 р. і містить оповідання з російської України; другий том вийшов на початку 1912 р. і містить оповідання з австро-угорської України. Третій том, що має містити також пісні і приповідки, приготується до друку.

²⁾ М. Коцюбинський дуже любив море, а я також, тому й просив його, щоби якесь оповідання, одно чи більше, присвятив виключно змальованню моря. Він обіцяв і зібрав для сього при дальшій побуті на Капрі дуже багато матеріалу, на жаль не встиг його вже обробити і лише частинка з сього жанру надрукована в I кн. ЛН. Вістника за сей рік.

та бою ся, все сподіваю ся відповідного настрою.

Що до Криворівні, то я весь час роздумую, чи не забрати ся туди на цілі свої вакації. Непокіють мене тільки ось що: я можу бути вільний тільки з половини мая до кінця червня ст. ст. Чи не холодно тоді ще у Криворівні? Чи могли б Ви так рано виїхати туди, бо сам я не зважусь туди поїхати, не цікаво, тай умовин життя там я не знаю. Поінформуйте мене. Як би се добре було, коли б я не тільки спочив, а і вивіз собі матеріял для роботи: подвійна користь і приємність.

Перекажіть мої сердечні поздоровлення Мих. Михайловичові, панству Роздольським та п. Козловському³⁾. Дякую за пам'ять про мене. Не пишу Вам на сей раз більше, бо мушу сідати до роботи, а вільного часу (поза службою) маю занадто мало. Ще раз сердечно цілую і обіймаю

Ваш М. Коцюбинський.

80.

30. ст. ст. V. 910.
(Картка)

По дорозі з о. Крети до Сіцилії,
Парох. „Levanzo“.

Дорогий Пане Володимире!

Засилаю Вам і Вп. Дружині Вашій привіт і найсердечніщі бажання з дороги на Капрі! Так мені сумно, що довший час не мав звісток од Вас і нічого не знаю про Ваше здоров'я. Дуже прохаю Вас, напишіть мені хоч коротенько, що з Вами і коло Вас. Де будете літом? Коли в Криворівні, може б я на сей раз таки заїхав до Вас. Моя адреса: Capri presso Napoli. Ferma in posta. M. Coziubinsky (Italia).

Цілую Вас і обіймаю

Ваш М. Коцюбинський.

³⁾ Всеволод Козловський, емігрант із російської України, бувший член Виділу Наук. Тов. ім. Шевченка. Тепер жиє в Відні.

81.

10. 23. VI. 910. Capri, Hotel Royal N. 26.
(Картка)

Дорогий Пане Володимире!

Жінка писала, що од Вас був лист і що Ви все слабуєте¹⁾. Жалкую, що не читав того листа і не знаю добре, як Вам тепер. З дороги сюди я послав Вам картку на львівську адресу — чи дістали?

Пишу в Криворівню, але чи Ви вже там? Обізвіть ся, тоді напишу ширше про все. Сим літом ми вже к о н ч е побачимось в К р и в о р і в н і. Почуваю себе трохи краще, спочиваю та гріюсь на сонці. Обізвіть ся конче і швидче. Моя адреса:

Italia. Capri presso Napoli.

Hotel Royal, No 26 M Coziubinschi.

Цілую Вас

М. Коцюбинський.

82.

17. VII. 910. Capri (Napoli)
Hotel Royal, 26.

Нарешті таки знайшов Вас, дорогий Пане Володимире, бо листа з Жабя²⁾ не дістав і не був певний, чи мої картки дійшли до Вас. Хотів уже розпитувать проф. Грушевського, який саме тепер мусить бути в Криворівні, але й він не відповідає на мої листи, хоч кореспондент з нього акуратний. Не знаю, чи не загубились листи, було б дуже досадно. До Криворівні на сей раз вибіраю ся конче. Пробуду тут ще до 3. VIII, а далі об'їду деякі городи італійські (Неаполь, Рим, Фльоренцію

¹⁾ В січні 1910 р. я мав вибух крові і пролежав по нїм у ліжку три місяці, а пізнійше хоч устав, то довший час був дуже ослаблений.

²⁾ Я виїхав швидше, ніж родина на літні ферії, і близько місяць пробув сам у Жабю.

та Венецію), затримаюсь на день у Відні і у Львові, а тоді приблизно 13—14 серпня виїду до Криворівні і пробуду там до кінця своєї відпустки, а маю вернути до дому на 28 серпня. Значить днів 10 пробудемо разом. Тішить мене се дуже, бо я вже скучив за Вами, хочеться мені побачити Вас, а при тій нагоді Карпати й Гуцулів. Своїми словами: „Ви мусите щось написати про Гуцулів“ забили Ви мені клин у голову, вони не дають мені спокою, тільки що я зробить годен за 10 днів? Тільки оскому набю.

Чи Ви самі, чи з родиною?

Радію, що Вам трохи краще тепер, а то я вже засумував був од де-яких нерадісних чуток. Чи я далеко буду од Вас? Мене прохали до себе Грушевські, боюсь тільки, що завдам їм клопоту, може можна буде найняти десь хату поблизу. Коли б тільки не було дощів. Особливе погода потрібна для Вашого здоров'я, одже буду молитись богам.

Почуваю себе краще. Сонце, спочинок, чисте повітря — ось мої лікарі й ліки. Беру соняшні ванни (купатись не можна), лежу годинами над морем і став чорним, як чобіт. По обіді блукаю по диких скелях, або ловлю з Горьким (з яким я близько зійшовся) рибу. Вже от скоро два місяці, як я з дому — і хоч скучно мені за своїми, проте жалко покидати Капрі, бо кращого закутка на світі немає (хіба Криворівня, побачимо!). Погода весь час тут чудова, ні один день не пропадає. Не душно, а тепло, дощі хоч не йдуть, але все свіже, зелене, наче у нас по весні. Просто дивуєшся, від чого се, хіба що море своєю млою поїть рослинність. Мені здається, що для Вас Капрі був би добрим місцем спочинку, бо тут багато сонця і рівний клімат.

Сподіваюся, що Ви ще напишете до мене і знову научите мене, як краще (вигодніше) їхати до Криворівні зі Львова, бо я вже забув Вашу торішню поуку. До побачення!

Цілую і обіймаю Вас сердечно. Мій привіт Вп. Пані і Родині Вашій.

Ваш М. Коцюбинський.

83.

19. VII. 910. Capri.
(Картка).

Дорогий Пане Володимире!

Листа Вашого дістав, Спасибі Вам велике. Не гнівайтесь, що на сей раз заїду не до Вас, а до Грушевських, яким я обіцяв уже. Перед Вашим дістав я листа од М. С., який просить ще раз заїхати просто до него. Але ми що дня будемо бачити ся з Вами. За всякі ради і науку дуже дякую, скористуюсь, а Вам з дороги напишу, коли приїду. Вчора послав Вам листа для М. С. Грушевського, бо коли я послав на його адресу, то лист мені вернули. Передайте йому, будь ласка. Позавтру виїду з Капрі, поблукаю по Італії і через Відень і Львів до Вас. До побаченя. Всього найкращого.

Ваш М. Коцюбинський.

84.

15./28. IX. 910. Чернігів.

Дорогий Володимире Михайловичу!

Місяць минув, як ми бачились з Вами, а я тільки тепер пишу до Вас. Як приїхав до дому, зараз з головою мусів упірнути в роботу і бюрову і власну. Межи иншим мусів закінчити редаговане першого тому своїх оповід. для російського видання, бо рукописи чекали вже мене. І от тільки вчора увільнив ся од тої скучної роботи, а сьогодні вже пишу до Вас. А Ви, спасибі Вам сердечне, таки частенько згадували про мене, чому доказом ціла бібліотека, яку я дістав од Вас: тут і 4 томи „Гуцульщини“ (боюсь, чи не пропав де 5-й, бо мене страшенно цікавить демонологія) і 3 томи Федьковича. Цілі скарби, якими я тішу ся і нена-тішу ся. Вони пригадують мені і Вас, і люблю Гуцульщину, що як сон чарівний просунулась перед

моїми очима, вони врешті в'яжуть мене з Криворівнею. Дуже, дуже дякую і цілую. Гуцульщину почав потроху читати. Тоді візьму ся за оповідання про опришків, а на кінці прочитаю Федьковича. Оддячити Вам книжками зараз не можу, бо не було часу шукати.

Часто буває так, що мені мало 24 годин на добу. Накидаюсь на роботу, горю, а здоров'я трі-

В. Гнатюк і М. Коцюбинський у Криворівни під Синицями.

щить і сили вичерпують ся. Не шкода б було, як би витрачував сили на роботу потрібну для нас, а то марнуюсь тільки на те, щоб було що їсти родині. Але годі, се стара пісня.

Поки ж що тішу ся, що спочинок і пробуванє на півдні зміцнило мене трохи і я тепер далеко бадьоріший. Хочеть ся працювати, снують ся пляни — а се вже добре.

А як там Ви, що з Вами? Чи добре доїхали з Криворівні до Львова? Я все бояв ся, чи не змучить Вас далека дорога, а по ній зараз праця в Товаристві. Бережіть сили, не втомлюйтесь дуже, не налягайте на працю. Пам'ятайте, що Ваші сили потрібні на довго, бо Ви ще мусите більше зробити, ніж досі зроблено. Ще Ваше щастя, що маєте веселу вдачу, добрий гумор. І се треба берегти, бо воно підтримує сили. Черкніть часом до мене, пишіть про себе. Я хотів би знати, як Вам тепер. Не наглю Вас, не прошу негайної відповіді, але коли будете мати час і охоту перекинутись словом, пишіть, пам'ятаючи, що Ваш лист зробить мені велику приємність, що я найживіше цікавлюся, як Вам та що з Вами.

Привітайте од мене Вашу Високоповажану, добру Пані і діточок.

Заразом прошу переказати уклони Мих. Мих., д. д. Дорошенкові і Козловському. Останньому подаю до відомости, що „*Fata morgana*“ я не дістав. Певно пропала в дорозі.

Чи пр. Грушевський у Львові, чи ще в Криворівні?

А Недільський так і не прислав мені обіцяних фотографій¹⁾. Певно забув. А шкода.

Сердечно обіймаю Вас і цілую

М. Коцюбинський.

Моя жінка засилає Вам і цілій Родині Вашій своє привітання.

Р. С. Мало не забув. Є тут у нас один проєкт. Коротко — річ у тому: коли ми хочемо — Українці російські і галицькі — єднатись, блище пізнати один одного, край і життя, — треба починати з дітей. У нас виникла думка мінятись дітьми

¹⁾ О. Недільський, технік, пробував літом у Криворівні і фотографував. Обіцяв зі своїх фотографій зложити збірку таких, що інтересували М. Коцюбинського і вислати йому до Чернигова.

на літні вакації. У нас в Чернигові є кілька родин, що охоче заміняли ся би дітьми на вакації. Наші діти побачили б Галичину, Ваші — Україну російську. Можна б поширити цей плян, і я певний, що у нас багато людей ухопилось би за нього з радістю. Кошти не великі: треба привезти дітей на граничну станцію і там замінятись. Коли б зібралось багато дітей, могли б везти не родичі, а хтось один, спеціально запрошений. Прожиття дітей нічого б батькам не коштувало, услуга за услугу. Уявляю собі, що це було б дуже корисно і цікаво. Просив би Вас дуже подати сей плян яким небудь товариством Вашим¹⁾ — педагогічним чи іншим — Ви краще вже знаєте і коли б ся думка подобалась, технічну стороцу пляну не трудно розробити. За всякими інформаціями просив би звертатись до мене. Я вірю, що виконати сей плян цілком можливо, він, врешті, не новий. Подібні заміни дітьми практикують ся в Швейцарії і Германії, на скільки мені відомо. Дуже і дуже просив би звернути особливу увагу на сей проєкт — він для нас має велику вагу. Можна б з'єднати у такий спосіб приємне з корисним — і хто знає, які результати принесло се для нашої будуччини.

Ваш М. Коцюбинський.

85.

22. X. 910 Чернигів.
(Картка).

Любий Пане Володимире!

Вже давненько послав я Вам ширшого листа, та одповіді не маю — і се мене починає непокоїти. Чи Ви здорові, чи може Вам гірше — не знаю. А може лист не дійшов. Булоб дуже досадно. Колиж не пишете тільки тому, що не ма-

¹⁾ Я зробив се, але з проєкту ніщо не вийшло.

єте часу, то ще не біда. Звістіть мене хоч картою, що з Вами.

Цілую і обіймаю Ваш

М. Коцюбинський.

86.

14./27. XI. 910. Чернігів.

Дорогий Володимире Михайловичу!

Сердечне спасибі Вам, Вп. Пані Вашій і всім підписаним за пам'ять і за добрі бажання, хоч я обхожу свої іменини на 2 місяці раніше, — я сентябріст¹⁾). Особливо зворушив мене Ваш подарунок: 49 літ життя! Наше прислів'я каже, що дарованому коневі в зуби не заглядають, але мені всеж досадно, що Ви не додали мені ще 5 літ до повної сотки. Відколи Ви стали такі скупі? Фе, пане Володимире. Як здоров'я? Я скриплю, часом здається, що і 49 літ забагато. Все збираюся написати до Вас та вир життя крутить і крутить тобою.

Ваш *М. Коцюбинський.*

87.

30. ст. ст. XII. 910. Чернігів.

Дорогий Володимире Михайловичу!

З новим роком! Сердечне обіймаю, цілую й бажаю, щоб Ви були здорові і щоб ми з Вами літом у Криворівні лазили по горах та викрикували (хоч мріями, коли не ногами).

Мої найщиріші поздоровлення Вп. Пані Вашій та цілій родині. Хай Вам будуть здорові та веселі!

¹⁾ На Михайла (в падолисті) вислав я жартовливу картку з поздоровленням на іменини і з підписами знайомих М. Коцюбинського. Се відповідь на неї.

Я був дуже занятий всякими справами і більшими і дрібнішими, а ті справи, особливо дрібненькі, тяжкий ворог людині, що Вам певно добре відоме. Тому і не писав.

Тепер радий, що можу поговорити з Вами. Насамперед дуже дякую за поміч в справі виміну

В. Гнатюк, Н. Будзиновська, М. Коцюбинський на дарабі на Черемоши у Київщині.

дітий. Я вже подав, кому треба подати адресу і сподіваюся, що п. Малицька¹⁾ буде мати роботу.

Я, у свій час, з головою пірнув у Гуцульщину, яка мене захопила. Який оригінальний край, який незвичайний, казковий нарід. Але книжка

¹⁾ Константина Малицька, учителька виділової школи Українського Педагогічного Т-ва у Львові і популярна письменниця.

книжкою, треба мати живі вражіння, щоб щось зробити — і хочеться швидше дочекатися літа.

Тим часом грішу потрохи, написав одно оповіданє і пишу друге, в антрактах звісно, коли серце не заважає. І на що те серце в людини? Мучить по ночах, звалює в ліжко у день і заважає жити. Особливо в останній місяць воно розвинуло свою „діяльність“ і мимохіть дивиться назад вже, а не вперед. А там сумно, мало роботи, небагато потіхи. Та дур йому, не хочу писати про се. Будемо сподіватись, що ще надивимось на синє небо, на гори веселі і на добрих людей.

Як там коло вас? Чи дозволяє здоров'я хоч працювати? Се ж наша найбільша потіха.

Хотілось мені сердечне прислати Вам на новий рік дещо з тих нових книжок, які Ви хотіли б мати. Та такий наш город злиденний, що не можу нічого дістати. Доведеться Вам ще почекати трохи.

Моя книжка в російському перекладі має деякий успіх, принаймні в російських літературних сферах. Дістаю листи од російських письменників, особисто незнайомих мені, які похваляють і запрошують до співробітництва. Амфітеатров пише, що він охоче містити ме навіть по українськи мої оповідання, аби лиш згодився я писати до його журналу „Современник“, який має виходити у Петербурзі з нового року і обіцяє бути найкращим з місячників. Мені не хочеться залазити у чужу хату, коли є власна. Може в перекладі дам щось. Горький вже марить про друге виданє і тому, певний, що перше розійдеться швидко. За кілька днів починають друкувати II том. Не посилаю Вам рос. перекладів, бо вони Вам не цікаві певно. На сей раз досить. Сподіваюсь знов незабаром писати до Вас. Бувайте здоровенькі і не забувайте Вашого

М. Коцюбинського.

88.

5. ст. ст. IV. 911 Чернигів.

Дорогий Володимире Михайловичу!

Не знаю, яке сонце буде в Криворівні і чи постараєть ся воно зробити мене подібним до того добродія, що на Вашій картці¹⁾. — За те мене тішить, що в Гнатюковім серці багато сонця, од якого і тепло і ясно його приятелям. Спасибі, що згадали. Дякую теж сердечно всім підписаним на картці. Гарні у Вас звичаї в Галичині: дістанеш таку картку — і вже не почуваш себе самотним, бачиш, що є люди і ти межи ними людина. Якось тепліще стає. Спасибі сердечне. Але що до Вашої особи спеціально, то картка мене не задовольнила. Як зимували? Чи краще Вам на весну? Се ж просто гріх з Вашого боку, що про себе ані словечка, наче б то мене не обходить, як Вам та що з Вами. Чекаю звісток.

Що до мене, то почуваю себе як захарчована корова, що цілу зиму харчувалась соломою з стріхи, а на весну зводять її дручками, бо встати сама не годна. Все се була б дрібничка, про яку згадувати не варто, коби б я міг хоч писати. А вся біда як раз у тім, що сили не маю робити щось поза службовою працею. Як промучусь 5 годин у своєму бюро, то вже ні до чого не здатний. І так мені гірко, що й сказати не можу, бо все ж жите моє в літературі. Так мало і так невдатно робив (тепер, як став старший — всі гріхи видніші мені), а тут вже й край.

Простіть, що таке невеселе пишу. Сьогодні у мене особливо поганий настрій і певно не слід би було сьогодні писати до Вас.

Хочу себе потішити, що літом буде нам краще і ще заспіваємо з Вами разом у Криворівні. До речі: коли Ви збираєте ся туди? Я міг би при-

¹⁾ Я післав М. Коцюбинському картку з мурином, бажаючи, щоб і він так почорнів від сонця в Криворівні.

їхати в липні (ст. ст.), не раніше. Чи добре буде? Наші всі (родина) збирають ся на місяць до Криму і тягнуть мене, але се не перешкодить мені приїхати до Вас, бо подорож на Крим певно одбудеть ся в червні. Побоююсь тільки, чи доволі буде сонця в горах, а мені сонце конче потрібне і то сонце велике, гаряче, немилосердне навіть. Черкніть до мене пару слів, напишіть про себе, що поробляєте, чим заняті. На великодні свята я маю 11 вільних днів і збираю ся написати оповідання, воно вже готове, ціле у голові. Будьте ж здорові і веселі з Родиною на свята. Всім Вашим од мене і од жінки сердечний привіт.

Ваш М. Коцюбинський.

89.

(Картка).

12. ст. ст. IV. 911. Чернігів.

Любий Пане Володимире!

Листа і картку одержав. Сердечне спасибі Вам і всім підписаним, яких щиро вітаю і засилаю бажання усього найкращого! „Синя книжечка¹⁾“ теж дійшла позавчора до мене, дуже дякую. Не можу до Вас довго писати, бо у мене стала ся біда: найменша дитина тяжко заслабла на запалення в легенях і ми зовсім стратили голову та живемо як у тяжкому сні. Коли все добре скінчиться, напишу ширше. Посилаю свої опов. в російському перекладі (т. т. I і II): мені і до голови не приходило, що вони можуть цікавити Вас. Пані Вашій сердечний привіт.

Ваш М. Коцюбинський.

¹⁾ Так я прозвав книжку „Das Geschlechtsleben des ukr. Bauernvolkes“ від синьої оправи.

90.

(Картка.)

4. ст. ст. VI. 911. Чернігів.

Дорогий Володимире Михайловичу!

Все, вислане Вами, дістав. Дякую, сердечно дякую. Не міг писати до Вас. Весь час був у такому тяжкому настрої, що й світ не милий був мені. Тепер вже все добре, хоч фізично розбитий. Завтра виїжджаю з родиною до Криму, а потому поїду до Криворівні. Коли саме виїду до Вас — напишу з Криму, по приїзді на місце. А Ви мене зараз сповістіть (на адресу: Кримъ. Симеизъ. До востребованія), коли виїдете до Криворівні. Буду дуже щасливий побачитись з Вами. Як здоровля? Здоровлю Вп. Пані Вашу і діток. Пишу на вул. Супинського, 17, щоб Вам вислали сю картку, коли вона спізниться.

Цілую.

Ваш М. Коцюбинський.

91.

До Наук. Тов. ім. Шевченка. (Картка.)

19. ст. ст. VI. 911. Крим,
Сімеіз коло Алупки.

Високоповажані Добродії!

Не знаю, хто зараз залишився в канцелярії Т-ва і тому звертаюся до всіх: до Вп. пп. Козловського, Дорошенка або д. Кривецького з проханням одіслати картку мою д. Гнатюкові до Криворівні, коли він виїхав уже туди. Дуже прохав би зробити се негайно, щоб він мав час відповісти мені. Ще одно прохання. В кінці сього місяця мають прибути до Львова мої молоді приятелі студенти Устименко Сергій і Саєнко Микола. Вони вперше будуть за кордоном — і через те дуже

прошу допомогти їм орієнтувати ся. До скорого побачення! Картку Гнатюкови рівночасно посилаю.

З високим поважанєм

М. Коцюбинський.

92.

(Картка).

19. ст. ст. VI. 911.

Симеїз. Крим.

Дорогий Пане Володимире!

З дому подав я Вам свою кримську адресу, прохаючи написати сюди, коли виїдете до Криворівні, а од Вас не маю ні слова. За два тижні я збираю ся на місяць до Криворівні. Дуже прохав би Вас найняти мені хату десь близько коло Вас і яко мога швидче написати сюди (Кримъ, Алу п к а, Симеизъ, Лавка Гафурова), чи зможу я на означений час їхати до Криворівні. Сподіваю ся одповіді негайної, а тим часом сердечно цілую. Вп. Родині наш привіт.

Ваш *М. Коцюбинський.*

93.

(Картка).

20 ст. ст. VI. 911.

Симеїз коло Алупки.

Дорогий Володимире Михайловичу!

Вчора послав Вам картку до Львова, а сьогодні мені прислали з дому Вашу картку, адресовану до Чернигова, з якої бачу, що Ви таки їдете до Криворівні. Дуже радий, що таки побачимо ся і будемо довше разом, бо я збираю ся до Вас на цілий місяць. Виїду звідси 1 го липня ст. ст. Сподіваю ся, що до того часу ще дістану од Вас па-

ру слів (коли зараз одпишете). Зробіть мені ласку, найміть мені хату десь близько од Вашої і упорядкуйте справу з обідом. Ви й не знаєте, як я тішуся що буду з Вами та ще й у Криворівні, яка мене так зачарувала! В Криму тепер мало не ціла моя родина, жінка і діти. Погода тут чудесна, беру соняшні ванни, вигріваюся на сонці, спочиваю і почуваю себе доволі добре. В Криворівні хочу дещо зробити, вивезти звідти тему якусь. І, розуміється, спочити. Як Ви себе почуваєте тепер? Чи краще? Напишіть. Моя адреса така: Кримъ, Алупка. Симеизъ, лавка Гафурова, мені. До побачення! Цілую Вас сердечно, а Вп. родині Вашій низенький уклін і привіт. Жінка всіх Вас вітає.

Ваш М. Коцюбинський.

94.

(Картка)

Львів, 16. VIII. 911.

Дорогий Володимире Михайловичу!

Здаю Вам справозданє з своєї подорожи до Львова¹⁾: До Косова їхав возом, а в Косові взяв файного фіякра до Колюмиї за 4 гульдени. І дуже добре сталося, бо в дорозі напав мене сильний дощ. Заїхав на 5½ годину і на двірці чекав до 8. Той Жид, що віз мене до Косова, їхав середньо, були ми в дорозі 4 години.

Сижу тепер в канцелярії Т-ва за Вашим столом і розмавляю з п. п. Козловським та Степанківським. Згадую Вас. У Львові зимно і певно не обійдеться ся без дощу. Заїхав я до Сан Сусі, бо в Народн. Гост. повно. І так завтра буду вже в Росії.

Одізжаю з жалем в серці за всіми Вами і за Криворівнею. Бувайте здорові. Цілую сердечно.

¹⁾ З Криворівні.

Привіт Вашій Пані, дітям, п. Бохенській²⁾, Сергієві³⁾ і родинам Волянських⁴⁾ та Роздольських.

Ваш *М. Коцюбинський*.

95.

(Картка)

11/24. VIII. 911. Чернигів.

Сердечне спасибі Вам, дорогий Володимире Михайловичу, і всім підписаним на карточці за пам'ять про мене. Я теж баную за всіма Вами і радий був би знов скоро побачитись. Доїхав я дуже добре, не втомився, покінчив уже свої справи з земством, вже вільний⁵⁾ і живу згадками про милих людей і милі гори. Упорядковую свої вражіння і збираюся писати.

Сподіваємося, що Ви таки наважитесь і приїдете до нас разом з п. Оленою. Будемо так тішитися і вітати Вас обох! Як дужі? Ну, цілую Вас. Майтеся гаразд. Сердечний привіт п. Олені, дітям і всім знайомим од нас обох. Кланяється Вам Горький і просить вислати „опришків“⁶⁾.

М. Коцюбинський.

²⁾ Євгенія Бохенська, учителька в Перегинську, авторка кількох оповідань, друкованих під псевдонімом, пробувала літом у Криворівні.

³⁾ Сергій Устименко, студент університету, Черниговець, лишився у Криворівні по виїзді М. Коцюбинського до кінця вакацій.

⁴⁾ Олексій Волянський, парох у Криворівні.

⁵⁾ М. Коцюбинський повернувши з Криворівні до Чернигова, покинув службу в земстві, що займав доси.

⁶⁾ „Народні оповідання про опришків“, які я видав у 26 т. „Етногр. Збірника“.

96.

12/25 IX. 911. Чернигів.

Дорогий Володимире Михайловичу!

Цілую Вас і дуже дякую за пам'ять і добрі бажання.

Хоч Ви сливе нічого не пишете в листі про себе, а проте я маю відомости (од Сергія Петровича)¹⁾, як Ви недобре поводитись без мене, переїхавши до Львова. Се мене дуже прикро вразило, бо я був певний, що спочинок у Криворівні поправить Вам здоров'я.

Що то за біль голови у Вас, чи се біль не нервового характеру? Тепер Ви мене знов засмутили. Я все надіяв ся, що Ви таки надумаете ся і зважитесь приїхати до нас разом з Панею Вашою²⁾. Коли б я думав, що подорож пошкодить Вашому здоров'ю, я не важив ся б намовляти Вас пускатись в дорогу, але я певний, що Вам нічого не станеть ся, що Ви доїхали б добре і добре спочили в Чернигові. А як би я радів! Як би добре мені було знов з Вами. Прошу Вас, обміркуйте ще раз сю справу — і, коли тільки позволят сили, приїдьте. Про гроші не турбуйте ся, якось ми порадили б в разі потреби.

Скажу Вам широ, мені так приємно було у Вашому товаристві, що минулі вакації надовго лишать ся у моїй пам'яті, як час, коли я спочивав душею. Дуже я буду сумувати, коли не приїдете.

Паню Олену, очевидно, чекаємо нетерпляче і я і жінка. Сергія Петровича постараю ся побачити завтра і передам йому Ваші доручення.

Завтра виїду до Київа на 2—3 дні в своїх справах, а в суботу 30/IX. н. ст. буду вже вдома.

¹⁾ С. П. Устименко. Мене тоді мучили нервові болі голови.

²⁾ Ми укладали пляни, що я з жінкою приїду на кілька днів до Чернигова. Тому одначе, що я через хворобу бояв ся подорожі, виїхала жінка сама, а мені таки не довело ся сповнити давнє бажанє покійника.

Весь час, як повернув з Криворівні, працюю що дня, більш-менш правильно. Пишу оповідання на основі своїх вражінь з Карпат¹⁾. Боюсь, хвилююсь, але пишу. Оповідання вийде трохи більшим, аркушів на 2¹/₂—3. Хотів би, щоб до друку Ви прочитали його, але певно не встигну переслати його Вам, бо обіцяв дати до XII кн. „Вістника“. Не знаю, чи вдасться мені що зробити, а дуже хотів би. Може на той рік пощастить мені зібрати більше матеріялу²⁾ і тоді мати му міцніший ґрунт під ногами. Жінці дуже подобається проєкт виїзду на літо до Криворівні — тож маю надію, що ми ще з Вами добре вигріємося на сонці над Черемошем.

На Капрі збираюся, аж настануть морози. Поки не дуже холодно, сидіти му вдома. Ще не раз до того часу напишу до Вас, тож будете все в курсі справ. Щире хочеться мені скінчити лист словами: до побачення, і то скорого, в Чернигові! Цілую Вас сердечне. Кланяємося Вам і Вп. Пані Олені — і чекаємо. Вітаю п. Іру, Олесю і Юрка.

Ваш М. Коцюбинський.

97.

(Картка).

2, 16. X. 911. Чернигів.

Дорогий Володимире Михайловичу!

Листи Ваші дістав, а ті, що адресовані Пані Вашій, доручив, як була у нас. Останній лист од Вас і картку Юркову одіслав їй до Миколаєва, вклавши разом у коверту. Пані Олена пробула у нас дуже не довго, не повних три дні, 27—29 ст. ст. м. м. Боюсь, що їй не подобалось у нас, коли була так мало, не вважаючи на наші прохання залишити ся довше. Може через те так по-

¹⁾ Тіни забутих предків.

²⁾ Так справді стало ся.

спішала, що Чернігів мало цікаве місто, а може дорога втомила її і хотілось швидче до дому. Поїхала вона звідси парохомом до Києва, а звідти залізницею до Миколаєва, щоб податись потім до Одеси. В Миколаєві мала вона заїхати до д. Гайдученка, судії, який запрохав її в листі до мене. Виглядала пані Олена дуже добре, краще ніж в Криворівні і весь час була здорова. Певно Ви маєте вже новіщі інформації од самої пані. А я отсе застудив ся, дістав інфлюенцу і не виходжу з хати. Що за літературна справа? Ви мене зацікавили, хоч натякніть. Як ся маєте? Що голова, чи ще часом болить? Цілую Вас сердечно. Жінка кланяється.

Ваш *М. Коцюбинський*.

98.

5/18. X. 911. Чернігів.

Що ж се Ви так турбуєтесь, дорогий Володимире Михайловичу? Мені се не подобається. Вам треба берегти себе і свої нерви, а Ви їх не жалієте. Розумію цілком, що дуже тяжко не мати листів, але треба зважити, що листи чогось йдуть од Вас і до Вас занадто довго. Наприклад останню картку од Вас, писану 13 го, я дістав 17, себто на 5-й день.

Вчора послав я Вам картку, якою заспокоїв Вас. Пані Олена виглядала добре, мала гумор, ми все згадували Вас, пили за Ваше здоров'я, так що Ви мусіли навіть одчувати наші симпатії. Першого дня по приїзді (пані добре виспала ся на пароході) ми провели з панею в родині Шрага. Здається, пані була задоволена, бо все хвалила Шрагів. На другий день оглядали український музей, а потому пані сама (не хотіла нас взяти з собою) поїхала у Троїцький монастир (кілометр од міста) і оглянула його та могилу Глібова. Оглянули ми місто, старинні вали, шведсько-козацькі гармати, дім Мазепи, старинний Собор Мстислава — взагалі все

наше минуле і сучасне. У вечері ходили до кінемато-театру. Третій день сиділи більше вдома та їли груші з власного саду, однесли на пошту картки до Вас і лист, бо я буквально виконав Ваше дорученє: посадив пані Олену у крісло, дав папір і перо і просив написати ширше до Вас. Ви вже певно дістали все. По обіді $1\frac{1}{2}$ на 5 вирушили всі троє (пані, жінка моя і я) на пристань, бо не було сили у нас затримати п. Олену довше, вона все рвалась до дому. Але тут стала ся нам пригода. Пароход дуже спізнив ся і ми мусіли чекати його щось з 5 годин. О десятій пані вирушила до Київа парохомом „Лихой“. На сьому пароході капітан і лікарь мої знайомі, обидва Українці і я доручив їм паню та прохав берегти її і дбати про вигоди, що вони і почали при мені виконувати. Місця в дамській каюті було доволі, значить можна було виспатись. В Київі мусіла п. Олена поїхати на двірець і взяти білет до Миколаєва, щоб загостити у д. Гайдученка. Але про се писав Вам вчора. — Зараз принесли пошту. Дістав Вашу картку і бачу, що Ви вже маєте картки од жінки (а лист?) і радію, що трохи заспокоїлись. Мені здаєть ся, що Вам не слід турбувати ся, бо пані так добре орієнтуєть ся у нас, як би в Галичині. Всі її розуміють, т. що вона може скрізь дати собі раду. Тай не в пустині ж вона, а серед своїх людей. Будьте спокійні, дорогий Володимире Михайловичу, не хвилюйтесь, не псуйте здоровя. Все буде добре. Чому не пишете про здоровє? Я хорий зараз на інфлюенцу, але то пусте. Цілую Вас.

М. Коцюбинський.

Жінка витає.

99.

29. XI. 911. Чернигів.
(Картка).

Дорогий Володимире Михайловичу!

За десять днів виїду за кордон.

З Київа виїду певно 10. ст. ст. XI, значить, буду у Львові 11 чи 12го. Дуже тішуся, що знов побачу Вас, хоч на жаль пробуду у Львові не більше, як 2 дні, бо мушу спішити нагнати д. Леонтовича¹⁾, з яким я трохи хочу довше побути. А Ви до того часу поправляйте своє здоров'є, щоб я застав Вас в гарному настрої. Не пишу більше, бо ж побачимося, а Ви до мого відїзду (виїзд з дому 8-го) напишіть до мене хоч пару слів, хоч картку. Як Ви себе почуваєте тепер, бо щось з останнього листа Ви не дуже мені подобались. Як доїхала до дому пані Олена? Чи добре?

Цілую Вас сердечно. До побачення! Ми всі низенько вклоняємося і витаємо Вас та Вп. п. Олену.

Чекаю одповіді.

Ваш *М. Коцюбинський*.

100.

12. XII. 1911. Capri (presso Napoli),
villa Serafina.

Не лайте мене, дорогий пане Володимире, бо я вже і сам себе лаю. Мій гріх проти Вас — не оден гріх, я не міг за сей час обізвати ся не лише до Вас, всі мої знайомі мали нагоду нарікати на мене. Весь час я мусів оддати Леонтовичові, який був тут недовго, значить, треба було показати йому усю красу Капрі, усі куточки його, а се потребувало часу. Леонтович поїхав до дому — і от

¹⁾ Володимир Леонтович, дідич і письменник; деякі його праці друкувалися в Галичині (Салдатський розрух, Пани і люди, Per pedes apostolorum і ин.).

я берусь за перо. Їхало ся мені не погано, коли не рахувати того, що я сливе весь час не спав і дуже змучив ся. Заїздив до Відня, де ні з ким не встиг побачитись, бо була погана погода, до Венеції, на день до Риму, де побачив ся з д. Томашівським¹⁾ і з ректором Collegio ruteno²⁾. Вовка³⁾ вже нема в Римі, він заслаб і виїхав до Галичини. З Риму я поїхав впрост на Капрі. Оселив ся я у Горького, який ні за-що не хотів мене пускати до готелю, або в приватне мешканє. Вілля, де я мешкаю, в кращій, тихішій і теплішій частині острова. Маю чудесну кімнату на сонце, з видом на море, з окремим ходом і терасою. Годують, звичайно, добре, краще ніж у готелі тай товариство маю (поки що — може за багато його). Погода тут файна. Хоч часами вітер приносить дощі, але вони теплі і сонце за пів години все сушить. На сонці температура доходить до $+20^{\circ}$ R, в повітрі $+16-17^{\circ}$, в ночі $+11^{\circ}$. Скрізь зелено, деякі фруктові дерева в цвіту, повно квіток, рож, нарцизів (цвітуть дико) і навіть фіялок та ірісів. На полях сходять фасоля, біб, пшениця, яку мають збирати в марті, взагалі повне вражінє весни. У мене в хаті що дня свіжий букет з літніх квіток. Не знаю, чи довго так буде, але поки що добре. Вчера у вечері повіяла трамонтана⁴⁾, холодний вітер, але нині вже сонце і тепло. От би Вас сюди! Опріч Горького (який кланяєть ся Вам) — є тут ще інші російські літераторі — Бунін (академік, себ-то член академії), дуже гарний поет і белетрист та інші. Я вже запросив обох їх дати щось до збірника в честь Франка і обидва радо

¹⁾ Др. Ст. Томашівський пробував тоді на архівальних студіях у Римі.

²⁾ о. Лазар Березовський.

³⁾ Остап Вовк, студ. університету, пробував літом у Криворівні. Хорував на туберкульозу, тому вступив до „Collegio Rutheno“, надіючись, що в полудневім підсоню поправить ся його здоровлє. Там йому одначе ще погіршало, він вернув до краю і на початку 1912 р. умер.

⁴⁾ Північний вітер.

М. Коцюбинський на Капрі в вілі М. Горького.

згодили ся¹⁾, значить, треба буде в свій час послати їм запросини. Поки що я ще не працюю, дуже втомлений. Пишу листи і читаю, а вечорі проводимо в безконечних розмовах.

Нераз я думаю про Вас, як то Ви там, чи здорові, чи працюєте? Звичайно, умови у Львові для Вас зовсім погані в зимі — і було б добре, коли б Ви могли хоч самий поганий час перебути десь в іншому місці.

Тільки що дістав картку д. Танчаковського²⁾ з Вашою припискою. Як то він знайде мене і де його шукати? Я звичайно, чим зможу, допоможу йому, аби тільки побачились. Що нового у Львові? Подайте мені адресу Винниченка, бо та, що маю, була недобра, памятаєте? а при стрічі перекажіть йому уклін Взагалі, коли зможете, пишіть до мене, бо я все ж на чужині і потребую рідного слова. Сердечне вітаю паню Олену, Ваших дітей, Роздольських, Кривецького, Залізняка, Мочульського і інших знайомих. Цілую Вас.

М. Коцюбинський.

Адреса: Italien, Capri (presso Napoli)
villa Serafina. M. Coziubinski.

101.

30. XII. 911. Capri (presso Napoli), villa
Serafina.

(Картка)

Дорогий Володимире Михайловичу!

З новим роком! Обіймаю, цілую і бажаю здоров'я та сил для нових праць. Мої щирі бажання й поздоровлення Пані Олені і всім Вашим. Листа

¹⁾ В 1911 р. зав'язався комітет, що постановив видати в 1913 р. збірник наукових та белетристичних праць різних авторів для пошани 40-літньої літературної діяльності Ів. Франка. Незадовго почнеться його друк.

²⁾ Осип Танчаковський, студ. прав, по причині недуги виїхав на Капрі і пробув там пару місяців.

(в одповідь на Ваш) напишу пізніше, бо саме за-
валений кореспонденцією і мушу спокутувати давні
гріхи. „Нашу політику“ ще не читав, бо д. Тан-
чаківський як забрав читати, то тільки нині приніс.
За обіцяне — спасибі. Прошу переказати мій при-
віт П-ву Роздольським та д. Мочульському. Витаю
їх з новим роком!

Цілую Вас сердечно.

Ваш *М. Коцюбинський*.

102.

31. XII. 911. Capri.
(Картка).

Дорогий Володимире Михайловичу!

Як Ви мене турбуєте своєю мовчанкою. Три
тижні минуло, як я написав до Вас, а відповіді
не маю. Чи Ви здорові, чи не сталось чогось ли-
хого? Д. Танчаківський теж вислав дві картки до
Вас — і знов нічого. Прошу дуже Вп. Пані Олену
написати мені хоч кілька елів, коли Ви не можете¹⁾,
бо я неспокійний. Сердечне бажаю Вам і Вашій
родині веселих свят.

Ваш *М. Коцюбинський*.

Адреса: Italien, Capri (presso Napoli),
villa Serafina. M. Koziubinski.

103.

11/24. I. 912. Capri (presso Napoli),
villa Serafina.

Дорогий Володимире Михайловичу!

Якось так біжить мені час, що я його не по-
мічаю. Здається, недавно бачився з Вами, не-
давно писав, а тимчасом коли пригадаєш, таки

¹⁾ Я лежав тоді хорий на запалені легочної.

довгенько. З одного боку се добре, бо я таки скучаю за домом, а з другого й не дуже, бо робота йде мляво. Крадуть мій час люде, спільні обіди, вечері, літературні читання, які одбуваються часто. Минає вечір, другий і третій, лягаєш пізно, встаєш не рано, а ще треба ж і прогулятись, бо без гуляння я б згинув. От на роботу і листування лишається ся небагато. Проте не гадайте, що я лїнуюсь. Ніколи я не хотїв стільки зробити, як власне тепер, а що працюю завжди поволї і дуже поволї, то за 1½ місяці встиг написати два невеликих оповідання. Одно з них (менче) послав до „Ради“, а друге переробивши пошлю до „Дзвона“ на проханнє Винниченка (який, межи инчим не одповідає менї на лист).

Тепер хочу щось написати про Капрі. Мусить у тому бути трохи сонця, моря, людей тай мене. Не знаю ще, чи вийде що з того, але вже зробив початок. Врешті не те мене трівожить, що я так мало написав, а те, що написане не вдовольняє мене, що треба б краще обробляти й виконувати річи, бо важна не кількість, а якість. Багато заважає менї і те, що я слабую. Звичайно я можу хоч дихати тут, бо нема холодів, а про те все чогось слабую, серце погано працює тай застудив зуба. Часом попадаю у такий пригнічений настрій, що й світ немилий.

Тут у нас буває часом багато людей (по ширости за багато для мене), переважно письменників. Цікаво, що певна група російських літераторів засновує в Петербурзі великий місячник, в якому, межи инчим, буде провадити боротьбу з реакційним націоналізмом в тій спосіб, що хоче підняти питанє (і найширше освітити його) про націоналізм недержавних народностей, насамперед української. Практично будуть містити в кожній книжці інформаційні статі про здобутки нашої культури, а також статі принципального характеру та переклади наших письменників. Чому б Вам не написати наприклад, про діяльність Науков. Товар., виложивши коротко історію його, або про те, що

зроблено в сфері етнографії? Се був би дуже корисний матеріал, редакція охоче його помістила б та й Ви дещо заробили б. А написати Вам не трудно, все добре знайоме, про яке Ви не раз вже писали. Справді напишіть і пришліть на мої руки, а я вже передам, куди слід, бо редактори того місячника просили мене дуже допомогти їм з'організувати український одділ. А може ще яку цікаву й потрібну тему виберете собі. Статі мають бути не великі, так коло аркуша, або й менше.

Картку Вашу й прохання передав д. Танчаківському, а чи він написав до Вас довгого листа не знаю. Він чогось кисне, часто слабує, але тепер нічого, хвалив ся сьогодні, що йому добре.

Погода у нас добра, бувають вітри, часом, але рідко, дощі, найбільше ж сонця і тепла. Острів цвіте і зеленіє. Морозу ще не було тай певно вже не буде. Напишіть, як Ви себе почуваєте. Певно краще, бо є чутка, що у Вас морози, сухо. Не рахуйте ся листами й пишіть. Мій привіт Вп. пані Олені і дітям. Знайомим кланяюсь, а Вас цілую.

М. Коцюбинський.

Комедія Невестюка¹⁾ подобалась мені. Є живість, він міг би писати, але ба... надії мало. Дуже Вас прошу пришліть мені (коли можна — скоріше) таку етнографічну програму (здається переклад з англійської мови), яку я переглядав у Вас в Криворівні. Вона в жовтій обгортці²⁾. Там зведені і пояснені вірування всяких народів. Кошта поверну.

104.

23. II. 912. Capri (presso Napoli),
villa Serafina.

(Картка).

Дуже мене турбує, дорогий пане Володимире, що Ви нічого не пишете. Чи Ви здорові, чи не

¹⁾ Др. Яків Невестюк, лікар у Жабю, автор комедії п. н. „Кандидат“.

²⁾ Джон Гам, Фолькльор в етнології.

стало ся чого прикрого? Дістав число газ. „Вперед“ і книжку, за що складаю Вам сердечну подяку. Але не заспокою ся, поки не дістану од Вас звістки. Живеть ся мені не погано, часом слабую, але взагалі почуваю себе краще, дякуючи тому, що тут не було через цілу зиму холодів, а тепер справжня весна. Останнє навіть вже не подобається мені, бо не дає працювати і я часто вилажу на сонце. Обізвіть ся ж до мене. Мої привітання й уклін Вп. Пані Олені і діточкам.

Цілую Вас щиро

М. Коцюбинський.

105.

8. III. 912. Capri (presso Napoli),
villa Serafina.

Дорогий Володимире Михайловичу!

Не лайте мене за пізню відповідь на Ваш лист, бо я вже і так засмучений тим, що Ви знов слабували¹⁾. Для мене очевидно, що Ви не бережете, не слухаєте, певно, добрих порад і наражаєтесь на небезпечність. Пам'ятайте, що Вам треба найдовше жити (діти, наука, суспільність), а коли жити, то треба мати потрібний мінімум здоров'я. Отож хоч моєї щирої ради послухайте: бережіть себе! Відповідь Вам затримало ще й те, що я сподівався приїзду сюди редактора рос. місячника „Завѣты“, з яким хотів поговорити про Ваші пляни. Одже д. Миролубов так зацікавився Вами, що взяв у мене Вашу адресу і хоче до Вас писати. На жаль видання місячника одкладається, здається, на осінь. — Книжку Гама, спасибі Вам велике, дістав, вона дуже була потрібна Горькому. Прочитав я і брошюру про кн. „Наша політика“. Знаєте, якось мене не цікавить, хто написав її, але те, що автор її не мав одваги підписатись під нею

¹⁾ Друге запалення легочної.

і зробив напад, так мовити, зза вугла, робить на мене тяжке вражіннє. Само собою, що автор брошюри, не вважаючи на своє стараннє, не переконав мене і його тенденційність (місцями злобна) дуже далека од об'єктивної критики. Погані mores заводять ся у нас — і мене се болить.

Ну, тепер трохи про себе. Натурально я збираю ся до Криворівні, але чи не стане що на перешкодї, не маю певности. Поки що будемо думати, що знову будемо разом у горах, а се мене тим більше тїшить, що тепер при поворотї до дому, не зможу побачитись з Вами, бо думаю їхати морем з Неаполя до Одеси. Щось менї здоров'я трохи псуєть ся, дуже груди болять й кашляю багато; боюсь їхати желїзницею, щоб не втомитись дуже, а на морі спокійніше і вигідніше. Тай дешевше, а се має для мене вагу, бо хоч я й написав тут кілька оповідань, а гроший ще не дістав. Про море ще не писав, але збираю матеріали і думаю написати спеціально для Вас. Хоч в гостї нікуди не хожу, але гостї ходять до мене і забирають у мене багато часу. Весь час бренть на Капрі українська мова, бо приїздять земляки, а тепер маємо раптом трох (Танчаківський виїхав, рад не послухав) і можемо справити Шевченківський вечір. Однак і сї троє швидко розбіжась по всіх усядах: я певно виїду за 2—3 тижні, панна Чикаленко за тиждень, а про третього добродїя не знаю, він тільки що приїхав.

Останніми днями у нас погана погода, дощ, вітер, холод, а перед тижнем було так тепло, як в літї, можна було ходити в літній одежі. Весна (вона вже тут наступила) мало чим одріжняєть ся од зими, бо і зимою тут було зовсім зелено, цвіли весь час квітки і цвіли дерева, а трава була така свіжа, як у маю.

Сподіваю ся, що Ви хоч разок напишете ще сюди. Якось мене забули люде, не пишуть, навіть на листи не одповідають, а „Вістника“ за сей рік ще не бачив, хоч аж тричі писав до Редакції з проханням прислати. Ну що ж, сам винен, коли

людям такий непотрібний і нецікавий. А Ви по своїй доброті вже не забувайте за мене. Кланяється Вам Горький.

Привіт сердечний Високоп. Пані Вашій, Вашим дівчатам і Юркові. Знайомим прошу кланятися од мене.

Цілую Вас сердечно

Ваш *М. Коцюбинський*.

106.

19. ст. ст. III. 912. Саргі.
(Картка).

Бачу, що Ви загнівалися на мене, дорогий Володимире Михайловичу, бо не відповідаєте на мій лист, мовчите. Не хочу думати, що Вам так погано, щоб не могли написати хоч пару слів. От зо мною було дуже погано, та і тепер не добре, збірався вмирати, але одклав, бо хочу побачитися з Вами на великодні святки. Вже не поїду морем, а все через ті клятві Дарданели, засіяні минами, перед якими тікають пароходи. Завтра виїду до Неаполя, перебуду там день-два і до Відня. У Відні теж мушу спочити зо два дні, а тоді до Львова на короткий час, бо мої діти пишуть од невдоволення, що вже 5 місяців не бачили мене, тай я скучив. Отже — нема того поганого, щоб на добре не вийшло, бо дякуючи Туркам побачуся з Вами. Значить — бувайте здорові, скоро побачимось, хотів би застати Вас у добрім здоров'ї. Веселих свят! Моє щире поважанє Вашій Пані і привіт дітям.

Ваш *М. Коцюбинський*.

107.

8. 4. 1912. Wien.
(Телеграма).

Komme abends Schnellzug.

Kocjubyński.

108.

7. IV. ст. ст. 1912. Чернігів.

Дорогий Пане Володимире!

Не писав до Вас досі через те, що не мав фізичної змоги. Ще в Києві тримався я якось (більше нервами), а як приїхав до дому, то й зліг у ліжку. Тільки вчора звівся на ноги, але ще не скоро зможу вийти з хати, так застудився в дорозі. Занадто різка переміна стріла мене в Росії, сніг, холод, завії. Схопив інфлюенцу, а се для мого серця зовсім не добре, сердечні атаки стали і сильними і частими. Навіть писати трудно мені, так знесилів, а хочеться хоч коротенько одізнатися до Вас, подякувати за Вашу гостинність і за все добре. Посилаю Вам в цьому листі три рублі (сподіваюся, що не пропаде) і ще раз дякую за поратунки. Напишіть до мене хоч картку, сповістіть про себе і про Пані Олену. Як її здоров'я, чи одужала вже, чи встала з ліжка?¹⁾

Як пані Роздольська? Кланяйтесь їй від мене і передайте мій жаль, що я не міг побачитися з нею.

Снуємо з жінкою пляни на літо у Криворівні, коли я буду мати можливість знов бути з Вами. Тішуся дуже. От вже й втомився. Простіть, що не пишу більше сим разом. Цілую Вас сердечно, кланяюсь Пані і дітям. Всі наші засилають цілій родині Вашій щирий привіт.

Ваш М. Коцюбинський.

109.

(Картка)

23. ст. ст. V. 912. Чернігів.

Дорогий Володимире Михайловичу!

Листа Вашого і картку дістав, дякую сердечно. Похвалитися здоров'єм не можу, серце все

¹⁾ Моя жінка лежала тоді також тяжко хора.

більше і більше псуєть ся, астма мучить частіше і взагалі сил не багато. Однак всеж сподіваю ся поїхати до Криворівні. Може зо мною поїде жінка і старший хлопець, але ще не вирішили на певно. Збіраєть ся в гори і д. Мих. Могилянський¹⁾. Чи знайшлась би йому хата у Криворівні і чи міг би він де столуватись? (Я не маю на увазі Вас, бо знаю, що пані Ваша недужа і не моглаб брати на себе клопоту з чужими). Напишіть і повідоміть, коли саме виїздите. Я (або ми) думаю бути у Львові 2—3/VII Вашого стилю, ранійше не зможу певно вибратись. Дуже Вам дякую за книжки й за Вашу память. Але я жадної не дістав. „Синю книжечку“²⁾ певно пришлють ще, а друга десь пропала в дорозі. Радію, що Ващій пані вже ліпше. Бажаємо їй здоровя тай Вам. Привіт од нас всіх. Цілую Вас

М. Коцюбинський.

110.

24/7. V. 1912. Чернигів.

Дорогий Володимире Михайловичу!

Не міг зразу одписати на Вашого листа (за якого дуже дякую!), бо трапилась мені біда: заслаб на запаленє олегочної і мусів весь час лежати у ліжку та ще й під страхом, що буду мати запаленє легких, а се при стані мого серця зовсім погано і могли б ми не побачитись більше. Однак якоеś щасливо минулось і лікарь дозволив мені сьогодні встати з ліжка. Почуваю себе на стільки ослабленим, що й сей лист мучить мене ще. Дуже кашляю і не знаю, коли вийду з хати, бо погода пре іогана, зимно. Як тільки трохи поправлю ся, поїду до спеціаліста до Київа, бо хоч кровю не плюю більше, але астма мучить мене дуже, часами

¹⁾ Мих. Могилянський, адвокат у Петербурзі і письменник, перекладач творів М. Коцюбинського на російську мову

²⁾ II том.

вмити ся не годен без атаку астми. Ну, та дурниці, до літа поправлю ся і ще ми з Вами у Криворівні погуляємо, бо поки що у нас з жінкою сталий замір на місяць бодай поїхати в гори.

Що з Вашою Панею? Дуже мене турбує, що вона так довго лежить. Яка у неї хвороба і що каже лікар? Привітайте її од нас і побажайте здоров'я. Спасибі Вам сердечне, що дбаєте про мене. Коли видаватись, то іменно в тій Вид. Спілці, яка вже випустила 5 моїх книжок. Тільки одно мене здивувало: за „Дебют“ (в тій книжці теж нема нових оповідань) Спілка сама запропонувала мені по 25 руб. за аркуш, а тепер пропонує по 20 руб. Чи се значити має, що я почав гірше писати? Видавати книжку зараз ще не можу, бо готового матеріалу аркушів на 9—10, а мені хотілось би видати трохи більшу. Може незабаром дещо напишу, тоді і видати можна. Книжечку для дітей видавати не варто, отже сю справу можна вважати покінченою.

Як стоїть справа з підвищенням Вам пенсії? Памятаю, мала зібрати ся комісія, але що вона зробила і як та коли справа зреалізується — хотів би я знати.

От вже й втомив ся сидіти, треба знову лягати. Простіть, що так коротко пишу. Держіть ся міцно, не слабуйте, бережіть сили. Цілую Вас сердечно. Наш привіт і уклін цілій Родині Вашій. Цілую Вас

М. Коцюбинський.

111.

4/17. VI. 1912. Чернігів.

Сердечна Вам дяка, дорогий Володимире Михайловичу, за Ваш гарний та щирий лист. Питання про те, хто їде — вже вияснило ся: приїду я з Юрком¹⁾ та д. Могилянський (сам). Жінку не

¹⁾ Найстарший син М. Коцюбинського.

вдалось мені намовити. Думаємо виїхати з Чернигова 28 н. ст. значить будемо у Львові 30 у вечері, або може й 1-го вечером.

Не можемо скорше вирушити не через брак гроший (за Вашу пропозицію ще раз од серця дякую), а з інших причин. В кожному разі ми вже не застанемо Вас у Львові. Бо ще нам треба і у Львові перебути день-два, хочемо купити собі якусь літню одежу, бо у Вас танша ніж у нас. От що нам порадьте: у Ворохті, здається, трудно дістати фіру. Як же нам зробити, чи не могли б ми замовити її з Жабя або з Криворівні? До кого б нам телеграфувати зі Львова, щоб вислали фіру до Ворохти? Мені здається, що я міг би заїхати возом, коли б було добре сидіння. Виїхати я хотів би рано, значить доведеться ночувати у Ворохті. Або, нарешті, можна виїхати і того самого дня, бо у Ворохті я певно спати не буду (перша ніч на новому місці). Вам ліпше можна рішити всі ці питання. Може б Ви порадили мені карткою, бо ще встигнете вислати її до Чернигова.

Дуже я тішуся, що буду з Вами. Хто знає, чи вдасться ще раз разом літувати: почуваю себе весь час погано, гірше, ніж доси.

Могилянського нема в Чернигові, він на селі, отже особисто не може подякувати Вам за поміч.

Роблю се за нього і за нього приймаю всі умови. Він людина проста, невибаглива і приємна.

До скорого побачення! Не пишу Вам всяких подробиць, бо побачимося. За обіцяну поміч по збиранню матеріалів для повісти особливо дякую. Без Вас я ледве чи що зробив би.

Ну, ще раз бувайте здорові. Привіт од мене і всіх наших Вам і Вашій Пані. Хай тільки одужує і поправляється.

Цілую Вас сердечно.

М. Коцюбинський.

112.

(Картка).

У вагоні з Ворохти до Станіслава 4 VIII, 1912.

Дорогий Пане Володимире!

На диво їхалось мені добре, бадьорно, погода сприяла. За рогачкою схопила нас гроза, буря з градом й заливним дощем. Мочило, прало й било цілу годину. Ми промокли трохи і мусіли заїхати до лісничівки, де перечекали неgodу. Натурально втратили потяг і приїхали до Ворохти по 4-тій. Не було вже чого їсти. Юнгерові¹⁾ я дав 18 кор., хотів 20. Але то байка, найгірше, що перемучився і може чи не перестудився гірше. Д.Крипякевич їде з нами до Станіслава²⁾. У Львові доведеться певно заїхати до готелю, бо трудно вночі когось колошкати. Цілую Вас всіх. Напишу завтра рано.

Кланяюсь

М. Коцюбинський.

113.

Станиславів, 4 VIII, 1912.

Вельми Шановний і Дорогогий П. Секретар!

Пишу в Станиславові на стації - - перед хвилиною відїхав Мих. Мих. до Львова. Подорож була доволі погана. До Арджелюжі була погода — але нараз почався страшний дощ з градом і громами. М. М. мимо ліжника і парасоля перемок, а річи дуже знищені — не було можна ніяк

¹⁾ Властитель коний.

²⁾ М. Коцюбинський захорював у Криворівни в четвертій тижни побуту. Боючись його самого, лише з сином, пускати до Ворохти, я просив дра Ів. Крипякевича, який пробував літом у Жабю, щоби товаришив йому. на що той згодився. Зі Станіслава прислав мені лист про подорож, який залучую нижше.

вхоронити ся перед зливою. Вступили ми до лісничівки, а лісничий, нікий Яницький, признав себе Українцем і приняв нас чаєм та медом. До Ворохти приїхали к. 4-тої (!), й мусіли чекати у Перкатука¹⁾ на другий поїзд. До Станиславова їхали вигідно, але тут треба пересісти ся на поспішний — місця мало. — М. М. сів в II клясу, Юрко лишив ся в III, та ледви чи оба будуть сидіти. Почував себе М. М. несподівано добре, але ся дорога зі Станиславова до Львова може дуже пошкодити — також не знати, чи Євшан буде на двірці о 1 в ночі, і що робити ме М. М. у Львові. (Я дав всякі інформації на всякі випадки). Кінчу реляцію, решту доповню по повороті, але коли се буде, не знаю, бо погода непевна і мушу чекати на долах на гарнійше верем'я.

Стискаю руку

Ів. Крип'якевич.

114.

8. VIII. 1912. Львів.

(Картка).

Дорогий Володимире Михайловичу!

До Львова зо всякими пригодами (не було жадного місця у всіх 3-х клясах) і з опізненєм приїхали якось. Ніхто нас не стрів, бо д. Федюшка чекав о 9, а потому ні. Взяли фіякра і поїхали до „Народної Гостин.“, де очевидно, я не спав ані хвилини, хоч атаку не було. Не заїхали до Вас, бо було пізно і не могли ж будити Михайла так пізно. Сьогодні до лікаря не ходив, бо почуваю себе краще і коли в ночі не буде атаку, поїду до дому, бо ліпше слабувати вдома, ніж у Львові²⁾. Погода нині чудесна.

¹⁾ Реставратор у Ворохті.

²⁾ М. Коцюбинський мав намір, колиб повторили ся атаки, зголосити ся у Львові до шпиталю і аж по евентуальнім поліпшеню вибрати ся до Чернигова.

Тут чимало приїзжих, є, здається, М. В. Лисенко¹⁾, є пані Романович²⁾, Левінська³⁾ з Кракова. Але все се мене не тішить, бо подумайте, який я перемучений. Сьогодні лягаю рано, може вдасться заснути хоч трохи. Д. Федюшка кланяється Вам. З Київа напишу знову (або як не зможу завтра виїхати, то зі Львова). Коли Ви дістанете для мене яку кореспонденцію з Чернигова, прошу нищити її, бо вона мені непотрібна. Кланяюся з Юрком всім Вам, п. Волянським, п. Бохенській і Крушельницькому⁴⁾.

Ваш М. Коцюбинський.

115.

2./15. VIII. 912. Чернигів.
(Картка).

Дорогий Володимире Михайловичу!

Чи дістали 2 мої картки з дороги? Третьої я вже не годен був написати. Ледве доїхав до дому і надобре розхорував ся. Ходили коло мене аж 3 лікарі, а помогли ще мало. Останню ніч спав перший раз і тому маю силу написати до Вас сих пару слів. До цілої моєї біди я мав десь застудити живіт і дістав острий катар шлунка. Може почну поправлятись по трохи, хоч поки що се лиш надія.

А як там Ви, чи дужі, як пані? Ви мене забули, бо я од Вас нічого не дістав. Хочеться мені сердечно подякувати Вас і паню Олену за добрість та дбайливість про мене. Велика й сердечна подяка. Спасибі також дд. Волянським, д.

¹⁾ М. Лисенко вертав тоді якраз із Німеччини, куди їздив лічити ся.

²⁾ Наталка Романович, письменниця з Київа.

³⁾ Мильно. Має бути: Липинська, жінка письменника, Вячеслава.

⁴⁾ Антін Крушельницький, управитель укр. гімназії в Городенці, пробував літом у Криворівні.

Крипякевичові і всім, хто виявив свою симпатію до мене та помагав мені в лихій пригоді. Кланяюсь п. Бохенській, Крушельницькому, коли вони ще в Криворівні.

З посилок я дістав тільки останню (Етнографічний Збірник) і ще одну — 2-гу, здається. Прошу Вас, реклямуйте ще 2, або, коли вам повернули, вишліть, що можна рекомендовано.

Витаю всіх, а Вас цілую

М. Коцюбинський.

Наші уклоняють ся Вашій родині.

116.

Київ, 4. 17. IX. 912.
(Картка).

Дорогий Володимире Михайловичу!

Як бачите сижу у Києві і лічу ся у професора. Не писав до Вас, бо та перша ніч, яку я проспав і по якій написав до Вас — була остаточною. Весь серпень і досі я хорий, не сплю, не їм, мучусь. Трудно навіть взятись за перо, щоб написати кілька слів. Навіть читати не можу. Лікар професор — радить мені терпіти і спокійно чекати, поки все минеть ся, бо нічого дуже небезпечного нема. Нині їду до дому, а коли не буде краще, вертаю до Києва і лягаю до шпиталю. Скоро напишу до Вас і вишлю гроші. Вибачайте, що спізнив ся. Як Ваше здоров'є та Пані Олени?

Цілую Вас і Ваших

М. Коцюбинський.

117.

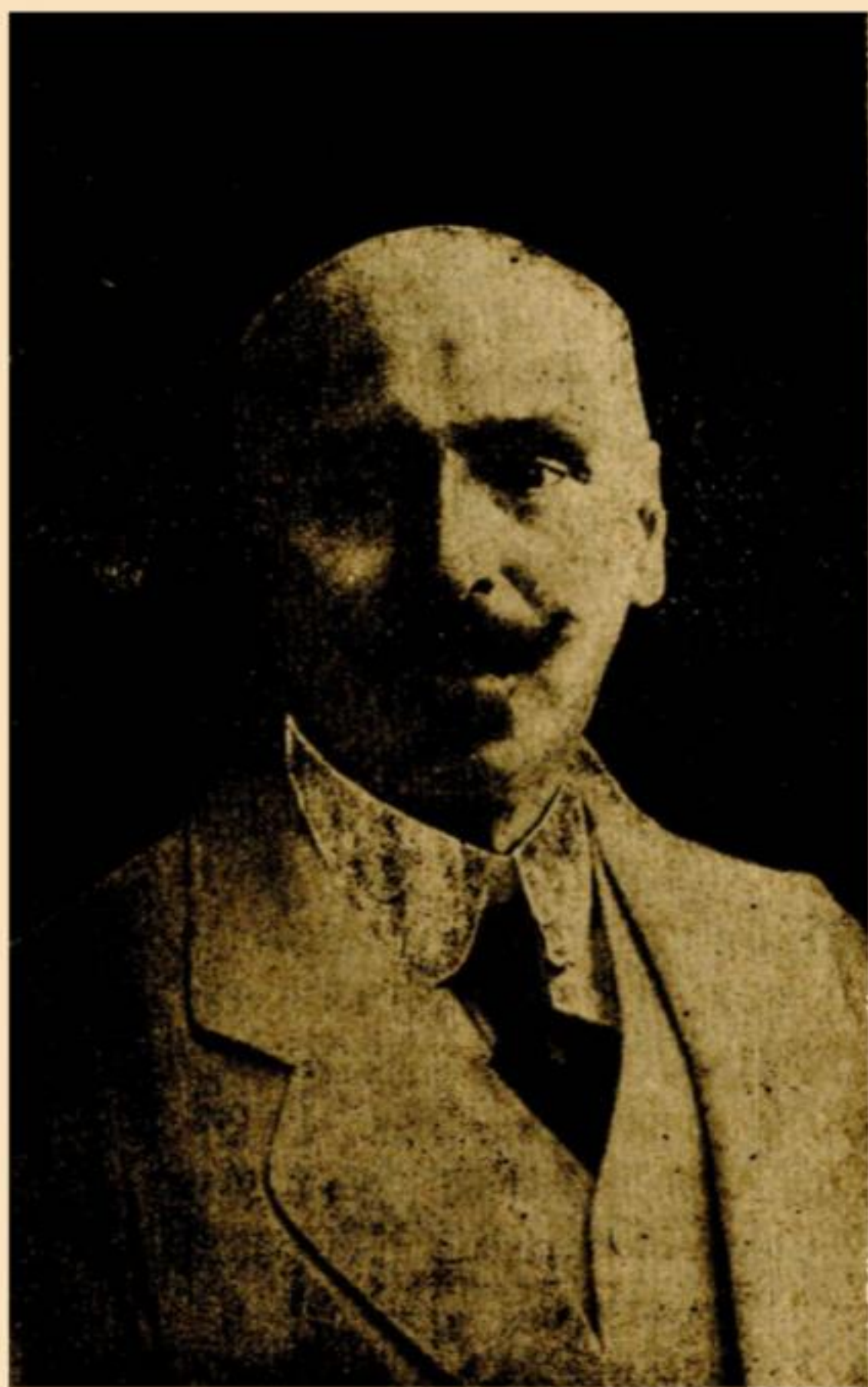
24. IX. 1912. Чернігів.

Дорогий Володимире Михайловичу!

Не знаю, з чого почати: чи дякувати, чи прохати вибачення за те, що довго не писав. Але вибачити мене Ви, певно, встигли вже, діставши

мою картку з Київа, в якій повідомляв, що весь час, відколи виїхав з Криворівні, тяжко хорую і не можу і досі ніяк поправити ся.

Отож краще дякувати — сердечно хочеть ся подякувати і поцілувати за все — за пам'ять, за листи, книжки, поздоровленє на іменини. Все я ді-

став, навіть того листа з Криворівні, що поданий був на пошту в Ясенові 24. VIII. і йшов до мене цілий місяць. Але вернусь назад, до часу свого виїзду з Криворівні, щоб коротко оповісти Вам, що діялось зо мною аж доси.

Як тільки сїв я „на юнгера“¹⁾, зараз почув себе ліпше, природа, рух і повітре підняли нерви і здавалось мені, що я одужую. Про пригоди в до-

¹⁾ Візник.

розі знаєте десь од д. Крип'якевича, з яким ми бідували разом тай з моїх двох карток ще з австрійської території: з Станіславова і зі Львова. У мене таке вражіє, що Ви їх не дістали, хоч маю свідків, що я їх кинув до скринки. У Львові мені було дуже погано, але я старався підбадьорити, підняв (яка була) енергію, щоб доїхати якось до дому, бо не хотілося лягати у львівському шпиталі (щоб я зробив тоді з Юрком, особливо, коли б слабкість затягла ся?) і якось дотяг ся до Київа, перемагаючи себе. Тут мене стріли жінка і діти і зараз забрали до дому, де я можу мати і лікарів і добрий догляд. От і почали мене лічити і чим далі лічать, тим мені гірше. Не сплю (хіба 1—2 год. за ніч), нічого не можу їсти, астма так мучить, що розказати трудно, а за всякими ліками і світа божого не бачу: дня мені не стає, щоб все те ковтнути. Перемучився я так місяць і поїхав до Київа, до спеціаліста-професора. Що мене коштувало і нервів і грошей (40 корон кожні оглядини), заким я достукався до того божка та міг користуватися його порадами. Ну, тай щож? Ковтаю нові ліки, а здоров'я по старому лишилося. Так само не сплю ні в день, ні в ночі, не можу нічого їсти, таж астма. А ослаб так, що ноги заплітаються, голова не робить, навіть читати не можу. Робота лежить, а я мучуся бездіяльністю і проклинаю житє. Коли буде инакше — не знаю, лікарі самі дивуються, що слабкість така уперта. От Вам — з егоїзмом слабого — опис мого існування. І соромно і гидко так займатися здоров'єм, та що вдієш, коли мене цілком придушило, не лише тіло, але й дух. Ну, годі, годі...

Як то ви себе почуваете, слабші за мене силами, але багатші, здається, духом? Що дала Вам Криворівня — плюс чи мінус? Чи можете тепер працювати і чи дбаєте вже про те, щоб у Вашій канцелярії поставили грубку, аби не повторилася торішня історія?¹⁾ Коли не поставлять

¹⁾ Через перестуду в канцелярії я мав два рази запалення легочної.

коштом Т-ва, я готовий збирати тут жертви на грубку, щоби вратувати жите і здоровє нашого вченого і секретаря Т-ва Гнатиюка.

Згадав про гроші і соромно мені стало, що так запізнив ся з пересилкою довга Вам. Тільки вчора жінка вислала переказом на Вашу адресу 35 руб. (88 кор. 89 гел.) — але біда в тім, що я забув, скільки саме корон передав мені д. Федюшка. У нього певно записано і коли я одіслав менче, то прошу мене повідомити і не гніватись за таку погану память.

Незабаром (1./X) треба одсилати оповіданє для збірника Франкового¹⁾, а я не можу навіть сказати, коли зможу сісти за роботу. Що мені робити? Дуже велика прикрість. Напишіть мені, як здоровє Пані Олени, як Ваші діти? Юрочка цілую. Наші витають сердечно Вас і Вп. Пані.

Цілую і обіймаю Вас

М. Коцюбинський.

118.

25. X. 912. Чернигів.
(Картка).

До жінки.

Високоповажана Пані!

Ваша картка і лист д. Евшана, який теж рівночасно звістив мене про недугу Володимира Михайловича, засмутили мене несказано²⁾. Я думаю, що опріч застуди тут була причиною і ірітація. Але як би там не було, справа на стільки поважна, що її не можна так залишити. Як тільки Вол. Мих. буде краще, він мусить виїхати на зиму в тепліщі краї. Я думаю, що ми всі маємо обовязок дбати про се. Як він тепер себе почуває? Мені

¹⁾ Покійний не успів уже таки написати нічого до збірника.

²⁾ Я з початком жовтня дістав вибух крові і лежав до кінця року.

теж треба кудись виїздити, але страшно подумати навіть, бо стан здоровля такий, що не можу виїхати до Київа, де маю лягти до шпиталю — чи на довго — не знаю. Поцілуйте од мене В. М-ча най швидче одужує. Наші всі бажають йому здоровля і кланяються Вам.

За „Синю Кн.“ дуже дякую. Пишіть до Чернигова, мені дошлють. Я ще напишу з Чернигова чи з Київа.

Ваш *М. Коцюбинський*.

119.

1./14. XI. 912. Київ.
(Картка).

Дорогий Володимире Михайловичу!

Чув я про Вашу біду, чув, що лежите і особисто не хотів Вас турбовати. Писав до пані Олени, але вона мені не одповіла. Як ся маєте тепер? Чи встаете вже з ліжка, чи не показуєть ся кров? Конче треба їхати Вам на зиму в теплі краї. Не осміхайтесь скептично. Воно ж якось мусить так скласти ся. Мені також не дуже добре. Вже скоро два тижні, як я лежу (літерально) в університ. клініці у Київі — і коли встану — ніхто не відає. З серцем дуже погано, не працює, лїниве. Напишіть мені, як можете, про себе на адресу: Київ, Бибиновскій бульвар, Нр. 17, Университ. Клініка пр. Образцова, палата Нр. 9. Сердечно вітаю пані Олену (як здорове?) і прошу її, коли Вол. Мих. не зможе, написати мені про стан його здоровля.

Цілую і обіймаю Вас

М. Коцюбинський.

120.

13./26. XI. 912. Київ.
(Картка).

Як я зрадів дуже, побачивши нарешті Ваше власноручне письмо, дорогий Володимире Михайловичу! Розумію, що до поправки ще далеко,

а все чогось мені було так приємно, наче я сам одужав. Слухайте! голубчику, здобудьте ся врешті на філософську позицію, чи заткніть вуха й заплющте очі, — як уже хочете, а не зважайте тільки на всякі свинства, не ірігуйте ся, не псуйте собі здоров'я. У Вас ще є краща мета в життю! Вам треба бути здоровим і працювати, а решта дрібниці. Як себе почуваєте тепер, чи вже ходите бодай по хаті? Мене приковали до ліжка і не кажуть, коли дозволять навіть сидіти. Мені все ще дуже недобре, на поправку щось мало надії. Досі не сплю і не їм. Схуд, змарнів, в голові якийсь кісіль, часом читати не годен навіть, але за обіцяну книжку все ж дуже дякую. Вовк ще нічого не прислав мені. Певно пришло. Як там Ваші? Чи пані Олена здорова? Кланяюсь і здоровлю її, а також діток. А Вас сердечно цілую і прошу берегти ся, щоб швидче одужати.

Не забувайте

Вашого *М. Коцюбинського*.

121.

(Картка)

29. ст. ст. XI. 1912. Київ.

Дорогий Володимире Михайловичу!

Цілую і обіймаю Вас за звістки. Ваша картка додала мені бадьорости на 100 кінських сил, а я тепер потребую хочби... мишачих. Дуже мене тішить од душі, як дитина радію, що Ви вже сидите (аж по 4 години) і краще себе почуваєте. Бережіть ся тільки, живіть ся добре, не ірігуйте ся, памятайте про себе, науку, дітей, ну — тай про нас грішних трошки. А мені також дозволили сидіти по $\frac{1}{2}$ години раз на добу, але я не встиг сісти, як заслаб знов на запаленс олегочної (вже мені краще) та ще щось з животом сталось таке незвичайне, що професори тратять голови, а мене заспокоюють лише вприскуванем морфіни. Нема

мені долі. Не то гуцульське житє, а світ весь забудеш, який він.

Тепер трохи лїпше. Більше писати не годен. Другим разом. Цїлую. Уклони пані Олені і дітям.

Ваш *М. Коцюбинський*.

122.

(Картка)

13/26 XII. 912. Київ.
Бибиковский Бульвар, 17.
университетская клиника
(отд. пр. Образцова)
палата Н. 9.

Дорогий Володимире Михайловичу!

Я вже починаю думати, що мої листи не доходять до Вас, бо Ви не обзиваєтесь, тимчасом зо всіх боків мені хвалять ся (і з Петербургу і з Київа), що Волод. Мих. сими днями писав. Тільки й потїхи, що коли писав — значить, може писати. З дому мене повідомили, що дійшов „Етнограф. Збірник“, за що цїлую Вас сердечно. Як же Ваше здоровє? Чи виходите з хати, чи можете щось робити? Як самопочуттє? Мені сими днями (3—4 дні) трохи лїпше і я таки можу сидіти, на-решті, в фотелї по $\frac{1}{2}$ години. Краще сплю і їм потроху. Коли так піде і далі, то за 2—3 тижні можу поїхати до дому. Не забувайте мене, пишїть хоч пару слів, Ви ж знаєте, як мене всьо цїкавить і обходить, що дієть ся з Вами. Як здоровє пані Олени? Чому не напишете, адже я нераз питаю. Привіт їй. Здоровю Вас і Вашу родину з святками і бажаю щасливого нового року. Сердечно цїлую і обіймаю.

Ваш *М. Коцюбинський*.

123.

(Картка).

28. ст. ст. XII. 912. Київ.

Дорогий та любий Володимире Михайловичу!

Листа Вашого нарешті дістав. Він був у дорозі 8 день, 4 з них у Києві і дійшов до мене з ясними прикметами перелюстрації. Кому се цікаво знати, які у Вас літературні пляни та як стоїть здорове — не відаю. Нині дістав картку і бодай коротко одписую, бо ще сил не багато. Тішу ся, що Вам хоч трохи краще, що Ви можете виткнутись на повітря. А я вже третій місяць лежу і нічого не відаю, що буде зі мною. Здорове раз ліпше, раз гірше. (Власне тепер поганий період). Ну, та будемо надіяти ся на кращі часи. Здоровлю Вас з родиною і бажаю од серця кращого нового року, ніж як був попередний. Цілую Вас сердечно і прошу вибачити, що пишу коротко, бо щось нездужаєть ся.

Ще цілую.

Ваш *М. Коцюбинський*.

124.

До жінки.

(Картка).

12. I. ст. ст. 913. Київ.

Унів. Клініка.

Високоповажана Пані!

Сердечно дякую за поздоровлене. Цілим серцем бажаю і Вам здоровля, щоб Вам вирости гарно діти, щоб чоловік був здоровий. Я ще в клініці, було мені погано, але кілька днів вже ліпше, мені дозволили навіть на кілька мінут виїздити на місто. Може на наступному тижні поїду до дому. Поцілуйте од мене пана Володимира. Я йому дуже вдячний за його бажання написати 3-х томову повість. Дітям привіт.

З високим поважанєм

Ваш *М. Коцюбинський*.

125.

(Картка).

6. II. ст. ст. 913. Чернигів.

Дорогий Володимире Михайловичу!

Певно я передчуваю, коли Вам гірше, бо й я так часто лежу в ліжку, що скорше можу згадати ті години, коли я на ногах. Смутять мене дуже звістки про Ваше здоров'є, переживаю я їх тяжко кожен раз і найгірше, що людина безсильна під кождим зглядом щось переробити. Не маю чим потішити і я Вас. Доїхав я до дому щасливо, зараз ліг до ліжка і спав три дні і три ночі. Думав — от почну поправляти ся. А тим часом знов пішло на гірше, вже тиждень не встаю з постелі, не сплю, не їм, тільки стогну. Про якусь роботу або виїзд у теплі краї і думати смішно, бо я й по хаті не годен перейти ся. Пора вже настала, здаєть ся, обертати ся в дерево або в горох. Щож, і то добре, шкода тільки гуцульського матеріялу, бо дурно загине¹⁾). А може таки ще побачимось з Вами та будемо сміяти ся з своїх теперішніх гадок. Пишіть! Цілую Вас сердечно. Всім Вашим привіт.

М. Коцюбинський.

126.

(Картка).

20. II. ст. ст. 913. Чернигів.

Частіше мене засмучують звістки од Вас, а на сей раз де - що її потішило. Справді, тішу ся не сказано, що Ви будете мати спочинок та на довгий час одійдете од всяких неприємностей²⁾). Та-

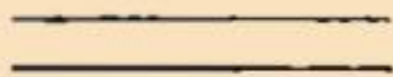
¹⁾ Матеріал, і то незвичайно багатий, загинув дійсно, бо вже з нього не судило ся небіщикови нічого зробити.

²⁾ Я дістав відпустку до кінця року і про се повідомив М. Коцюбинського.

кож сердечно віншую Вас з обранем, таким почесним для всіх нас Українців. Розуміється, що більше бажано, щоб свої люди вміли цінити Вас, як слід, але деяка сатисфакція мусить бути і в пошані чужих¹⁾. Два ці факти — відпустка і обранє членом учен. Віденського тов-а — зробили мені велику приємність. Зробіть третю Ви і напишіть, що Вам краще. Зо мною дуже погано. Три тижні лежу в ліжку і не встаю, знову не сплю і не їм, та дуже мучу ся болями. Про подорож на південь нічого й думати. Я зовсім ослаб і ледве пишу до Вас. Мій привіт Вашій родині. Наші уклоняються. Цілую Вас.

Ваш *М. Коцюбинський*.

Про Милорадовича²⁾ нічого не знаю³⁾.

¹⁾ Мене вибрано членом кореспондентом „Des Vereins für österreichische Volkskunde“, про що М. Коцюбинський довідав ся з „Ради“.

²⁾ В. Милорадович, дідич і етнограф.

³⁾ Се остатнє письмо, яке я дістав від М. Коцюбинського.

